

1

1

1

1340
/ 5

مصر

الحكاية السلجوقية

بالوزير المقصور له العالم الفاضل محمد بن محمد بن محمد بن عبد
الله بن النظام الحسيني التزدي المتوفى سنة ٧٤٣ للهجرة النبوية.

دوقور قابول زوسهائم افنديك همته طبع و مشار اليه طرفندن
علاوه املان ايكي دياجه و بر ذيل ايله اكمال اولمشدر.

مصر القاهرة

١٣٢٦

محل فروختي : مصرده فجالده (معارف) كتيخانه سي

استانبولده عموم كتابجي دكانلري

« فيثاتي اون غروشدري »

En vente : A la librairie « Al Maaref », Faggalah,
au Caire, et chez tous les libraires de Constantinople

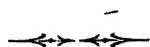
مطبعة المعارف بستان افجاله مصر

الغراضة في الحكاية السلجوقية

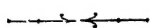
للوزير المغفور له العالم الفاضل محمد بن محمد بن محمد بن عبد
الله بن النظام الحسيني اليزدي المتوفى سنة ٧٤٣ للهجرة النبوية .

دوق تور كارل روسبايم افيديك همته طبع و متار اليه طرف من
علاوه اولان ايكي دياحه و رد يل ايله اكمل اولمستدر .

مصر القاهرة

١٣٢٦ .

محل فروختي مصرده فحاله ده (معارف) كتيحه سي
استاسولده عموم كتابجي دكالمري .

« فيثاني اون عروستدر »

En vente A la librairie « Al Maaref », Faggalah
au Caire, et chez tous les libraires de Constantinople

مطبعة المعارف بشارع انجاليه مبصر

افاده.

علماء در سعادتك اوته دنبری مظهر رغبتی و خواهشگران آثار اسلاف عندنده دخی نائل نصاب شهرت اولان (العراضه فی الحکایة السلجوقیة) بی زینت طبع ایله عمومک خوشنه کیده جک بر صورتده نشر ایتمک خصوصنده بعض مجبان ادبیانک نکلیف واقعلرینی بو دفعه قوه دن فعله چیقارمق میسر اولدیغندن طولانی نصل اظهار ممنونیت ایتمه یهیم . بتون بتون مادیاته معطوف زمان حاضرده علوم و فنونی ایام نشو و نما و اوقات سعادت و اعتلاده احراز ایتدیگرلری موقع ممتاز و محترمدن ایندیرمکینه ممکن اوله مادیغنی کمال مسروریت و بر حس افتخارله کوریلیر .

با خصوص حکومتک امور عمومیه سنه عطف نظر بصیرت اثر ایتمکله برابر امر اتم معارفی جدیت و متانتله اداره ایدن دولت علیه عثمانیه معارف محومیه ناظری دولتو مصطفی هاشم پاشا حضر نلرینک ترویج انواع دانش جهته مبذول بیوریلان مساعی معارف کستریلر عاجزلری دخی فائده لندیره رک رفاه حال ایله استنساخ ایشنه دوام ایتمه حی دائرة امکانه کیردی . در ایتلو پاشا حضر نلرینک اشارت سامیلری اوزرینه تدقیق مؤلفات هیئت عالییه سی باش کاتبی سعادتلو محمد داود بک افندی حضر تلی ایله سائر مأمورین ارائه تسهیلات ایتدیار . وزیر مشارالیه حضر تلی ایله سعادتلو

داود بك افندی به حسیات شکرانیه می افاده به هر تقدیر چالشیر سه م
 قوت لسانیه و قدرت قلمیه و وظیفه منتشناسی بی بحق ایفا ایتمکدن عاجز قالیر.
 در سعادته موجود (دبستان ایرانیان) نام مکتبک معلملرندن سید
 حسن افندی ایله دیون عمومیه ترجمه قلمی مدیری ادیب فاضل سعادتلو
 حسین دانش خان حضرلرینک اعطا ایلدیکلری نصائح معارفی و روانه نك
 موجب فائده و حصول مقصود و نتیجه رهبر اولدیفنی بالتصدیق مشار
 الیهامیه دخی عرض محمدت ایلرم . برلین، پارس، لوندره و ویانه کتبخانه لری
 کبی آوروپانک اک جسیم مؤسسات علمیه سننده محفوظ آثار شرقیه به
 مراجعت خصوصنده عاجز لرینه کوستر بلن تسهیلات و التفات و عنایتدن
 طولانی مذکور کتبخانه لرك مدیر لرینه عن صمیم القلب تقدیم شکران
 ایتدیکم بوصره ده بر چوق آبلر اثناسنده لازم اولان هر اثری عادتاً
 ایسته نلمزدن اول تودبع ایتمکه همت بیوران انکاتره . موزه سی ارکان
 مأمورینندن مستشرق میستر آل بس جنابلرینک اسمنی بر زبان منت و اخلاصه
 صورت مخصوصه ده یاد ایتمکی وظیفه قیمة شناسیدن عد ابارم .

مصر ۲۷ تمور ۱۹۰۸ مطابق ۲۸ جمادی الآخر ۱۳۲۶ .

دوقتور قارل زوسهایم .

فهرست .

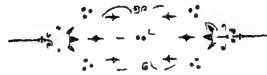
صحیفه ۱	افادۀ طابع
ص ۳	فهرست کتاب
ص ۵	دیباچۀ اولی : معلومات تاریخیه (طابعکدر)
ص ۳۱	دیباچۀ ثانیه : مطالعات لغویه («)
ص ۴۴	مطالعه مهمّہ : (العراضه) طبعندہ تعقیب اولنان اصول املائیہ .
—><—	
صحیفه ۱	مقدمۀ مؤلف
ص ۱۷	ذکر مبادی احوال سلجوقیان و بیان کیفیت و کمیت ایشان
ص ۳۳	سلطان طغرل ابو طالب محمد (۴۲۹ — ۴۵۵)
ص ۴۵	سلطان عضد الدین ابوشجاع آلپ ارسلان اول (۴۵۵ — ۴۶۵)
ص ۵۵	سلطان جلال الدین ملکشاہ اول (۴۶۵ — ۴۸۵)
ص ۶۹	المسائل المملکشاہیّہ فی القواعد الشرعیّہ
ص ۷۱	سلطان رکن الدین ابو المظفر برکیارق (۴۸۵ — ۴۹۷)
ص ۸۱	سلطان غیاث الدین ابوشجاع محمد اول (۴۹۲ — ۵۱۱)
ص ۹۴	سلطان معزّ الدین والید ابو الحارث سنجر (۴۹۰ — ۵۵۲)
ص ۱۱۳	سلطان مغیث الدین محمود (۵۱۱ — ۵۲۵)
ص ۱۱۵	سلطان رکن الدین ابو طاب طغرل ثانی (۵۲۵ — ۵۲۹)
ص ۱۱۷	سلطان غیاث الدین ابو الفتح مسعود (۵۲۹ — ۵۴۷)
ص ۱۲۸	سلطان مغیث الدین ملکشاہ ثانی (۵۴۷ — ۵۵۵)

- ص ١٣٣ سلطان غياث الدين ابو شجاع محمد ثانی (٥٥٤ — ٥٤٨)
 ص ١٤٤ سلطان معزّ الدين ابو الحارث سليمان (٥٥٥)
 ص ١٤٧ سلطان ركن الدين ابو المظفر ارسلان ثانی (٥٥٥ — ٥٧١)
 ص ١٦٣ سلطان اعظم ركن الدنيا والدين معزّ الاسلام
 والمسلمين ابو طالب طغرل ثالث (٥٧١ — ٥٩٠)

ص ١٧٩ ذیل : متن کتابده راست کلنن بعض عبارہ لک شرحیلہ سائر
 معلومات متممہ .

ص ١٩٢ العراضہ نلک تصحیحات جدولی .

ر

ر

مید
 نس

دین باجد اولی :

معلومات تاریخیه .

اقوام شرقیه زینبخش شرف و اقبال اولان ترك قوم نجیبی ازمنه قدیمه دنبری آسیای وسطی ، آسیای غربی ، آوروپای شرقی احوالنه اجرای نفوذ ایتمکدن خالی فالمادی . از جمله چین ایمپراطور لئی اورته سنده جوار حکومتلری صارصان شکیمه صاحبی بردوات تأسیس ایتمش اولان ترك ایلاری بر قاچ سنه ایچنده بتون شمالی آسیایی و آز و قتده آوروپانك اکثر ممالکنی دخی دائره اطاعتلرینه آلمشردر . ترکر اسلامیتدن اول جهانکوشالقله او قدر تمیز ایتمش ایدیلر که دنیانك طالعی اللرنده ایدی دینلیرسه مبالغه ایدلماش اولور . حتی اثار سیاسیه سیله شهرت بولش اولان بر روم ایمپراطوری بو بابده (ترکر عدد و مکتبجه ، کره ارضده ساکن اقوامك اکیوکیدر) دیمشدر .

دین پاك اسلامك ساحه آرای ظهور اولسیله اعتبار صاحبی هر طائفه ایله قولایقله کسب ارتباط و امتزاج ایدن بو قوم جلیل الشانك فضائل اخلاقیه سنه یکی بر دائره فعالیت آجیلدی . فتوحات مبروره لری دنیانك هر اقلیمنه یاییلان خلفای عباسیه پایتخت و ولایاتده محافظه انظام و اجرای احکام نظامدن عاجز قالما لرندن ناشی دین اغورنده ایفای حسن خدمتی یکانه مقصد حیات ییلن و موته نظر استحقارله باقان ترك

قبائلنه مراجعت ایتکده مضطرر قالدیلر . ترککر ، اسلامیتدن اول
واسلامیتدن صوکره غربی آسیانک حاکی ابدیلر .

ایکنجی عصر دنبری ممالک اسلامیه ده نشر لواء سلطنت و انفاذ
حکم شریعت و عدالت ایدن طوائف ملوک آراسنده آل سلجوق بر موقع
ممتاز احراز ایتدی . ائک زیاده شایان اعتماد اولان شرق مورخلری
خلفای عباسیه زماننده هیچ بر خاندان پادشاهینک سلجوقیلر قدر
مراتب عالییه ارتقا ایدمه مدیکنی اتفاق اراء ایله بیان ایدیورلر . او عصر لرده
خلافت عظمانک بو قدر واسع بر قسمنی اداره سی آلتنه آلان
پادشاهلر نره ده سریر نشین قدرت و هیئت اولدیلر ؟ عین الدوله و امین
الملله سلطان محمود بن سبکتکین بیله — عراق عجمک بعض طرفلرنده نامنه
برایکی سنه خطبه او قوتما سندن صرف نظر ایدیلیرسه — خلافتی قدیمآ
تشکیل ایدن ولایتلردن یالکز خراسانه خوارزمی ید غالبنه کتیرمشدی .
دیمک ایسترز که دولت اسلامیه نک سلوک ایلدیک یولی اکلامق ایچون
سلجوقیلرک فتوحاتی و میداننه چیقاردقلری آثار مدنییه یی تحقیق و تدقیق
ایتمک لازمدر .

سلجوقیلر مدت مدیده دنیا یه برر نمونه اداره کوسترن اوچ حکومت
تأسیس ایتدیلر که کاشغاردن تا جزائر بحر سفیده قدر توسیع دائرة صلاح
و راحت ایدرک آسیا و آورپانک اک اوزاق حکومتارینه بیله لقاء دهشت
ایلدیلر .

نصف
(المراضة فی الحکایة السلجوقیة) اثرندن اوچ نسخه سی مطالعه

کذار عاجزی اولدی. بونلرک الک اسکیزی سلطان محمود خان اول طاب
 ثراه حضرتلرینک موقوفاندن اولوب آیا صوفیه جامع شریفی کتبخانه سنده
 ۳۰۱۹ نومروده مقیددرو ۷۵۲ سنه سنده هرانلی احمد بن الحسین بن
 ساناقل^(۱) طرفندن نیم شکسته دینلن خطده اسنساخ اولمشدر .
 آلتمش درت یا پراقدن عبارتدر . هر صحیفه نک یازیزی اطرافنه
 چرچیوه واری خارجاً ماوی ، داخللاً قرمزی ایکی خط ترسیم اولمشدر ،
 یالکزایلک ایکی صحیفه نک خط لری یالذیزدر . سرنامه محللده غایت استاذانه
 تزینات و تلوینات ایچنده بولنان خط کوفی ایله یازلمش بسملة
 شریفه نسخه نادره یه بر قیمت مخصوص ویریر . پارس کتبخانه
 ملی سنده فارسی یازمه لرندن ۱۳۳۷ نومروده مقید بولنان نسخه الی سنه اول
 ایا صوفیه ده کی نسخه دن استنساخ اولمشدر . لوندرده انکاتره موزه سنده
 محفوظ و ۳۹ یا پراخی حاوی بولنان اوچنجی نسخه ، طقوزنجی عصرده
 تحریر و تقریباً یتمش سنه اول طهراندن آوروپایه نقل اولمشدر . العراضه نک
 ضیاع و خللدن مصون قالسندن طولانی متعهد شکرانی اولدیغمز ذات
 ما وراء النهرده کائن پزده قصبه سندن دیار عجمه مهاجرت یتمش اولان
 مولانا سید شمس الدین در . مشار الیه سکرنجی عصرک نصف اولنده
 شمالی ایرانده یاشایه رق جمله سی معاصرین ادبا تألیفاتندن اولان (العراضه)
 ایله قره خطایان تاریخی اولان (سمط العلی) یی ، تاریخ الجایتو سلطان
 محمدی ، ینه بوسلطانک سلطانیه ده و تبریز ایله بشقه یرلرده وجوده کتیردیکی

(۱) ساناقل کاشغار و یارقند ترکحه سنده صابی و عدد دیمکدر .

اثر مدنیہ فی تجمید یولی یازلمش اوزونجه بر قصیدہ فی کندی اسمیلہ مسمیٰ
بر منشأته جمع و تلفیق الیلمشدر .

العراضہ فی تألیف ایدن ذات معارفماک ترجمہء ہائی ترتیب
ایچون اثرندن ماعدا تحت حکومتندہ یاشادیغی سلالہ ایلخانیه ایلہ
بوندن صوکرہ میدانہ چبقان سائر عظامی مغول تاریخلرینہ مراجعت ایتک
ایجاب ایللیور . بو مقصدہ وصول خصوصندہ اک زیادہ فائدہ سی کوریلن
اثرلر شونلردر :

(۱) ابو القاسم عبد الله بن علی القاشانینک ۷۱۷ سنہ سنندہ اتمام ایتدیکی
و بر یازمہ نسخہ سی آیا صوفیہ جامع شریفندہ ۳۰۱۹ نومرولی جلدہ موجود
(تاریخ پادشاه سعید غیاث الدین والذین الجایتو سلطان محمد خربندہ) ،
(۲) حمد الله مستوفی قزوینینک ۷۳۰ سنہ سنندہ تألیف ایتدیکی
و کچنلردہ پارسدہ طبعنہ باشلانلمش ؛ (تاریخ گزیدہ) ،

(۳) ینہ بوادیب هنر پرورک خلقت عالمدن کندی زمانہ قدر جربان
ایتمش اولان وقایعی اجمالاً ۷۲۰ سنہ سنندہ شہنامہ طرزندہ باشلا یوب ۷۳۵
سنہ سنندہ ۷۵۰۰ بیتدہ اتمام ایلدیکی و قدیم بر نسخہ سی انکلترا موزہ سنندہ
محفوظ ؛ (ظفرنامہ) ،

(۴) ابن اسفندیارک تاریخ طبرستانہ ملحق ۷۶۰ سنہ سنہ طوغری
یازیللمش بر ذیل ؛ (بودخی انکلترا موزہ سنندہ در) ،

(۵) اولاد تموریہ دن امیر شاہرخک امریله وزیر رشید الدین طیبیار
جامع التواریخی تذیلاً تحریر اولنمش هر زینتدن آزاده سادہ بر حکایہ .

— که ویانه کتبخانهٔ امپراطور یسندہ بولنان بر نسخہ سنہ ۸۲۰ کورہ سنہ سنندہ قلمہ آلمشدر —،

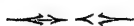
(۶) عبد الرزاق سمرقندی نیک ۷۰۴ سنہ سنند ۸۰۷ سنہ سنہ قدر بر عصرلق احوالی شرحاً آثار سالف الیہا نلہ بعض دیگر منابع موثوقہ دن جمع ایلدیکی (مطلع السعدین و مجمع البحرین) کہ صحت اخباری و ظرافت انشاسی اعتبار بلہ اک زیادہ اسفادہ اولنہ حق کتابلدندر،

(۷) سید ظہیر الدین مرعشینک ۸۸۱ سنہ سنندہ یازدینگی مفصل (تاریخ طبرستان و رویان و مازندران)؛ باصمہ سی دە واردر،

(۸) اکثراً ہراتدہ امرار اوقات واورادہ دخی ۹۰۳ سنہ سنندہ وفات ایدن میرخواند لقبیلہ شہرتشعار محمد خاوندشاہ بن محمودک غایت فصیح و بلیغ بر صورنلہ قلمہ آلدینگی (روضۃ الصفا فی سیرۃ الانبیاء و الملوک و الخلفاء)، نام اثر بدیع کوہرک بشنجی جلدی ؛ بتون اثر ۱۲۷۱ سنہ سنندہ بومبایدہ باصلمشدر،

(۹) خواندامیر لقبیلہ معروف غیاث الدین بن ہمام الدینک ۹۱۵ سنہ سنندہ اتمام ایلدیکی ؛ (دستور الوزراء)،

(۱۰) ینہ بوافاضلک ۹۳۰ سنہ سنندہ یازدینگی و ۱۲۷۳ سنہ سنندہ بومبایدہ سر باصلمش اولان (حبیب السیر فی اخبار افراد البشر) نام اثر . میرخواند و خواندامیر، بشقہ یردہ ذکر اولمیان بر (تاریخ سرداران) دن استفادہ ایتدیلر.

محمد بن محمد بن محمد بن عبد اللہ بن النظام الحسینی ؛ ۶۸۰ سنہ سنہ

طوغری دنیا به کلدی . باباسنك لقبی عماد الدین ^(۱) ایدی . فارس ایله کرمان حدودنده بولنان یزد بلده قدیمه سیله عائله سنك مناسبات مخصوصه سی بولندیغی اثرندن استنباط اولنیور . هله تاریخ کزیده ؛ کندینه یزدی نسبتی ویردیکندن مؤلفمرك محنت آشیان تسمیه ایلدیکی ^(۲) بویوك شهر ایله جوار ولایتك او زمانکی الك مهم وقایعی بورایه درج صحائف ایضاح وتبیان ایدلم ^(۳) :

بتون ایران دولتی خراب و پامال ایدن جنکیز خانك طورونی هلاکوخان ؛ ۶۵۵ سنه سننده بغداد سفرینه چیقیدیغی زمان یزد شهر ایله اطرافنك صاحبی آل بویه اعقابندن اولان آتابك آل مظفرك جدّ اعلاسی ابوبکر بن حاجی بی اوچوز سوار ایله اردوی ایلخانی به یوللادی . یزد عساکری مصر عسکرینی قهر و تدمیره مأمور بر مغول فرقه عسکریه سنه التحاق ایتدیلسه ده اعرابك هجومه دوچار و چولك قوملری آلتنده غائب و نابود اولدیله . حاجینك ایکنجی اوغلی دخی اولنجه به قدر آتابكك معینتی تشکیل ایدن اصحاب مناصبدن ایدی . عائله سی عن اصل

---

(۱) آسیای وسطادن خراسانه مهاجرت ایتش اولان مغول شهزاده سی (یساور) احتراماً ۷۱۶ سنه سننده مولانا عماد الدین اسمنده بر تبریز قاضیسی کوندریلدی (ابوالقاسمك الحایتو سلطان تاریخی ، ذیل جامع التواریخ) . - (۲) کتابزك آتمش برنجی صحیفه سنه مراجعت . - (۳) دهها زیاده تفصیلات ایچون معین الدین معلّم یزدینك ۷۶۷ سنه سننده اتمام ایتدیکی (مواهب الہی) ایله ، محمود اسمنده برینك ۸۲۳ سنه سنه طوغری یازدیغی کرماندن باحث وانکاتره موزه سنده موجود ذیل تاریخ کزیده به مراجعت بیور یله .

خراسانی ایکن آرتیق یزدلیارجه همشهری صایلیردی . دها ایلیریده
شرف الدین مظفر بن منصور بن حاجی آتابک علاء الدوله ایله اونک
قارنداشی یوسفشاهه ملازمت ایدرک مصالح سیاسیه ده نافذ الکلم اولدی .
او وقتده ارغون خانک اطراف عالمه کوندردیکی سفرا یزد ولایتنده
اولدیر یلمسیله اک معتنا به بر وظیفه سی یوللرک محافظه سی اولان آتابکله
معاونی مظفر ایشدن ال چکوب قاچهغه مجبور اولدیار (۶۸۵ تاریخلرنده) .
مظفرک عودتنده یزد حاکمیری بو عنادجی ، تهلکهلی آدمک آره لرنده
قالمسندن قورقه رق رفع آواز اشتکا ایتلمی اوزرینه ینه قاچمقده مضطر
قالدی . جامع التواریخک شهادتنجه یزد ولایتک حال اسف اشمالی ۶۹۱
سنه سنده اودرجه یه واردی که یولجیلر کویلردن کچرکن کیمسه یی کوردمدیلر؛
هرکس امان محتسب یا قلاشیور دیه یر آلتنده اختفا ایدردی .
مأمور بالمقابله راست کلن کویلی یی طوتوب اغنیا و فقرانک درجه
ثروقی حقنده اشکنجه ایله معلومات طلب ایدردی . اهالی یزد ولایتندن
فوجا فوج هجرت ایدرلردی . اوصرده ده تقدیر ربانی ایله ایکی مغول
پادشاهی بری برینی متعاقب وفات ایتدکده مظفر ذاتاً سنه لردنبری
حوزه اسلامه کیرمش و ۶۹۴ سنه سنده کمال شرف و اجلال ایله جالس
سریر جنکیز خانی اولمش بولان محمود سلطان غازان خان عادلک منظور
نظر عنایتی اوله رق بر قول اردو قوماندانلغندن بشقه طبل و علم احسانیلده
تلطیف اولنلدی . بو صورتله اعتباری کوندن کونه زیاده لشدیکی
حالده اصل مأموریتی اولان میبد سنجاغنده کی وظیفه سنده

بر دوام ایدی ۷۰۳۰ سنه سنده تحتہ چیقان الجایتو سلطان محمد ضمیمہ
 عواطف اولہ رق کنڈیسنہ عراق عجمک جنوب قسمی امور اداره و ضابطہ سنی
 دخی احالہ ایدی . مظفرک وفاتندن صوکرہ ہنوز کنج بولنان اوغلی
 مبارز الدین محمد سریر ریاستہ فعود ایدرک دوستقلہ کنڈینہ مربوط
 بولنان شیراز آتابک سابق سبیلہ یزد آتابکیلہ منازعہ ایتدی . خاندان
 مظفرینک برج اسدہ کیرمش اقبالنہ قیصقانان بودشمن مغروری محاربہ دہ
 بوزوب اولدیردی . مبارز الدین یکی سلطان ابوسعید خانک اردو کاہنہ
 بالغزیمہ عرض وجائب عبودیت ورقیت ایتدیکی وقت اجدادینک یوز
 سنہ دنبری آہرلی بولنش اولان آتابکانک خلّی اولق التفاتی استرحام
 و ۷۱۸ سنہ سنک شوالندہ واصل . رام اولدی . ابن حاجی عائلہ سنک
 تعیینلہ یزد ولایتک دورہ راحت و اسایشی بیتہرک بر فتوحات زمانی
 باشلا یوردی . امیر مبارز الدین ۷۴۱ سنہ سنده کرمانی ضبط ایدوب
 شیراز (۷۵۴ و ۷۵۵)، اصفہان (۷۵۵) و شبانکارہ یی (۷۵۵) تحت
 تصرفنہ آقلہ زمانک ال بیوک پادشاہان اسلامی صرہ سنہ کیردی .

محمد بن النظام الحسینی شیعی ایدی . او عصرلردہ جمیع صنوف
 اہالینک منابع تربیہ لرلی اولان علوم دینیہ و علوم سائرہ نک تحصیلنہ صوکرہ
 درجہ بر غیرتہ مداومت ایدردی . کنڈی اعترافی وجہلہ علوم عقلیہ
 و نقلیہ متفرّع ہر فنّ ایلہ اوغراشدی . علم جلیل فقہک درجہ اہمیت
 و قیمتنی تماماً تقدیر ایدرک بر عزم جانبارانہ ایلہ ال کوچ و مغلق جہت لرینی
 یلہ کیجہ کوندوز حادثہ تعمیق و تدقیقندن کجیردیکنہ امینز . تحصیل

زماننده . معروض قالدیغی حال بعضاً او قدر داعی ، مرحمت ایدی که ییه جک
 یمک ، یاته جق یر بولمقده مشکلات چکردی . لکن بونجه غیرت و صبر
 و توکلک ثمردسنی کوردی . ققده ید طولی صاحبی اولدی . علم هیئت
 اینی ییلدیکی اثرینک همان هر فضلنده تکرر ایدن کواکبک حرکاتنه . متعلق
 عباره لردن آکلا شیلیور .

امّا آرادیغمز بومیدر ؛ بر ادبیک تربیه سنره الک زیاده دقتمزی
 جلب ایدن جهت آثار اسلاف مطالعه سنده صرف ایتدیکی همت و حمیتدر .
 ابن النظام ؛ معلقات سبعة ایله ۲۳۰ سنه سنه طوغری وفات ایتمش اولان
 ابوتمام الطائینک ساکنان بادیه و شهر اهالیسی آغزندن طوپلادیغی
 (حماسه) نی ، کذا المبردک (الکامل) نام اثرینی اوقوددی . اصول محضره
 غوامضنی حاوی و قیمتی هر تقدیردن افزون برکنجینه قیمتدار مظنطن حکمنه
 کچمش اولان (مقامات الحریری) نی دخی نتبع ایلدی . بر مجموعه معانی و معالی
 اولان احمد بن محمد المیدانینک (امثال العرب) نی اوقومغه اهتمام ایتدی .
 اصل عربجه یازیلمش تاریخ آراسنده عصر لرحه ادبیاته رهبرلک ایدن
 محمد العتینک (الیمینی) آدلی اثرینی مطالعه ایتدی . فارسیدره بولدیغی
 لذت ، یاشی ایلر بله دجکه آرتیوردی . حکیم فردوسینک شهنامه سنی
 البته اوقومشدر . لکن الک زیاده سووب اوقومسندن ذوقیاب اولدیغی
 اثر (کتاب کليلة و دمنه) در . اصل پهلوی ودها اسکى زمانلرده
 هندستان لسانیه یازیلمش اولان بو اثری ۱۴۰ سنه سنده وفات ایدن
 ابن المقفی عربجه یه ترجمه ایتدے و صولک غزنو بلرک خدمت

دیوانیه لرنده قطع مراتب و نهایت وزارتہ ارتقا ایتمش اولان ابوالمعالی نصرالله ۵۴۰ سنه سنده بتون محتویاتنی بر اداء دلربا ایله ضبط و ظرافت انشاسی هر کسی حیرتده براقه جق بر صورتده عربجه دن فارسی یه ترجمه ایتدی . شهرت بلاغتی آفاقه منتشر حقیقی بر خلاق صنعت تحریر اولان عبد الله بن فضل الله الوصاف نصر اللهک ترجمه سنی لطافت شاعرانه سندن طولای فوق العاده مدح ایدر . واقعاً کیله و دمنه مقدّم فارسی یه بر قاچ دفعه نقل اولمش ایدی ایسه ده بوکتابلر نصر اللهک اثری نسبتنده حائز اهمیت اوله مازلر . نته کیم قرون سابقه ده انشای فارسی ایله کسب ائتلاف ایتک ایچون نصر اللهک ترجمه سنی اوقومق لازم غیر مفارق صایلمقده ایدی . بزم مؤلفک پرورش یافته تنوری اولدینی آثاردن بر قسمی ده ادیب شهیر اوحسد الدین الانورینکدر . خراسانک مابه الافتخاری اولوب معاصرینی بولنان شعرا ایله ادبای متأخرینه تقوّق ایدن بونادیده دوران مدیحه کوی پادشاهان اولمقدن بشقه معلومات واسعه صاحبی ایدی . علم و فضیلتی سایه سنده اطرافه ارسال ایلدیکی مؤثر ، بلیغ قصیده لریله افکار عمومیه یی کندینه جلب و دشمن دین و دولت اولان بدخواهانه بر شجاعت دلیرانه ایله هجوم ایدردی . بعضاً محمد بن النظام امیر مُنرّی نیشابوری و دیوانلری الان مفقود اولان فرید الدین کاتب ایله کمال الدین خنجوانی کی سلجوقیلره طرفکیر بولنان اساتذه سخندن ده بر ایکی بیت و یا قطعه اقتباس ایدردی . خاقانی یی دخی اونو تمادی . مسلمانلرک هندستان شمالیده اجرا ایتمش اولدقلری فتوحات جلیله یی حکایه ایدن (تاج المآثر) نام اثری مطالعه ایلدی .

۶۱۴ سنه سنه طوغری بوکنا بک انشاسنی اتمام ایدن حسن نظامی ؛ عن اصل خراسانی ایکن بلاد اساطیر و خیالات اولان هندستان اقلیمه او قدر آیشدی که اکثر اشعار ایلہ حسب حال ایدردے . حقیقتک آکلا شلمسی مستحیل دینیلہ جک قدر مغلق اولان عبارہ لک تحریرندن پک خوشلانیردی ؛ حتی بو عبارہ لک معناسنی اولجه یلمین الک نامدار عالم لر یلہ تحلیل و تفہمی خصوصندہ مشکلاتہ دوچار اولور لر . بردن برہ بادیہ وحشتدن چیقوب کلزار مدنیتہ داخل اولان اقوام جدیدہ شرفنہ تالیف اولنمش مغل فصاحت کتا بلر مطالعہ سنہ فارشی الک اینی پادزهر اولان حکیم فاضل شیخ سعدی نک آثارینی دخی محمد بن النظامک او قود یغندن بالخاصہ ممنونز . شاعر شیرازی ایلہ ارتباطی کلستاندن مأخوذ ایسات مختلفہ تذکارندن مستباندرد . سعدینک کندی کندیسی حقندہ حیانتک اورتہ یاشلرنده بتون ممالک ایرانیه ده بر ادیب نامدار علو کردار شهرتی قازانمش اولدیغنی افادہ ایدیور کہ بو مدعا نک درجہ صحتہ سعدینک وفاتندن یکریمی سنہ صوکرہ یازیلمش اولان العراضہ یکی بر دلیل جلیدر .

محمد بن النظامک ایام شبانده چکدیکی مشاق دلسوزک قلب حساسنہ تأثیر عمیق واردی . علم و فضلک دنیاده الک زیادہ شایستہ مرام اولدیغنی تاسن صباوتدنبیری ایشیدوب ایناندیغنی حالده شکایتی صوکرہ کیمسہ دیکہ مدیکی جہتلہ مأیوس اولدی ؛ بیوکلرہ صوک درجہ ده حرمت مخصوصہ سی وارایدی . نہایت وجود و عقلنی یورمقدن استحصال فوائد ایلہ لک دشمنار بک ، رقیبلرینک مختلف اعتراضاتہ رغماً علما و فقہایہ

لائق بر قاج مأموریتہ نائل اولدی . بونکله برابر امکان دائرہ سنده تحصیل و مطالعہ دہ اصرار ایلدی .

۷۰۳ سنہ سنده الجایتو سلطان محمد خدا بندہ ؛ جنکیز خان احفادینک ایرانده تأسیس ایلدیکاری حکومتک تختہ کجیدی . ملک موروثی اولان ممالک — خوارزم خارج اولدینی حالده — بتون ایران ولایتیلہ عراق عرب ، بغداد ، قفقاس طاغلریلہ اناتولینک شرق قسمی شامل ایدی . الجایتو ؛ جنکیز خان دورندبری نیم مستقل بر حالده قالمش اولان کرمانی ضمیمہ ولایاتی ایلوب (۷۰۶) عینی سنہ نک صوکنہ طوغری ده هر طرفدن هجوم ایدرک (گیلان) طاغلیرینی دائرہ حکومتی داخلنه آلدی . بناسنه ارغون خان زمانده مبادرت و ۷۰۵ سنہ سندنبری کمال کریمی ایلہ دوام اولنان (سلطانیہ) نام پایتخت جدیدک رسم اتمام و کشادی پارلاق پارلاق ضیافتلرله اجرا و بو خصوص بتون شرق و غرب عالمنه اعلان اولندی . مع هذا دولتک احوال عمومیه سی اطمینانبخش دکل ایدی ؛ مغول امراسیلہ امتیازات صاحبی آتابکیرک عدم اطاعتی الجایتو سلطانی بر ساعت راحت بر اقیوب تقیّدات شدیدہ سنی استلزام ایدردی . مؤلفمزک بیانہ باقیلیرسه نظام دولت بتون بتون مختل اولوب بر رابطه اتحادک محافظہ سنہ ذرہ قدر اعتنا ایدیلمیوردی .

الجایتو سلطانک حکومتی دوامنجه صدارتده ابقا اولنان فضل الله ربیب الدیمہ طیب ؛ حصافت و درایتی سایه سنده اداره عمومیه نک الک مهم قسمی اولان اداره مالیہ انتظامی محافظہ ایتدی . شرق اقوامنک

رشید الدینہ دائمی صورتہ منندار اولالریک بر سبب مخصوصی ده دولت ایخانیه خزینہ اوراقته بالمراجعہ (جامع التواریخ) نامیلہ یازدینی ایکجی جلدی جسیم اثرندہ مغول وقبائل اترک تاریخی ہر تنقیددن وارستہ و بشقہ یرده کورلین بر صحت و دقتلہ حکایہ ایتسیدر . مسائل قومیه او وقتندہ کوستریلن مراق و اشتیاق و آنار تاریخیہ تألیفنه رسماً اظہار اولنان تشویقات و ترغیباتک ثمراتیلہ طرف طرف علما ظهور ایدوب تاریخ اسلافی مزاج زمان و تحولات اسانہ موافق بر صورتہ قلمہ آلدیلر . بوجملہ دن اولہرق و صاف شیرازی ؛ دبدبہ الفاظی و طنطنہ عباراتی ہر حدی آشان بر سیلان بلاغندن بالاستمداد مغوللرک ایرانندہ اجرا ایتدیگری فتوحات و تنظیماتی پک فصیح بر صورتہ قلمہ آلدی . ابو القاسم عبد اللہ القاشانی خلقت عالمدن ۶۵۶ سنہ سنہ قدر امتداد ایدن زمان ایچون یازہ جغنی مقدمہ سندہ بیلدیردیکی و ایلک قسمی برلین کتبخانہ قرالیسندہ موجود بر تاریخ عمومی تألیف ایتدی . کرمان ولایتی (دیوان رسائل و انشا) سنہ ماہور ناصر الدین الیزدی ؛ کرمانندہ ۶۲۱ سنہ سندنبری حکومت سورن آل براق حاجبہ متعلق وقایعی (سمط العلی لحضرۃ العلیا) عنوانی آلتندہ جمع ایلدی (۷۱۶) . بر سنہ صوکرہ ابوسلیمان داود البناکتی (روضۃ الالباب فی تواریخ الاکابر والانساب) آدی بر تاریخ عمومی چیقاردی .

ایشته او وقت محمد بن النظام ؛ محمد الراوندینک تألیف ایتدیکی بر اثری او قویہرق (العراضہ) یی یازمق هوسنہ دوشدی . کندیسى مدبر

و احتیاطکار بر آدم ایدی. مقصدی کتابی وزیر اعظم خواجه رشید الدین نامنه تألیف ایتک ایدی. او صرده ارباب اغراض یکیدن وزیر قارشی دیلرینی اوزاته رق پادشاه عالمنازه یالان خبرلر و یرمکه باشلامش اولمیدر که الیوم الیزده موجود یازمه نسخه لرده رشید الدینک آدی اوله جق یرک بوش بر اقیلوب یالکز (کهف الوری خواجه الحق و الدین) عبارده سنک یازیلمش اولدینی کوریلور.^(۱) بوجهتک اک زیاده مقارن حقیقت تفسیری؛ کتابک اتمامی خواجه رشید الدینله رقیبی خواجه سعد الدین محمد ساو جینک اک شدنلی منازعاتی زمانه یعنی ۷۱۱ سنه سنه مصادف اولمیدر.^(۲) شبهه یوقدر که آنک ضرباتندن قوشقولان ابن النظام؛ یازارده و هر یرده صاتیلیمسنی آرزو ایلدیکی^(۳) بو اثری وزیرک اسمیله موقع فروخته قویغنه جسارت ایده مدی.

بوندن صوکرده اکثر آلاء الدین محمد آدیله یاد اولنان ابن النظام؛ ارباب معارفک حامی ارجمندی رشید الدین ایله برقات دهها مناسبات حسنه پیدا ایلدیکندن ۷۱۱ سنه سنک شوآننده اعدام اولنان وزیر خواجه سعد الدین ساو جی ایله طرفدارلرینک املاک و اموال مصادره سنه مأمور هیئت

(۱) باصمه نك اون دردنجی صحیفه سنک مندرجاتیله مقایسه بیور یله . —

(۲) العراضه بی خواجه سعد الدین محمد تقدیم ایتک ایسته دیکی محتمل دکلدر؛ چونکه اوللا (محمد سعد) اسمی ایحون یازمه لرده بر یوقدر؛ ثانیاً علومه مرقومک او قدر انتسابی یوق ایدی. العراضه نك دیگر بر بجران و کلا سنه سی اولان ۷۱۵ ده تألیف اولندیغی ابن النظامک ترجمه حالیه متوافق دکلدر. — (۳) العراضه ص ۱۶ ه مراجعت .

مخصوصه دن ایدی . (مستوفی خراسانی) رتبه‌سنه ترفیع اولناسنك بر
 آز صوكره اولدینی بك محتملدر . سعدالدینك یرینه امی ، لكن حیاتك هر
 حالنده كندی منفعتی چیقاران تجاردن تاج الدین علیشه ؛ رشید
 الدینك رفیق اولق اوزره وزیر تعیین اولندی (۷۱۱) . اوچ سنه صوكره
 خزینة دولته پاره قالماش ایكن وزیرلر چكیشمكه باشلادیلر . الجایتو ؛
 تالیف بینی محال كوره رك ولایتلری تقسیم یعنی شرق رشیده ، غربی
 علیشه احواله بیوردی . رشید ؛ اعتمادینك بر نشانة فوق العاده‌سی
 اوله رق شرق اداره‌سی نیابتنه علاء الدین محمدی نصب ایلدی . اختلاف
 دوام ایتمه‌یكندن دولت ایلخانیه ده امیر الامرالق مقامنی حائز بولنان رشیدك
 احبابندن امیر چوبان نویانك^(۱) تحت ریاستنده بر تفتیش مالیه قومیسینونی
 تشکیل وابن النظام دخی اعضالغنه انتخاب اولندی . چوق كچمه دن
 قومیسبون علیشه ایفنا ایده‌جك بر راپور تقدیم ایتدی ؛ پادشاه دل آگاه
 ایسه حسدك بو ایشده نه درجه‌لرده مدخلدار اولدیغنی عین‌الیقین
 مشاهده ایده‌رك رقیبلك صلاح و اتفاق اوزره یا شاملرینی امر و فرمان
 بیوردی . البته منازعه‌یه لزوم یوق ایدی و الجایتو بر حیات بولندیغنی
 مدّته آرتق یكدیكرینه چیشمادیلر .

سلطان محمد خدا بنده نك ۷۱۶ سنه سنك رمضانده ارتحال دار
 بقا و اوغلی علاء الدین و الدین ابوسعید بهادر خانك تحته جلوس ایتسیله
 رشید الدین دخی زمامداران مصالح دولت صحنه سندن معزولاً چكلمكه

(۱) (نویان) مشیر درجه‌سنده بر رتبه عسکریه در .

مجبور (رجب ۷۱۷) و بر مدت صوکره بر دها رأس کاره کچمش ایسه ده
کویا پادشاه مرحومك وفاتنه سبب ایش کبی بر طاقم اراجیف اشاعه
اولمقله نهایت جزاء اعدامه محکوم اولندی (جمادی الاولی ۷۱۸) . ابو
سعیدك جلوسنی متعاقب حکومتده اجرا اولنان تبدیلات و تحویلات
محمد بن النظام ایچون فوق العاده اهمیتلی اولدی . ایلك سنه لرده قومیسون
زماندنبری دشمنی اولدیغنه شبهه اولنه میان علشاه بالاستقلال مقام
وزارتده موجود و وفاتندن صوکره (۷۲۴) مفصل خبرلر مفقود
اولدیغندن ابن النظام کوزیمزدن نهان اولور . اون سنه بویله کچر . بر وقت
کلدی که پادشاه ایله صدارت ، امارت عسکر ، والیك کبی دولتك اک
بیوک منصبلرینی اشغال ایدن چوبان عائله سی آراسنده اختلاف ظهور
ایتدی . او ائناده چوبانك وزارت ایشلرینی وکالّه رؤیت ایدن اوغلی
دمشقخواجه نك غایت محترم بر قادیله مناسبات غیر مشروعیه
قالقیشدیغنی و حیات فاسقنده بر دوام اولدیغنی تبیین ایتمکه جنکیز خانك
(یاسا) دینلن قانونی مقتضاسنجه وجودی ازاله اولندی (۶ شوال ۷۲۷) .
۷۲۴ سنه سندنبری درت کیشینك مقام وزارتده کچمسيله امور
دولت پك قاریشقیلغنه یوز طوتدی . بو حال بحران آمیزده سلطان ابو
سعید ؛ اداردنی اسکی حاله ارجاع ایتك عزمیه رشید الدینك مخدومی .
خواجه غیاث الدین ایله بزم محمد به النظامی وظائفی مشترک اواق
اوزره صرارتم تعیین ایتدی (غرّه ذی القعدة ۷۲۷) . ولایتلرک ،
دولتك حساباتی پر پرده مجهولیت آتنده مستربولندیغنی ایچون یکی وزیرلر
، الیه نی موافق مرام بر حال انتظامه قویمقدن بر آن فارغ اولمادیلر . لکن

زمان، قدرت انسانیہ نك ما فو قندہ قاریشقی ایدی. امرانك خروج ایتسی
 لا ینقطع تعاقب ایدردی. فی الواقع پادشاهك انفعال وتهید اتندن قورقوب
 اعلان عصیان ایتش اولان امیر چوبانك اولدیرلش اولدینی ۷۲۸ سنه سنك
 محرّمندہ استخبار اولندی ایسه ده بر قاق آی صوكره ما وراء النهر دن
 كلمه لری مذنون چغتای مغوللرینه قارشى خراسان حمایه سنه مأمور
 اكابر امرادن نارین طغاس ایله طاشتمور داخل مملكتده كیزی
 مشاورات و مخبرات ایله یكى بر زمین عصیانی حاضرلامغه باشلادیلر.
 آرتق پایتختده امنیتسزلك حدیئی آشدی. کیسه بشقه سنه اعتماد
 ایتیموردی. او وقتده محمد بن النظام دخی مقام عالیسندن عفو و (دیوانه استیفا)
 یعنی محاسبه عمومیه دائر دسنه مأمور اولدی (غرّه رجب ۷۲۸). آثار
 تاریخیه و جغرافیه سی جدا مفید حمد الله مستوفی قزوینی یه یاردیم ایتدیكى
 ده بوزمانده اولدینی پاك محتملدر. ^(۱)

بر سنه ده امتداد ایدن هیجان ایكى امیر معهودك اعدامیله ختامه
 ایردی (عید فطر ۷۲۹). هر ایشده منفعت خصوصیه لرینه باقار
 اشخاص دون همت؛ محمد بن النظامی کویا ولی النعمته صادق و وفا کار

---

(۱) تاریخ کزیده مؤلفی ۷۲۹ سنه سی وقایعی صیره سنده ابن النظام دن
 بحث ایدر كن (مخدوم مولانا اعظم... ملك ملوك الوزرا سلطان السادات والنقباء...
 شمس المله والحق والدين ركن الاسلام والمسلمين... محمد بن نظام الحسینی
 الیزدی) دیور كه بو افاده محمد بن النظام ایله علاء الدین محمدك بر ذات اولدق لرینی
 كوسترن دلائلك مهمیدر.

قالمیوب عاصیلرک ضمناً طرفدارى ایش کبی اتهم ایتدیلر. محاکمه سینه
 امر پادشاهی صادر اولدی . امیر شیخ علی بن علی قوشچی
 وزیر معزولی بردن بره اونده باصوب محاصره ایتدی ؛ حیاتی بویله
 یوک برتهلکده بولندیغی ائنده اسکی حامیسنک اوغلی وزیر اعظم
 غیاث الدین ایشه بالمداخله مشارالیهی تخلیص ایلدی . شو قدر وارکه
 کلّیتی پاره ویرمسینه مقابل بشقه بر مأموریت آلمسینه قرار ویرلدی .
 نارین طغای و طاشتمورک فوت اولمالریله محمولق درجه سینه
 کلش اولان همراسه ایالتنه بلا تردد شیخ علی بن علی قوشچی والی
 و وزیرى اولم اوزره محمد به النظام تعیین اولندیلر (شعبان ۷۲۹) .
 البته امیر شیخ علی ؛ خواجه نك بر آز اول هدفی بولندیغی اشاعات
 و افترا آتده ذی مدخل اولمادیغندن بر بریله اویوشوب در حال حرکت
 ایلدیلر . خراسانك حالى بالطبع ممنونیتبخش دکل ایدی . ما وراء النهرده
 یرلشمش مغوللرک استیلا سینه دائر شایعه لر دوام ایتدیکی حالدده امیر چوبان ،
 نارین طغای و طاشتمورک ولایتك وسائط مدافعه سنی حال سفر بری یه
 قویمالری و صوکره حرکات فسادجویانه یه تصدی ایتهلری جهتلرندن
 مملکت صوگ درجه مضایقه یه دوچار اولمش ایدی . اداره جدیده نك
 اساسی اولان تعلیمات عمومیه ولایتك احوال اقتصادیه سنی تنظیم ایتک
 ایدی . ابن النظام انتظام پرور و امور مالیه نك دفاقنه آشنا اولدیغندن
 بو وظیفه نك کنديسینه تفویضی محض اصابت اولدی . خراسان ایشلری
 بردن بره او قدر ایبلشدی که ابوسعیدك سلطنتی دوام ایتدیکی مدّتجه

وقعه نویسر او طرفله عائد شایان تذکار حوادث بیلمز لر .

سلطان ابوسعیدک ارکک چوغنی اولمق سزین ارتحال ایتسیله
 هم کو خانرانی سونری . تخته طالب هر ولایتده بر بشقه سی چیقدیغندن
 دولت جسیمة ایلخانیه انقراض بولدی . اک شدتلی تزلزلاته اوغریان
 ولایتلردن بریده خراسان ایدی . علاء الدین محمدک وزیر بولندی
 امیر شیخ علی ، بتون دولتی دائرة نفوذی داخلنه آلتی مقصدیله ۷۳۷
 سنه سنده سلاله جنکیزیه دن طغایتموری مسند هانی به اقعاد ایدوب
 جسیم بر اردوایله عراق فتحنه چیقدی . پایتخت ممالک ایران اولان
 سلطانیه ده دخول ایتدیلر . سفر اک پارلاق ظفرلر ایله ختامه ایرمک اوزره
 ایکن نازک زمانده مبتلای یأس وشبهه اولمق عادتق اولان طغایتمور
 اردونک بر قسمیله آذربایجانده کی مراغه دن قاجوب باقی قالان عسکرک
 قیر یلمسنه سبب اولدی (ذی القعدة ۷۳۷) . امیر شیخ علی خراسانه دوزر دوزر
 بوزغونلق قباحتنک کیمه ترتب ایتدیکی حقنده امرا ایله چکشدیکندن
 خانک عدم اقتدارینه قربان اوله رق اولدیرلدی (عیداضحی ۷۳۷) .
 علاء الدین محمدک خراسانک آسایشی اعاده خصوصنده اظهار
 ایتدیکی جدیت و متانت ولایت چوقدنبری کورولماش بر حال رفاهی
 ویردی . اهالی نعمت انتظامی فرق ایدهمیه رک وزیری انسانیتسز ظن
 ایدوب فساد قالشیدیلر . هله عائله ایلخانیه سوندیکی وقت : والی شیخ
 علی ایله وزیر محمد بن النظام آمرلی یوق ایکن نصل بیوکز اولورلر ؟
 دیه باغره باغره رسوم مرعیه بی ویرمکدن امتناع ایتدیلر . والینک محل اقامتی

او وقت آستراباد ایدی. (بیحَق) سنجانی مضافاتندن (باشتین) کوبی
 اعیانندن جمال الدین عبد الرزاق اسمنده جسور و فتنه انکیز بر آدمک
 باشنه طوپلادیغی چفتیجی کرو هیله، کوی خلقنک حقندن کلمک ایچون
 وزیر طرفندن کوندریلن کوچک بر مفرزه عسکریه آراسنده وقوع بولان
 محاربه ده وزیرک عسکری مغلوب اولدی و بونی متعاقب جمال الدین عبد
 الرزاق کندیسی رئیس اولق اوزره آزادکی صاحببری دیمک اولان
 سر برارانه حکومتی تأسیس ایتدی (۱۲ شعبان ۷۳۷) . بونلرک حرکات
 اختلالیه لری طغایتمورک او وقت مبادرت ایتدیکی عراق سفری ائاسنده
 بر قات ده تشدد ایتدی.

علاء الدین محمدک عراق سفرینه اشتراک ایدوب ایتهدیکی معلوم
 دکدر . امیر علینک فوت اولسیله و یاخود ده اول، خراسان طرفلرنده
 آرتق دولت ایلخانیه نك وارث بالحق صاییلان طغایتمور خانک خدمتنه
 کچدیکی روش خالدن اکلاشیلیر. طغایتمور، وزیرک معلومات و نصائح
 اصابتکارانه سندن طولایی بتون امور حکومتی کندیسنه براقدی ؛ حتی
 امرا بیله ایستدیکنه تابع طوتلایلر . ایلک عراق سفرندن ایکی سنه
 صوکره او کونلرده اک کار آشنا امیر و با خصوص عراقده قدرت صاحبی
 اولان (جلایرلی حسن بُزُرک) طغایتموری پادشاهلغه دعوت ایتدی .
 خان قبول ایلدی و خواجه یاننده اولدیغی حالده بر اردو ایله کلدی (رجب
 ۷۳۹) . طاغلردن اووه یه ایندجه خواجه خزینه بی طولدیرمق امیلیه هز
 طرفه ویرکوترح واسکی پادشاهلرک انعاماتی بیله ابطال ایتمکه

باشلادی . کوچك ، بيوك هر كس شاشيردى . خانله شيخ حسن بزرگ آراسنده كركينلك حاصل اولدى . نهايت طغايتمور دوستلرينى ينه براقوب كيجه لين خراسانه قاچدى .

۷۴۱ سنه سنده طغايتمورك قارنداشى امير شيخ على كاون ، صوك دفعه اوله رق عراق فتحنه تشبث ايتمش ايسه ده بر قاچ كرّه مغلوب اولوب چكلىدى . عراق ؛ طغايتمور ايچون قطعى صورته غائب اولدى . ذاتا او وقت علاء الدين محمدك و پادشاهك نظر دقتى بشقه طرفه معطوف ايدى .

سربستلك و مساوات وعد ايلين سربداران ؛ اهاينك معاونتيله كويلرى ، شهرلى يكان يكان ضبط ايدرك كيتد كجه توسيع دائره نفوذ ايتديلر . مقرر حكومتلرني خراسانك اورته سنده كائن سبزواره نقل ايتمش ايتديلر (غالبا ۷۳۸) .^(۱) بر قاچ سنه ظرفنده بتون غربى و وسطى خراسان ايله مشهد و باخرزى كنديلر ينه اطاعته مجبور ايلديلر . شجاعتلرينه كوكنه رك كوچك قطعات عسكريه ايله حربه چيقمق عادتلرى ايدى . طغايتمورك اك فداكار و وفادار دوستلرندن اولان ارغونشاهى دخى اوللا طوسه ،

(۱) ۷۳۸ سنه سنك صوكنه طوغرى وزير علاء الدين محمد ايله سربدارنك عداوتى بو وزيرك بر قيزندن طولاني كسب شدت ايتديكى ميرخواند و خواندامير اوزون اوزادى يه حكايه ايدر لر سه ده قيز ، ابن النظامك دكل ، بر ديكر (خواجه علاء الدين هندو) نك قيزى اولديغنى مطلع السعدين بيان ايديبور . بوندن آكلاشيلور كه سربدارانك ۷۳۷ سنه سنده خراسان وزيرى خواجه علاء الدين محمدى آنسزين باصوب اولديرمش اولدق لرينه دائر مشار اليه ايكي مورخك خبرى ده شايان اعتماد دكلر . بو خبر غايت موثوق اولان ابن اسفنديار ذيلنه مخالفدر ؛

صوکره شماله طوغری چوله سوردیله .

او زماندنبری علاء الدین محمد مداخله ایتکه قرار ویردی . سربداران
رئیسى امیر وجیه الدین مسعود دشمنك تهيأتنى ایشیدنجه على العجله
۳۷۰۰ نفرلك بر اردو ایله سبز واردن قالدی . طغایتمور ایله علاء الدین
محمد ایسه بودشمن وارده قارشى حرکات عسکریه اداره سنى خانك سنه لردنبری
جنکاورلکندن بحث ایدن قارنداشى على کاونه تفویض ایتدیلر . بسطامدن
جنوب شرقیه طوغری . ۹ کیلومتر و بعد و مسافه ده کائن (بیار و کمند) نام
محلده شدلى بر محاربه یه طوتوشدیلر . بو محاربه ناك الك اهمیتلى وقعہ سی
على کاوناك بر اوقله اور بلوب اولدیر یلمسی ایدی . خانك عسکری بوزیلوب
قادیلر بیله اسیر اولدیلر . سربدارانك مظفریتی او قدر ییوك ایدی که
مغول اردوسندن عادتاً اثر قالمادی . طغایتمور کوچ حال ایله حیاتی قورتاروب
مازندران امیرینه التجا ایلدیکی حالده بیچاره **عمء الدین محمد** ؛ امین بر
یر بوله مادی و قاجدیغی (کمین) قلعه سنده یاقه سنى اله و یروب قتل اولندى
(۷۴۳) . رحمه الله هر نقدرو فائندن اون ، یکر می سنه صوکره اسمی ،
غدار و مالیه جه فقرايه اذیتکار اولان مأمورلره معنون بر ضرب مثل حکمنه
کلنس ایسه ده قباح تدا بیرندن زیاده زمانك فنا لغمده و سربداران
ایله دیگر متغلبانك او بغونسلر لغنده ایدی .

امیر مسعود ؛ طغایتموری قهر و تدبیر ایتد کدن صوکره سفرینه بال دوام
طبرستانی دخی فتح ایتدی . اوراده ایکی سنه طور دی ایسه ده نهایت
طاغلیرلك تهدید ایتدن قورقه رق سبزواره دونمك ایستدی ؛ آنجق مملکتدن

چپه جغی وقت طاغلی عصیانجیلر هجوم ایدوب کندینی اسیر طوتدیلر .
 کبار مورخیندن بعضیلری ^(۱) شونی علاوه ایدرلر که سربداران امیرینک
 قتل رستمدر بلده سی صاحب دیوانی یعنی اوراجه مأمور سیاسی اولان
 وزیر مرحوم خواجه علاء الدین محمدک اوغلینک امریله ایدی .
 طغایتمور آرتق مازندرانندن چیقما مادی ۷۵۳۰ سنه سنده کندیسندن
 کله بیله جک تهلکدن قورقوب مضطرب اولان سربدارانک حیله لرینه
 آلدانه رق مقتولاً وفات ایتدی .

العراضه نك مأخذ اولدینی آثار مشهوره تاریخیه میاننده روضه الصفا
 ایله تاریخ ابوالخیرخانیدر . تاریخ ابوالخیرخان ما وراء النهرده اوزبک سلاله
 حکمداراننی تأسیس ایتمش اولان جنکیزخان احفادندن ابوالخیرخان
 نام شریفیله مسمی مسعودی بن عثمان کهستانینک ۹۴۷ سنه سنه طوغری
 تألیف ایلدیکی بر تاریخ اسلامدر . جالب نظر دقتدر که بویکی اثر معتبر
 شمالی ایران ایله ماوراء النهرده تألیف اولندی . العراضه نك لوندره نسخه سی
 دخی انکلتراهیه طهران یعنی شمالی ایرانندن کلدیکنندن شونی استدلال
 ایده بیلیرز که محمد بن النظامک کتاب بدیعی ؛ زمان تصنیفی ولی ایدن
 ایکی بجق عصرده شمالی ایرانک ادبیانه اجرای تأثیر ایتمشدر . میرخواند؛
 آل سلجوقک هر پادشاهی تذکاری صیره سنده بعض جهت ویا قسملری
 العراضه دن اقتباس ایتدیکی حالده مسعودی بن عثمانک طبقه آل
 سلجوق تحریرنده یکانه مأخذی (العراضه) در ، شویله که :

✽ سلطان محمود بن سبکتگینک سلجوقیرله ایلك مناسباتی ✽

(۲۶)

تاریخ ابو الخیر خانی

میرخوانداج رابع ص ۷۷

المرآة ص ۲۱

... چون ان کلمات شفقت

... چون این کلمات شفقت آمیز

... چون این کلمات شفقت آمیز

آميز و عبارات مهر انگیز را در گوش

بگوش سبکتگین رسید

بگوش هوس بشنود و این عبارات

هوش راه داد

محبّت انگیز استماع فرمود در حال

در حال رسول دانای

رسولی چرب

وفي التأخیر آفات رسولی چرب

شیرین زبان

زبان که بسحر بیان عقده و حشت از

بجانب سلجوقیه

هر ضمیر باز کشودی و بلطف بنان

با هدایا و تحفه های مناسب روان

فرع هر مراد را بدام کَشیدی

ساخت ...

داده ...

بسلاجوقیان فرسناد و گفت ...

وصف سلطان آلب ارسلان ثانی

تاریخ ابو الخیر خانی

میرخواندج رابع ص ۱۰۰

العرضة ص ۱۴۷

... و محرران دیوان او رقم عفو بر

... و محرران بارگاه او بنام

... و محرران دیوان او بنام خطایان

جریده گناه کاران کینیدندی

عفونا مجرمان ساهی منال اغماض

عفونا ساهی مال اغماض بتوقع

و هنسیان درگاه عالی او مثال بی

انشا کردندی عنکم

انشا کردندی عنکم (۲)

منال واجب الامثال شفقت و انعام

بنام خواص و عوام انشا کردندی

و مجرمان را بمضمون سادمان

گردانیدی هیچ مذنب با وجود

معایب از زبان آن پادشاه دین پرور

هیچ مجرم از حضرت او بخطاب لا

نغذروا لیوم مخاطب اسدی و هیچ

مذنب با وجود همائب بی پایان

از زبان این سلطان

(ن)

معائب نگشتی از غایت علو همت
 با حساب مملکت و دخل و خرج
 بر دخل و خرج ممالك محروسه نیفکندی
 از غایت علو همت پر تو التفات
 معائب نگشتی از غایت همت عالی
 بحساب اموال مملکت نه پرداختی
 و در خوبی لباس و لطافت پوشیدنی
 و در خیر لباس و نفاست
 نبودی در حسن لباس و نفاست
 از غایت علو همت
 مصلحت پوشیدی و به ندیان درگاه
 و متر بان بارگاه خود بخشیدی و در
 تکلف ما کولات و مشروبات اتمام
 تمام فرمودی ...
 معائب نگشتی از غایت علو همت
 به حساب مملکت و دخل و خرج
 بر دخل و خرج ممالك محروسه نیفکندی
 از غایت علو همت
 معائب نگشتی از غایت همت عالی
 بحساب اموال مملکت نه پرداختی
 و در خوبی لباس و لطافت پوشیدنی
 و در خیر لباس و نفاست
 نبودی در حسن لباس و نفاست
 از غایت علو همت
 مصلحت پوشیدی و به ندیان درگاه
 و متر بان بارگاه خود بخشیدی و در
 تکلف ما کولات و مشروبات اتمام
 تمام فرمودی ...
 معائب نگشتی از غایت علو همت
 به حساب مملکت و دخل و خرج
 بر دخل و خرج ممالك محروسه نیفکندی
 از غایت علو همت
 معائب نگشتی از غایت همت عالی
 بحساب اموال مملکت نه پرداختی
 و در خوبی لباس و لطافت پوشیدنی
 و در خیر لباس و نفاست
 نبودی در حسن لباس و نفاست
 از غایت علو همت
 مصلحت پوشیدی و به ندیان درگاه
 و متر بان بارگاه خود بخشیدی و در
 تکلف ما کولات و مشروبات اتمام
 تمام فرمودی ...

دیباچهٔ ثانیه :

مطالعات لغوی .

ادباء عجم کمال افتخار ایلہ ایران زمین دیدیکاری الکای واسعک لسانی
قدیماً جنوبی و شمالی اولق اوزره ایکی شعبه منقسم بولنش اولدینی نتیجه
کشفیات اهل لغتدر زمانه قدر محافظه اولنان جنوب لسانک الکاسکی
یعنی هجرت آخر الانبیادن تقریباً بیك سنه اولکی بر زمانه رجوع ایدن
بقایاسی (بہستان) و (آلوند) طاغلریله فارس ایالتنک (مرغاب) و (اسطخر)
محلزنده قایالره صانکه ابدی پایدار اوله حق قدر متین چیزکی ایلہ حاک اولنش
کتابه لردن عبارتدر. شمالی قسمنک الک معتبر آثار ادبیه سی (آوسته) دینلن
کتب مقدسه زردشتیه در. بولنک الکاسکی قسمی مزامیر قبیلندن
قواعد عروضیه تابع (غاسا) دیدیکاری خطبه لردر که اقوای احتمالہ
کوره زردشتک هر ساخته لکدن آزاده قول و وعظیدر، حال بو که
آوسته نك اقسام سائرہ سی بشقه بشقه ادوارہ منسوب دها یکی ولکن
زردشته اسناد اولنان آیتلری حاویدر. دین زردشتینک مرکزی عراق
عجم، ملوک زردشتیه نك پایتختی ایسه اووقته (راغه) دیدیکاری
والان طهران قربنده خرابه زار اولان ری شهر شهیر عظیمی ایدی .
شمال و جنوب شیوه لرینک فرقلری حرفلردن اعتباراً همان هر کلمه ده
تظاهر ایدردی. الک غرب فرقلردن بری ده؛ شماله مخالف اوله رق جنوبده

(ذال) بریم (ذال) حرفی یاز یلمسی ایدی . هر نقدر فرس قدیمه آسننا اولان اک بیوک علما ؛ کتابتجه ذال اولمادینی حالده تلفظده موجود اولدینی ادعا ایدر لسه د ذال یاز یلیا یوب مستمراً ذال یاز یلمسنده مطلق بر معناے مخصوص مقید بولندیغنه امینز : شبهه سز جنوبده ذال حقیقه تلفظاً اولدینی تقدیرده تمالده ایتسیدیلن (ذال) دن فرقی اوله رق بعض محملرده (ذال) صداسنه یاقین تلفظاً اونوردی .

دین اسلام ایران ممالکی اوزرینه توسیع دائره سطوت و مکت ایتدیکی زمان معاملات جاریه بوس بتون عربجه یه تحوّل ایلدی . بریکی ادبیات فارسیه شرق ایرانیده ظهور ایتمش ایسه ده اوراسنه منحصر قلوب انتشار ایدمه مدی . ایران عربیده عربجه اوقدر تفوق ایتدی که بصره کورفرزنده کی ایران ممالکنده پک کج و قنلره قدر فارسی ادبیاتندن بر اثر مشاهده ایدله مدی . دییه بیلیرز که بولایتده ادبیات فارسیه بتون دنیانک اهل قلمنه سلاست و ظرافتجه یکی بر چغرا چان سعدی شیرازی^(۱) ایله باشلار . صوک حرفی فی الاصل ذال اولان بر کله دال ایله نهایتن بر کله ایله همقافیه اوله مادبعندن ذال ایله دالک فرقی حقننده لسان فارسی و با خصوص علم عروض کنابلرنده اوزون اوزادی بحثر یوریدیلیر . بونک اتباتی ایچون کویا سخنوران اسلافک الهام حقیقه نقرینی ایتس کبی سرد و اتیان ایدبلن منظوم قواعد اکثری ساخته اولدینی کبی ذال تلفظنی التزام ایدن و علی العاده انوری یه اسناد اولنان^(۲) پک ثقیل و طبع شاعرانه یه

(۱) مشار الیه ۶۹۰ سه سنده وفات ایتدی . - (۲) حبیب : دستور سخن در سعادت ۱۲۸۹ ، ص ۴ .

مغایر بر شعر . متار الیهک . مطبوع دیوانده کورلادیکندن بر بشقه سی طرفندن تصنیع اولندیغی محققدر . انورینک خواجه کمال اسمنده برینک شرفنه انشایلدیکی برقصیده ده شوایکی بیت مصادف نظرعاجزی اولدی :
 نه هر کرا بلقب با کسی مشابہت است   تنبیه اوست حینان چون یمین تنبیه شمال
 که دال نیز جو ذال است در کتابت لیک   به شتصد و نود و شش کست دال ز ذال (۱)
 بوراده تلفظدن بحث ایدیلمه دیکندن بوایکی ییندن اسندلال اولنه جق بر شی وارسه اوده انورینک زمانده ذالک مکاتباده یازیلما یوب ادبیاته منحصر قالمش اولمسیدر .

ذال و زال سسلرینک ایرانک شمالی ممالکیله بر رابطه شیدیده سی اولدیغی بونکله دخی تظاهر ایدر که الیوم بیله فارسی قدیمک ذال سسی ینه ایران شعبات لغویه سنه منسوب پامیر شیوه لرینک زال صوتنه تماماً او یار . یعنی ذال ؛ شمالی ایرانک اقصادی شرق اوجنده تلفظده ذاتا یاقین اولان (زال) ه تحوّل ایلدیکی حالده ایرانک دیگر طرفلرنده (دال) ه منقلب اولدی .

بو تبدلات دها اول باشلامس ایسه ده بتون ممالک شرقیه نک آسایشی بر مدت آلت اوست ایدن یمیز هانه ایله احفادینک صولت قاهره لر ی هوسکاران علومک اجتماع یرلر بنی تارمار ایتدیکی کبی دیوان حکومتک اصول

(۱) کلیات انوری، طبع لکنهور ۱۲۹۶، ص ۲۵۱. ابجد حسابنده (ذال) کله سنک قیمتی ۷۳۱، (دال) کله سنک قیمتی ایسه ۳۵ اولدیغندن ۷۳۱ دن ۳۵ تنزیل اولدقدده ۶۹۶ باقی قالیر که مقصود شاعر آ کلاشلیر .

املاسنه دخى اجراى نفوذ قطعى ايلديكى وارسنه شبهه و بياندر .۰ انكلتره موزه سنده محفوظ و تاريخ استنساخلى معلوم فارسى يازمه كتابلردن نظر تدقيقمدن كچن اك اسكى سكسان دانهسى مياننده ايلك اول دال املاسنى كوسترن ؛ همدان و اصفهان اورته سنده كائن جرباذ كان^(۱) مأمورينندن ناصر منشى طرفندن ۶۰۲ ايله ۶۰۷ سنه لى آراسنده تأليف ايدلش اولان ترجمه تاريخ يمينيدر . بيوك حرفلى صانكه بر عرب النك يازيسى ايمش كى اولان نسخه بخارالى سعيد بن عثمانك اثر مهارت و غيرتى اوله رق ۶۶۴ سنه سنده يازلدى . (صوكننده مقيد بولنان تاريخ تحريرينه اينانما مى) دينلره نسخه نك از هر جهت غايت قديم اولديغنى ناكيداً بيان و تأمين ايدرز . هلاكو خانك تأسيس ايلديكى حكومت ؛ مغول قاصرغهسى كسب سكون ايتدكن صوكره اسكى اصول ادارهيه دوندى و بوضورتله اسكى املا اوراق رسميه ده قوللانيه رق بردها قورتيلدى . ۷۳۶ سنه سنده سلاله جنكيزيه سلطان ابو سعيدك و فائيله انقراض بولديغى زمان ممالك ايرانيه يكي بر دور هراسه ، يتيمين بر غائله عصيانه او غرايوب قديماً مقدس صاييلان بر چوق عادنلر ترك ايديلدى . ذال يرينه دال يازيلان انكلتره موزهسى نسخه لردن قدحجه اوچنجيسى عوفينك جامع الحكاياتى اولوب محمود تسترينك نكاشته قلم هنر پيشه سيدر (۷۴۱ سنه سنده) . بو نسخه نك مستنسخى تجديد املاده يعنى (ذال) ك (دال) ه تحويلنده نرهيه واره جغنى بيلميه رك آز چوق على العمياء تحرير ايلمشدر . از جمله كوزك ، نهاذه كى بر قاچ كلمه ده

(۱) بو سهر ك اسمى اليوم (گلبا يگان) در .

اصول قدیمه توفیق املا ایدر سه ده باد ، بغداد ، بدر (یعنی : پدر) ،
 آسوده ، رمیده ، بود ، فرستاد ، بخزید ، بدیدند ، شدند ، گوید ،
 اندازد ، بسوزد و الحاصل بتون شعبات لغویه ده دال یازمه شد . اوزون بر
 فاصله دن صوکره ۷۷۹ سنه سنده مازندرانده کائن (رُستاق کجور) ده مرصاد
 العباد نام مشهور صوفیانه اثر دال ایله یازیلدی .

بودیاجه ده تاریخ لسان فارسی حقّنده بر فکر مجمل و عمومی و یرمک
 ایسته دیکمزدن طولای قارئین کرامی دهها زیاده تفصیلاتله یوره جق دکزن .
 حال تردّد امیر تیمور کور طانک خروجیله مدرسه و کتبخانه لری یاقوب ۷۸۰
 سنه سنندن ۸۰۷ سنه سنه قدر شرق عالمی بشقه بر شکل و هیئته قویسنه
 قدر دوام ایتدی . طوقوزنجی عصرده بین الناس بوس بتون استعمالدن ساقط
 اسکی املایی محافظه ایدن پک آز یازمه نسخه لر بولورز ؛ انکاتره موزه سننده
 اک صوکی ۸۵۸ تاریخلیدر . بوتحوّلات لغویه نک أغرب جهتی شودر که
 بر شائبه مدنیت اولان پامه املا دن حکومت کاتبلیله بتون اهالی بی
 قورتارانلر ؛ نعم مدنیتک اشّد اعداسی اولان مغولار ایدی . بوايسه
 آکلاشلمیه جق شیلردن دکادر : اصول مرعیه اعتنا ایدن بر حکومنک
 وبا خصوص سرکش والدره قارشی . متادنا سفر ایتکه مجبور اولان ملوک
 ساجوقیه و خوارزه شاهیه نک پایه میه جغی تغیرات املائی ، یالکز ساداکه
 اهمّیت و یرن جاهل و وحشی مغولارک چیندن کلمسیله ممکن اولمشدر .

انکاتره موزه سننده موجود فارسی یازمه اثرلرینک دال و ذال املاسنی

محتوی جدولی شودر .

(۳۶)

تاریخ استنساخ؛ املا	تاریخ استنساخ؛ املا	تاریخ استنساخ؛ املا
د ۸۶۳	د ۸۱۱	ذ ۶۰۱
د ۸۶۴؛ ذ ۸۶۴	ذ ۸۱۳ و ۸۱۴	ذ ۶۲۶
د ۸۶۴	د ۸۱۶	د ۶۶۴
د ۸۶۵	د ۸۲۴	ذ ۶۸۰
د ۸۶۷ هم ذ هم د	د ۸۳۵	ذ ۶۸۲
د ۸۶۸	ذ ۸۳۵	ذ ۶۸۵
د ۸۷۰	د ۸۳۸	ذ ۶۹۲
بوندن صوکره	د ۸۴۱ قسماً	د ۶۹۹ و ۶۹۸
۹۰۰ سنه سنه قدر	د قسماً	ذ ۷۱۱
استنساخ اولنه رق	د ۸۴۱	ذ ۷۳۲
موجود ۳۳	د ۸۴۴؛	ذ ۷۳۴
نسخه لرده بلا	لکن خداوند	د ۷۴۱؛
استثنا (دال) یاز بلیز.	د ۸۴۶	ذ ۷۴۱؛
	ذ ۸۴۷	د ۷۷۹
	د ۸۵۵	د ۷۹۸
	د ۸۵۷	د ۸۰۰
	ذ ۸۵۸؛	د ۸۰۲
	لکن ذ ده چو قدر	د ۸۰۲
	د ۸۶۱	د ۸۰۷

العراضه نك آيا صوفيا نسومنى يازانك زال حقننده تعقيب ايلديكى
 اصول برتبدل و انتقال دورنده ياشاديغنى كوستيرير ذال يازمسنه مساعد
 احوالدين ؛ اولكى حرفك الف ، واو ، يا و ياخود بتون كله نك بر نشان
 تميزى ايجاب ايده جك قدر قيصه اولسيدير . كله نك ايلك حرفك دخى
 بر اهميت مخصوصه سى واردر . باشده اولان الف عادتا ذال يازلسنى استلزام
 ايدر . آيا صوفيه نسخه سنك ايلك اوتوز صحيفه سنده الفله باشلايان كله لرده
 يالكز طقوز دفعه داله تصادف وانور . ^(۱) كاف عربى و كاف فارسى ايله
 باشلايان كله لرده همان بالعكسدر . نسخه نك صوك اوتوز صحيفه سنده بو
 ايكي حرفدن ذال ايله راست كلتنان يالكز طقوز كله واردر . ^(۲) جيم ، لام
 و ياخود واو ايله باشلايوب ذاتا نادر اولان كله لردانما دال ايله يازيلير .
 او قاعده لردن صرف نظر الك زياده استعمال اولنان كله لك املاسى
 اكثر يا شويله در :

باذ ، بايد ، بوذ ، بوذه ، بدان ، بدين . — باشد .

- (۱) دال ايله : افتد ۲ دفعه . مى انديشيد ۲ . آسوده افتاده برر دفعه ،
 ذال ايله : افتاد ۱ دفعه ، افتاندى ۱ ، يافتاندى ۱ ، افتادى ۱ ، يافتادى ۱ ، افزايد
 ۱ . آمذن ۱ . آمذ ۱۵ . كامذ ۱ ، نيآمذ ۲ . آمذنند ۲ . آيند ۱ ، نيآيند ۲ . آمذه ۲ ،
 آماده ۱ . اميد ۲ . باميد ۱ ، انجاميد ۱ . آوريد ۱ . آورذ ۱ . آرد ۱ ، نيارذ ۱ دفعه .
 (۲) ذال ايله : بر كساذ (ماضى) ۲ دفعه ، گردذ ۱ ، كستراننده (اسم مفعول) .
 گيرذ . كبوذ . بكشايد . بگويد برر دفعه ،
 دال ايله الك زياده تكرر ايدن كله لرشونلردر : گنذ ۸ ، گردانيد ۸ ، كشيذ ۸ ،
 گرداند ۳ . بگردانيد ۲ ، گزيده ۲ . نگنجد ۲ دفعه .

پادشاه ، پدر ، پسندیده . — پیاده ، پیچید .
 توده . — بترسید ، تواند . . . چادر . — بچسبید ، بچید .
 خود (مغفر) . — خود (اسم اشارت) .
 داذ ، داماذ ، دمیدن ، دید . . . رَوَذ . — رسید ، رمیده .
 نَزیذ . — زده . . . . . نَبستایذ . — بستد ، سزد .
 شوریدن . — شادمانی ، شد . . . . . طَلَبِید . — طلبید .
 فرمایذ ، فرمود ، فریاذ ، فرستاد . — (فرمود) و (فرستاد) دها آذر .
 ماذه (یعنی : دیشی) ، ماذر . — بماند .
 نَوَذ ، نهاذ ، در نور دید ، نماید . — بنمود .
 هشتاذ . — هفتاد ، می هراسید ؛ همدان و همدان .

بوندن ۲۵۰۰ سنه اولکی ایران شیوه لرینک دیگر بر فرقی فارس
 لجه سنده کی الف ممدوده نک یرینه شمالده بعضاً او ثقیله مبسوطه نک
 تلفظ اولمش اولسیدر . بعیده دلالت ایدن اسم اشارتجه بو اختلاف ،
 فارسی قدیمده موجود اولدینی کبی زمانزه قدر امتداد ایدیور ؛ شو قدر
 که الف ممدوده یعنی (آه) تلفظی نظمده دها مقبول ایسه ده نثرده بر
 ایکی استنادن بشقه تکلفی وطنطنه لی بر طرز قرائته مخصوصدر ؛ زیرا
 بو اسم اشارتک الیوم بتون ایرانده کی علی العموم تلفظی قدیماً شماله منحصّر
 قالمش اولان (اون) در . بو کله ده کی مدّک العراضه ده مشاهده اولنان
 کثرت استعمالندن آکلاشیر که سالف الذکر اسم اشارتک الف ممدوده
 ایله تلفظی سکرنجی عصرده دها عمومی ایدی .

معلوم اولدینی اوزره الیوم عجملر (چیم) ی استانبول شیوه سندن دها
خفیف یعنی جیمه مشابه سویلرلر. شبهه یوق که بوتخفیف کیفیتی کسری
حکومتک انقراضنی تعاقب ایدن تحولات لغویه دندر. پای فارسی ایله
چیم فارسی قرآنده یوق ایکن بونلری قوللانغی عرب استیلا سندن صوکره
کیمسه دوشونمندی. بوضورتله هجرتک ایلك عصرلرنده پنج، ورچ (بیوککک،
جلال) کبی بعض کله لرک چیمی تلفظده ده جیمه تحویل اولندی. (پ) نک
(ب) یه تبدیل اولندیغی کله لر دها چوقدر: بی پایان (اصل: پی پایان)،
تاب و بوندن مشتق کله لر، آستن، چرب، قرَبه، کالبد، اسب، لب، نیره،
ابریشم. انگبین، آشوب الخ. ^(۱) بونلر اسکی زمانلرده پا ایله سویلنیرمش.
سلالة عباسیه نک مغوللرلنده قتل اولنمسیله آسیا قطعه سنده طوائف انام؛
شرع شریف احکامنی اجرا ایتدیره جک خلیفه ده محروم قالدلرندن عجملرک
افکار دینه سی دها سر بست اولقله ادبا (پا) و (چیم) حرفلرینی ادبیاته
ادخال ایده یلیدیلر.

انکاتره موزه سنده موجود فارسی یازمه لرندن ایلك اول تمامآ پ وچ
املاسنی ارائه ایدن ۷۱۱ سنه سنده استنساخ اولنش اولان تاج الماآردر.
تجدید املا نقطه نظرندن اهمیتی ذکر اولنش اولان ۷۴۱ و ۷۷۹ سنه لرده
یازلمش نسخه لرده پ وچ یوق دینیله جک قدر نادردر. پای فارسی ایله
چیم فارسینک تمامآ قبولی عرب تفوقنه بر خاتمه چکن امیر تیمورک زماننده

(۱) تفصیلات ایجون پروفیسور (پ. هورن) ک «مبادی اشتقاق فارسی» عنوانی
آلمانجه اثرینه (شنراسبورغ ۱۸۹۳) مراجعت بیوریله.

میسر اولدی . انکثره موزہ سنک ۷۹۸، ۸۱۱، ۸۲۴ و ۸۳۵ سنہ لرنده یازلمش اولان نسخه لری بوکا شاهددر . مسئله آرتق صورت قطیعه ده کسدر یلمش ایکن طقوزنجی عصر هجریده یکی اصول یعنی پای فارسی یه و چیم فارسی یه مخالف کورونن یازمه لر دها پک چوقدر .

العراضه نك آیا صوفیه نسخه سنده چیم فارسی یوقدر ؛ پای فارسی یه دخی یالکز بردفعه راست کلنیر .^(۱)

املا ی قدیم اولان (کی ، نی ، انک ، چندانک ، انج ، جناج) آیا صوفیه نسخه سنده نادرا کورولیر ؛ اکثر یا املا ی جدید اوزره (که ، نه ، انکه ، انجه ، جناجه) یازیلیر .

الیوم عربلاشمش کله لردن العراضه ده یالکز (شست ، ص ۵۵) شکل قدیم فارسی سنی محافظه ایتدی . شمذیکی فارسیدن فرقل اسکی ویا ابن النظامک زمانه مخصوص اولوب اثرنده موجود باشلیجه لغنلر شونلردر : دیه (کوی ، ص ۴۴ و ۱۲۷) ؛ پشولیده (ملعون ، ص ۱۲) ؛ تَرَک (کوک کورله مسی ، ص ۴۹) ؛ چسپیدن (مائل اولق ، ص ۴۴ و ۱۶۱) ؛ خَرَسَنگک (بیوک طاش ، ص ۱۴۶) ؛ بوک (ص ۵۱) و بَوَکَه (ص ۱۶۷ ، شاید ، بلکه) ؛ بل که (ص ۴۹ و ۱۵۳) ؛ بانویه (محترم قادین ، ص ۱۶۱) ؛ فَذَلْکَ (یعنی : فذلکه ، ص ۹۳ ، ۱۲۷ و ۱۳۵) ؛ آوارچه (دفتر ، ص ۱۵ ، ۱۷ ، ۹۸ و ۱۳۶) ؛ آند (برقاج ، ص ۴ و ۱۱۳) ؛ جاندار (یاور ، سریاور ، ص ۷۳ ، ۱۳۰ و ۱۳۵) ؛ هوادار (قلعه نك یا ولایتک محافظی ، ص ۷۳) ؛

(۱) مانند یر طالس (ص ۱۵۶) .

جامگی (معاش ، ص ٤٢ ، ٦٠ و ١٢١) ؛ غلبه (کثرت ، غلبه لقی ، ص ٤٢ ، ٤٧ و ١٤٢) ؛ ملطفه (مکتوب ، ص ٤٠ ، ١٧١) ؛ تلغم (دوشونوب طور مق ، ص ١٦٩) ؛ مختتم (نهایت ؛ الآن ایرانده « منتهی » دیرلر ؛ ص ١٠) ؛ گرم روان (ایرماقلر ، ص ١٢٣) ؛ زنود (خرسزلر ، « رند » ک جمع مکسریدر ؛ ص ١٤٣ و ١٦٥) ؛ منمسیکی (طوتمق یری ، استناد ، ص ٣٧) ؛ سرسری کردن (اتیان و تعداد ایلمک ، ص ٥٨) ؛ دران نزدیکی ، درین نزدیکی (اووقت ، بوضه ده ، ص ٤١ و ٧٦) ؛ متقاضی اُجل (ص ١١٢ و ١١٨) و متقاضی انتقام (ص ١٢٢ ، ملک الموت) ؛ مضایاقتن (نافذ اولقی ، ص ٩٥) ؛ مصدوقه حال (صدق حال ، ص ٩٠) ؛ اَیمان غُلاظ (یعنی متین ، ص ١٩) ؛ بمرحله نعل بندان (اسب سوار اوله رق ، ص ١٥٩) ؛ مظان اجابت دعوات (دعالرک اجابت اولنه جفی ظنّ و مأمول ایدیلن وقت ، ص ١٥١) ؛ برسوائی زار زار (آغلاده جفی رسوایلقله ص ٤١) .

محمد بن النظام مناسب اوله رق عربجه ایکی کله یی تشکیل ایتدی ؛ اولنرده : صِنَمَت (مهارت فوق العاده ، ص ١١) و اِقسام (یعنی : تقسیم ، ص ١٢) در . ارباب علم لغتک شایان نظر دقتی اولان خصوصاً تدن فارسی غلطات مشهوره سندن (شعبده) کله سنک العراضه ده دخی بولنمسیدر . ^(١) امینز که مؤلفی مُشمر ایله همقافیه اولمق اوزره قوللانیدی ^(٢) (مبتر) کله سنی ده شمیدی اولدینی وجهله مبتر (عربجه : مُبتر) تلفظ ایتمشدر . (جریمه) کله سنه بعض

ایران وسطی و غربی شیوه‌لری آراسنده‌الآن ده مشترک (جرمانه) تلفظنده، مستنسخلرک سهوی اوله رق، (العراضه) نك یازمه‌لرنده دخی تصادف اولنور. ^(۱) بوقیلدن شمدی متروک و قدیمآقرابت معناسنده مستعمل لُحْمَت کلاهسی ده تلفظ عامیانه ده یعنی (لحومت) املاسیله ایکی دفعه ^(۲) یازلمشدر. العراضه ده سکزنجی عصرک دیگر ادباسنه نسبتة نرک و مغول لغتبرینه سیرک راست کلنیر. ترکجه: طوی (ضیافت، ص ۱۳۵)، یورت (مملکت، ص ۱۲۵)، وشاق (ایچ اوغلان، ص ۸۴) در... مغولجه: ایناق (پادشاهک برندی ص ۸۴) در.

فارسی حروف جرّیدن (ب) یرینه محمد بن النظام زبان قدیم اصولنجه چوق دفعه (با) و (بر) ترجیح ایدر. العراضه نك انشاسنده؛ الآن مستعمل قواعده نحوییه مخالف نقطه‌لر بر وجه آتیدر:

(۱) اسم موصوله سبق ایدن بر جمع، پای نفسیرله تقویه و تأکید اولنور: یارانی که... توامان بودند (ص ۸۷) - تقویه ایچون یای تنکیر دخی شمّدیکی استعمالندن ده‌ا زیاده قوللانلمشدر: با تنی سقیم و طبعی مستقیم (ص ۶) در محبسی مظلم (ص ۶)؛ با دلی ترسان و زبانی... لرزان (ص ۵۱)؛ حرکه المذبحی بجای آورده (ص ۵۱)؛ ترجیه‌الیومی می‌کرد (ص ۱۰۷).

(۲) صفت یرنده بعضاً اسم قوللانلیر: دفاین پنهانی بتاراج ببرد (ص

(۹۹) ؛ مالِ مقررِی (ص ۱۰۱ و ۱۱۷) .

(۳) وصف ترکیبی او وقتده دها زیاده مألوف ایدی : اربابِ تدقیق کاشفانِ دقایقِ انیق راسفان (ص ۱) ؛ هر بدیع کلام حریرِ اقلام (ص ۲) ؛ خنصرِ عنصرِ فرزندِ دلبنسند (ص ۷۳) ؛ سفینه خونِ سکیه (ص ۱۲۳) ؛ مائک شاه (ص ۱۲۶) ؛ منتهیانِ حوادثِ کشیده (ص ۱۵۰) ؛ عسکرِ ظفرِ مُرگب (ص ۱۶۱) ؛ بوزابه بسیار تبعه (ص ۱۲۷) .

(۴) بر فعل یا عملک درجه قصواسی (هرچه) ایله باشلایان و بونی تعقیب ایدن بر صفت افزائیه واسطه سیله افاده اولنور : رغبتی هرچه تمامتر ا اگر بوذ و ا اگر نه . . . و . . . استظهاری هرچه بیشتر ا اگر میخواست و ا اگر نه باظهار رسانید (ص ۲۱) ؛ رغبتی هرچه تمامتر نمود (ص ۱۵۳) ؛ تمکبنی هرچه تمامتر . . . نشاند (ص ۱۷۵) .

(۵) بر تک کلمه یرینی طوتان ایکی نکره و او عطف ایله مربوط اولدقده برنجینک یاسی حذف اولنور : هرج و مرجی (ص ۳۳) ؛ ترغیب و تحریضی بکرد (ص ۱۴۵) کبی . بوقاعده یاء نسبی عربی یه بیله توسیع اولنور : اشراف ساداتی که از حضرت کبریا تشریف . . . گرفته جز و کلی اند (ص ۹۳) .

(۶) دو (جفت) معناسنده قوللانل دینی وقت فعل عاید مفرد اوله بیلیر : نو در . . . ازدواج بافت و دودرئی . . . رسید (ص ۱۹) .

(۷) اسم جمعک فعلی مطلق جمع اولمالی . اولّا ، شمдіکی فارسیدین رقلی اولیه رق : آن جمع منفرد گشتند (ص ۱۳۵) ؛ جمله روی بوی

نہاخذند (ص ۱۷۶)؛ قومی کہ اہل حلّ و عقد بوزند (ص ۱۵۲)؛ خلقی انبوه جمع گشتند (ص ۱۸۸)۔ ثانیاً، شمدیکی قاعدہ نك خلافتدہ اولہرق: سپاہ دلخستہ وجان شکستہ شدند (ص ۱۳۵)؛ قوم غز چون ... واقف شدند (ص ۱۰۲)؛ لشکر ... بولایت کہاب رفتند (ص ۱۵۴)۔ استثنا: چون لشکر سلطان شکستہ شد (ص ۱۰۵)۔

(۸) جمعہ بولنان بر فاعلک ایکی فعلی اولدقدہ ہر ایکسی جمع قونیلہ بیلیر سہدہ ایکنجیسنی مفرد قویق قاعدہ سی دہا چوقدر: بحدود ما وراء النہر آمدند و ... مربوط گردانید (ص ۱۸)؛ کتخدای حرم سرای او بوزند و ... بذل مجہود می نمود (ص ۷۴)۔ قاعدہ عمومیہ خارجندہ اولہرق مثلاً: ملازمان حضرت ... اورا بگرفتند و مقید و محبوس کردند (ص ۱۳۵)؛ وقعی نہاخذند و ... شمردند و ... بتاراج دازند و ... رفتند و ... ریزہ ریزہ گردانید (ص ۷۸ - ۷۹) کبی جملہ لہ دخی تصادف اولنور۔

(۹) (بایستن) دن سوکرہ کلن فعل ہم مصدر تمامدہ و ہم مصدر مقصودہ قوللانم شد: یکی را باید آمد و تاج سلطنت در مقابلہ جتر خلافت بداستن (ص ۱۵۲)۔

مطالعہٴ مہمہ

متن آتندہ کی ملاحظاندہ و متنی ولی ابدن ذیلدہ کثیر الوقوع بعض عبارہ لک صورت مختصر دل بدر: (آ) آنا صوفہ نسخہ سی، (ل) لوندرہ

نسخه سی ، (ص) صحیفه ، (س) سطر ، (ج) جزؤ و یا خود جلد دیمکدر .
 متنک باصلمسنده تعقیب اولنان قواعد املا شونلدر : دال و ذال
 آیا صوفیه نسخه سنه کوره تفریق ایدلدی . یعنی هر زرده آیا صوفیه
 نسخه سنده (ذال) وارسه طبعده ده ابقا اولندی .

بعیده دلالت ایدن (ان) اسم اشارتی ، کاه مدّ ایلد (آن) ، کاه مدّ سز
 (ان) صورتده باصدیردق ؛ شوقدرکه الف ممدوده بی ، آیا صوفیه نسخه سنده
 اولسون ، لوندره نسخه سنده اولسون کوردیکمز تقدیرده ابقا ایتدک . — اسم
 اشارتدن صرف نظر الف ممدوده زمانمزک استعمالنه کوره وضع اولندی .
 کاف فارسی ایلد حرکات و تشدید علامتتری و پای فارسی ایلد جیم
 فارسی بی نسخه لرك یاز بلشنه باقمادن مننک اوقونسنی قولایلاشدیرمق
 ایچون طبعده استعمال ایلدک .

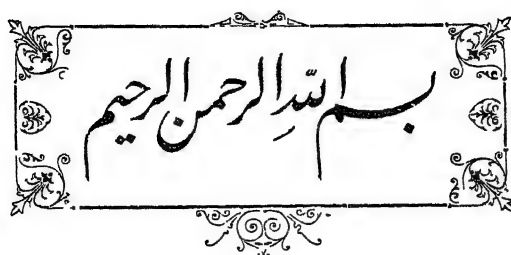
(صحائف) کبی فارسیده یا ایلد (صحایف) شکلنده دخی کوریلن
 کلمه لرك ، العراضه نسخه لرندن اک صحیحی اولان آیا صوفیه نسخه سنده
 یازیلدینی منلی ، طبع اولمنسی فاعده اتخاذ ایدلدی . بوله کلمه لرم آیا صوفیه
 هم لوندره نسخه سنده نقطه سز اولدینی تقدیرده افصح املا اولان عربجه
 املاسی ترجیح اولندی .

نجم ایلد تمیز اولنان عباردلرك تفسیر و تفهیمی ایچون اسبو باصمه نك
 ۱۷۹ نجی صحیفه سنده باشلایان ذیلده مراجعت بیوریلد .

حمد بی حدّ و شکر بی عدّ سراس فراوان و ستایش بی پایان حضرت
جلال قیومی را که یاقوت قوّت ناطقه^(۱) در گنجینه معانی و بیان
و خزانه ادله^(۲) و برهان اغنی لسان انسان که لعل بدخشان جان و خورشید
رخشان آسمان تبیان است بر مقتضی خلق الانسان علمه الیّان^(۳) نهان
فرمود معبودی که عقیق رموز دقیق از یمن فطرت^(۴) فطن اصحاب توفیق
رفیق کاروان حروف که لُبتان بی نظیر و ماه رویان کشمیراند جهت
مشاهده ارباب تدقیق کاشفان دقائق انیق راسفان رَحِیق تحقیق
روان کرد صانعی که بلبل داودی اَلحان هزارستان زبانش را در بستان
سرای دهان مسبّحان که مغنیان نغمه پرداز صبحگاهی و طوطیان خوش
آواز سحرگاهی اند برگلبن تمجید و توحید مدح خوان گردانید مقدّری
که مخدّرات حجله خاطر هر بادی و حاضر^(۵) و بنات افکار ابکار سخنوران
اعصار و امصار بزیور استعارات و درر عبارات لطیف طبعان دوران و هنر
پروران جهان بیاراست حکیمی که زلف لیلی معنی را که بر بیاض کاغذ

(۱) ل : یاقوت ناطقه . — (۲) ل : خزانه ادرار . — (۳) ل : سورة

الرحمن . — (۴) ل . — (۵) آ : هر نادی . ل : هر باطنی و حاضر .

مشگبیز و عنبر ریز است ^(۱) بدست مجنون ذوفنون فکر حسان و سحبان
 داد و غزال گل خوش خرام هر بدیع کلام حریر اقلام در عرصه میدان
 کاغذ کافور فام ^(۲) بجولان آورد مبدعی که مفتاح نهان خانه اسرار اعی
 خزائن قلوب احرار مصرع

آنها که طیب درد دلها باشند در قبضه اقلام ^(۳) فصحاء آفاق و بلغاء
 حذاق نهاد و زواهر جواهر معانی دلپذیر را بلای متلای تقادیر عذیم
 النظیر وفاق طباق داد بیت

انک بر لوح زبانه خط اول نام اوست آن همی گویند اله این ایزد و آن تنگری*
 و صلوات تامات و تحیات نامیات عراضه ذات مقدس نور مشخص
 رسالت روح مجسم جلالت مهر خاتم نبوت مهر سپهر فتوت مصطفی
 وسیم خالق مرتضی عظیم خالق محمد محمود ذات رسول رضی صفات
 رابطه عقد کونین واسطه عقد خافقین باز شعر

علی من لجره ^(۴) الخلائق اوجدت ولولم یکن ما کان شیء بموجد
 علی من تمطی قاب قوسین بل علا ففاز بسهم فی العلی والتفرد
 فراش درش کلیم عمران چاوش رهش مسیح مریم
 رسولی که منشور نبوتش بطغراء کنت نبیا و آدم بین الماء والطين ^(۵)
 موشح بود و خلعت رسالتش بطراز وما أرسلناک إلا رحمة للعالمین ^(۶) مطرز
 صاحب قرانی که گاه اظهار معجزات و اثبات ینبات ید بیضا و دم مسیحا نمود

(۱) آول : ریزست . - (۲) ل : کافور بام . - (۳) آ : املاق . ل : افلاق .

- (۴) آ . ل : الجراء . - (۵) حدیث شریف . - (۶) سورة الانبیاء .

نه دست قدرتش را بنوید سنشد عضدك بأخيك^(۱) حاجت افتاد و نه رای دور بینش بدرخواست و اثر كه فی امری^(۲) ضرورت شد بدیع قدرتی که جهت ازلت معتقد گروهی که نداء اُتُم و آبَاؤُکُم فی ضلال مبین^(۳) درگوش می گذاشتند و دم از ما سمعنا بهذا فی آبائنا الاولین^(۴) می زد^(۵) یك اشارت سنان بنان سپر^(۶) ماه آسمانرا مصرع من غیر سیف و دم مهراق دو نیم کرد عیسی نفسی که إزاحت شبه^(۷) عبده و دسوع* و عنده نص و اجماع که احکام کلام ملک علام را^(۸) اختراع طبع می گفتند و اساطیر الاولین می خواندند حصاء بطحاء اُم القری را چون بلفاء فصحا ملیح بیان و فصیح زبان گردانید تا در میدان بیان قدرت جولان یافتند و نعرات إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ^(۹) بعنان آسمان رسانید شعر صَلِّ الْإِلَهِ وَمَنْ يَحْيِفْ بَعْرِشَهُ وَالْأَطْهَرُونَ^(۱۰) عَلَى النَّبِيِّ الْأَمَجْدِ ما ان مدحت محمد آ بمقاتی لکن مدحت مقاتلی بمحمد*

و نای جان فزای تر از روائع بهشتی و درودی دلگشای تر از باز اردیبهشتی^(۱۱) نثار درگاه خلافت آشیان امامت آستان دوزمان گزیده و متابعان پسندیده لآلئ اصدا ف معالی یواقیت کان معانی که مصابیح ظلمات جسمانی و مفاتیح کرامات روحانی حافظان بیضه ملت و ناصحان کافه اُمت دلیران معرکه حماسه و شیران بیشه شراسته رافعان قسطاس یقین و واضعان اساس دین بوزند و بحکم کنتم خیر اُمة اُخرجت للناس

(۱) سورة القصص . - (۲) سورة طه . - (۳) الایاء . - (۴) سورة المؤمنین . - (۵) ل: میرد . - (۶) ت سیر . - (۷) آ ل . ا راحت سه . - (۸) ل . - (۹) سورة الشعراء . - (۱۰) آ اول الاطهرون . - (۱۱) آ اول اردبهشتی .

تأهرون بالمعروف وتنبهون عن المنكر^(١) بصیقل جدّ واجتهاد رنك
 شرك وغلالت ونیرنگك إلحاد ومعصیت وكدورت كینه دیرینه از آینه
 سینه الدین طغوا فی البلاد فأكثروا فيها الفساد^(٢) محو كردند و بفاروق
 صدق و معدلت و تریاف علم و معرفت وهو الذي يحيي الأرض بعد موتها^(٣)
 مزاج هر دلی که أند سال بامراض حاده فی قلوبهم مرض وعاء مزمنه انا
 وجدنا آباءنا على أمة^(٤) مبتلا^(٥) گشته بود و در مطمورة نفس اماره اغذیه
 زهر مذاق نفاق خورده لایموت فیها ولا یحیا^(٦) از هلاهل* کفر و کفران
 خلاص دادند و کفره فجره و مرقه فسقه را که سکان خربه ظلم و طغیان
 وقطان اوطان إنکار و عصیان بودند کالجراد المنتشر گردانید فقطع دابر
 القوم الذين ظلموا* والحمد لله رب العالمین (اما بعد) موجب تحریر این
 کلمات چون روز بازار فضل پریشان و سبب تقریر این مقدمات مانند
 کار و بار اهل علم بی سامان از انست^(٧) که چون این ضعیف نحیف
 کثیب* لھیف مرتشف جامات جور و دورنا فرجام و متجرع کاسات
 شاید شهور و اعوام کوفته صدمه نوائب بی انفصام دوخته تیر جگر دوز
 جفاء ایام و هی الد الخصاص محمد بن محمد بن محمد بن عبد الله* بن
 النظام الحسینی خالصه الله من سطوات فراعنة الغموم و صدمات عفاریت
 الهموم از زمان تبسم نسیم صبا و ظهور تابشیر صباح نشو و نما که از ان جز رنج

(١) سورة آل عمران . — (٢) سورة الفجر . — (٣) سورة الروم و سورة
 الحديد . — (٤) سورة الزخرف . — (٥) ل . — (٦) سورة طه و سورة الاعلى .
 — (٧) ل : بی سامان است .

وعنا و درد و بلا ندید و از آب روی که جهت اکتساب ان بحکم لم یکنوا بالغیه إلا بشق النفس^(۱) خود را در کوره فکر و بونه محنت گذاخت و خاکی در هر صاحب صدر رفیع قدر را کحل الجواهر دینده غم دینده ساخت بلکه بر چهره بخت افتان و خیزان باز دیند نیامد و اثری بر وجنات احوال و صفحات اعمال ظاهر نشد و جز ز دیده^(۲) دیگر آیم از کسی نگشاد الی یومنا هذا^(۳) طول الیالی و الایام و مدی الشیور و الاعوام در تحصیل علوم دین کوشید و طور^(۴) السراء و الضراء و حالة^(۵) الشدة و الرخاء در اکتساب علوم یقین و مقارنت علماء منقطع القرین گذرانیده و بحکم مصرع و من طلب العلی سهر الیالی شکر خواب استراحت را بکشف مشکلات اشارات عقلی و توضیح معضلات نکت مسائل فقهی که حاوی احکام اسلام و شامل مقاصد خاص و عام و منئی^(۶) منهاج حلال و حرام باشد عوض کرده و انرا نعم البدل دانسته در عثمان هر فن از فنون بقدر فهم و استعداد غوص نموده و انرا خیر العمل پنداشته و با وجود تراکم اشغال و تقلب احوال و توزع مال^(۷) و تراحم^(۸) اعمال بی منال و دفع حساد و منع اضداد که تفصیل بمحل آن مقدور بیان هر سخنور و میسور بنان هر هنر پرور و لو کان بعضهم لبعض ظهیراً^(۹) نیست و تحریر نتیجه این مقدمه و تقریر ثانی این قضیه برهان سام از منع و معارضه

(۱) سورة النحل - (۲) ل : جز اندوه - (۳) آ : « شعر » - (۴) آ و ل : طوری .

- (۵) آ : حاتی ؛ ل : حالت - (۶) ل : مین - (۷) ل : توزع بال - (۸) آ و ل : تراحم - (۹) سورة الاسرى .

ودفع و منافضه هر متعلم و عالم در وسع زبان كلك تيزگام و لو ان ما في الارض من شجرة اُفلام^(۱) نيايد تكرار مباحث علوم عقلی را سرد فتر مقصود كلی دانسته و تذكار مسائل شرعی را غايه قصوى امل و اُمد اقصى عمل شمرده و در زهد سرای استفادت و خلوت جاے افادت با دلدار مشكین^(۲) عذار بی عتاب عنبری عباب مشگی نیاب خوش خطاب و خیر جلیس فی الزمان كتاب روزگار گذرانیده و در بند گشاد^(۳) زنجیر مسلسل ان دل بند جان پیوند و پیکر خوش منظر خوب مخبر جلاء^(۴)* نور بصر و شفاء روح مضطر و نعم المحدث الدفتر بوذه اکنون نیز با تنی سقیم و طبعی مستقیم و محنتی شبیه شراب حمیم و کربتی عدیل عذاب الیم مصرع با دلی از غم أحداث زمانه* بدونیم در محبسی مظلوم و مجلسی بی جلیس همدم و انیس و محرم کان رنج و اُلم و مکان درد و غم عَمَّان مصایب و عنا و کنعان نواب و بلاست با انك نظام عقدۀ جمعیت و قوام ركن قاعدۀ استقامت بکلی مختل شده و بی کبارگی منحل گشته و شمس فلك سعادت از تقلب روزگار غرار و تغلب نحوس چرخ غدار بمحنت کسوف حتی توارت بالحجاب گرفتار مانده قسام سعادت ورق اقسام مرادات کطی السجل للكتاب در نور دیده و ساقی دور پر جور مدام دُردی دُردی در داده رایت خوش دلی چون اعلام علماء اعلام منکوس و صحیفه کامرانی چون صفحه آمال فضلاء ایام مدرّوس مانده و بنیان بهجت

(۱) سورة لقمان . - (۲) آ: بالدار مشكین . ل: بالدار مسکین . - (۳)

ند و گشاد . - (۴) آول: حلا .

وشادمانی عالیها سافها گشته وایوان مسرت و آمانی صفت لا تری فیها
عوجاً ولا أمتاً^(۱) گرفته شعر

عندی من الدهر ما لوانَ أيسره^(۲) يُلقَى على الفلك الدوّار لم يَدْرِ
جار^(۳) الزمان علينا في تصرفه وای دهر علی الاحرار لم یَجْرِ^(۴)
نوائب و محن و حوادث و قن بجایی رسیده که لو اُریناه فی المنام فزعنا
شدّت شداید مکرّب و صعوبت مکاید متعب بغابتی انجامیده که تکاد
السموات يُتفطرن منه وتنشق الأرض وتخرّ الجبال هدّاً^(۵) دل از تن
سیر آمده که مصرع

يك قطره خونست و هزار اندیشه از صدمه حمله ترك تاز نائبه زمانه
بجان رسیده و جان در کلبه احزان دست در دامن شعر
تَعَجَّلْ لتخليص النفوس من الادی وقرب من الدهر التي هي أطيب
زده و هر لحظه با دلی^(۶) خوناب و جانی پر تاب و چشمی و هزار قطره آب
نداء شعر

ألا موتٌ يباع فأستريه فهذا العيش ما لا خيره
بسمع سده آسانه بیت معمور و سکنه این قبه بر نور رسانیده بیت
کو قوت پائی که مرا گیرد دست تا باز روم پیش اجل گامی چند
و علی هذا چندان شربت زهر آمیز مصابره رغبه اورهه نوشیده که
باجماع اصحاب رفاق و ارباب نفاق بر احنف قیس* رجحان دارد و در
تحمل و سنگ دلی با رضوی* و بوقیس شرکت عنان و القصه بطولها

(۱) سورة طه. (۲) آول: حار. (۳) آ: مجبر. ل: مجبر. (۴) سورة مريم. (۵) آ: دل.

الحکایه مع فصولها بیت

چو^(۱) شمس آخر کآمذ وبال لازم من کمال فضل وبال منست پنداری
و فی^(۲) السماء نجوم مالها عدد و لیس یکسف الا الشمس والقمر
بفحوی العادة طبیعة خامسة^(۳) عنان همّت ونهمت هم بذان مائل بود

وهزار تشویش خارج و داخل و صد گونه تفرقه هایل مصرع
چو روزگار نه قعرش پدید و نه ساحل با مید آنک مگر م میان باطل
و حقّ رای او شود فاصل اعتباری نمی کرد و علی کلّ حال روزگار
جوانی که سرمایه حصول امانی و راس المال سعادت دو جهان نیست هر چند
م مرا بجز سیمی رنگی از جوانی نیست کالقمر فی الشتاء ضایع
نمی گذاشت و نفس عزلت گزین محنت قرین را بانک مصرع و را
خود از هنر خویش هیچ روزی نیست رخصت اعراض از آن غذاء
روحانی بجهت اغراض نفسانی و اعراض جسمانی نمی داد و بذان
طمع که بیت

دران جهان مگرش بهره بود رهبر چو هیچ گونه و را کام این جهانی نیست
تذکار و تکرار مراسم^(۴) آن کار بر عادت مألوف رعایت می^(۵)
نمود و وظیفه معهود که طریقه محمود بود محافظت می کرد و باخود می
گفت شعر

فاشد^(۶) يَدَيْكَ بِجَبَلِ الْعِلْمِ مَعْتَصِمًا فالعلم للمرء مثل الماء للسمك

(۱) آول: جه. - (۲) آول: فی. - (۳) المیدانی: امثال العرب، بولاق ۱۲۸۷، ج اول
ص ۴۳۸. - (۴) آ: تکرار و تذکار و مراسم. - (۵) آ: نمی. - (۶) ل.

و چون احياناً از مداومت بر بحث معضلات شرعی و فکر در کشف مشکلات عقلی ملالت روی می نمود و مذاق طبع رغنا از مرارت شربت عنا آرزوی حلاوت^(۱) «إِنَّ الْبَطَالَهَ وَالْكَسَلَ أَحْلَىٰ مَذَاقًا مِنَ الْعَسَلِ» میکرد. بحکم انک گویند م جدّ همه ساله جان مردم بخورد کتب توارنج گذشتگان و نسخ قصص متقدّمان مطالعه می کرد و بر حسب اشارت فاعتبروا یا اولی الابصار^(۲) از آن وقایع حسابی بر می گرفت و جراحت خاطر رմیده و دل درد رسیده را بامید نوید لعلّ الله یحدثُ بعدَ ذلك امرًا^(۳) مرهمی می نهاد و البلیّة اذا عمت طابت^(۴) و المحنة اذا شاعت سهلت و من حیث الاتّفاق نسخه از تاریخ آل سلجوق که در قرون ماضیه و عهود خالیه در إعلاء اعلام مسلمانی و نصب رایات جهانبانی آثار کسری را منسوخ گردانیدند و عقد اختیار از اخبار آثار معدلت فریدون مفسوخ و بمساعی جمیل جهت ادّخار اجر جزیل رسوم و قواعد ملاحده مجاهیل و فسقه مخاذیل که عصابه ما سمعنا بهذا فی آبائنا الاولین^(۵) به پیشانی اِدبار باز بسته بودند و نقش ختم الله علی قلوبهم^(۶) از زمین دل شان کالنتش فی الحجر رسته کأن لم تغنّ بالامس^(۷) گردانیدند شکر الله مساعیهم فی الدین و حشرهم یوم نحشر المتّقین^(۸) مع الشهداء و الصالحین بدست آمد و چون در آن اجزا که مؤلّف یکی از افاضل احرار و مصنّف یکی از ائمّه فضل شعار بود تأملی کرد و گرد فراز و نشیب اوّل و آخر^(۹)

(۱) آ: «مصرع». - (۲) سورة الحشر. - (۳) سورة الطلاق. - (۴) ل. - (۵) سورة المؤمنین. - (۶) سورة البقرة. - (۷) سورة یونس. - (۸) سورة هیم. - (۹) ل: واول و آخر.

مطلع و مقطع و قوادم و خوانی آن بر آموذیافت که مختتم^(۱) آن کتاب حال
پادشاهی سلطان محمود بن محمد بن ملکشاه انزله الله جنة النعيم بود * و آن
فاضل هنر پیشه بر صفحه آن اوراق چنان نگاشته که این پادشاه آخر
سلاطین آل سلجوق^(۲) بوذه و از عقب انک این سلطان نامدار و نافذ فرمان
نیکوکار پای در رکاب ایاب آورده و عنان جان را سوی کشور آن جهان
تافت مصرع سردر کفن وفا به پیچید و برفت آفتاب
دولت آن خانواده سلطنت روی بمغرب انقراض نهاد و ماه سعادت آن
دو زمان معدلت در آسمان اقبال و رفعت بلاء شاق و محاق فراق مبتلا
شد و بخبر تواتر معلوم بوذ و بواسطه مطالعه تواریخ بر لوح دل مرقوم که
بعد از انک این سلطان کامران با نرگ مرگ چار و ناچار دوچار خورد و از
دست ساقی کل نفس ذائقة الموت^(۳) کام و نا کام جرعه حمام نوشید
قریب به^(۴) هشتاد سال دیگر سلاطین آن خاندان بر میدان این جهان
بر یکران نعار^(۵) فرمان سوار بوذه اند و سوار سلطنت در ساعد دولتشان
استوار و بعد از انقراض ایام عمر پادشاه کشورستان طغرل بن ارسلان
خیاط تقدیر رب الارباب بر مقتضی لکل اجل کتاب^(۶) قباء فرمان
روائی آن ولایه^(۷) اعالی و دو زمان عالی بر مقراض فنا بریده و همای
سلطنت از آن آشیان آسمان مکان پریده شعر

ولم أرفی^(۸) عیوب الناس شیئاً کنقص القادرین علی التمام

(۱) آ و ل : آمد (آمد) و مختتم - (۲) آ : سلاطین سلجوق - (۳) سورة آل عمران
سورة الانبیاء و سورة العنکبوت - (۴) آ و ل : قرب - (۵) ل : نقاد - (۶) سورة
الرعد - (۷) ل - (۸) آ و ل : من .

خواست که در زمان این فراغت بروفق این ارادت هنگام ملالت از مطالعه علوم شریعت مجموع آن حکایت ببارقی خوب واستعارتی مرغوب جمع کند و جامع الحساب^(۱) دیوان آن سلاطین کامگار و حکام دولت یار طیب الله مثوام وجعل الجنة ماوام باشارت مستوفی مبارك قدّم قلم شعر أخرس لا یَنطِقُ الا اذا قطعت بالسکین منه اللسان منطِقُهُ هَمْسٌ وَلَکِنَّهُ یسمعُ مِنْهُ کلّ قاصٍ ودان

و تقریر دلپذیر دبیر ضمیر پردازد و چون با سر سرمایه خویش رفت و سر طبله بضاعت مزجاء برداشت و اتمام این مرام و نظم این کلام بر وجهی که پسندیده دیزه فصحاء محقق و بانماء مدقق آید و نزد هنرمندان زمان و سخن وران جهان مطرود و مردود نباشد از مُستَبَعَدات بود و ترکیب آن بذین صفت^(۲) بی دانستن این صنعت از ممتنعات هاتف عقل از گریبان جان فریاد بر آورد که تو بیت

چولاهه نیستی بهوس تارا بلهی چون عنکبوت گردد تن خویش می تنی
م خرد که راه نمایست مرد را بصواب گفت ای قلم بی مغز
سخنان نغز چون خواهی نوشت وای لا غرمیان بی زبان کار سحّبان
و پیشه حسان چون خواهی کرد ای سر بریده در انجمن بلاغت با
سرو چمن فصاحت بچه مایه برابری میکنی وای بی دل که چون وامق
زار و نزار شده عارض سیمین عذرای^(۳) کاغذ را بسر انگشت جهالت
چرا^(۴) مشوش می گردانی بیت

(۱) ل: الحسنات. - (۲) آ و ل: صنعت. - (۳) آ: عذرا. ل: عذار. - (۴) ل: چرا تو.

تواز کجا و سر زلف دلبران ز کجا بیای خود ببلا می روی تو بیچاره
خواست که این اندیشه ترك گیرذ و گرد بیشه این پیشه^(۱) نگر دذ^(۲)
و با بضاعت مزاجه تمنی وصال یوسف مصر دانش نکند و چون از میدان
سخن وری جز عنان یک لاشه نزار م کز کاهلی که هست نه سُکسُک*
نه راهوار بدست طبع او نیفتاده با چابک سواران مصاف بیان که
بسان قلم نیز زبان کشور فصاحت را مسخر میکنند و بخنجر لسان که
مانند تیغ هندی جهان ستانی میکند عالم معنی را میسر میگردانند
لاف همسر می نزند و بوتیار* پر تیار بیمار بی مقدار پشولیده کار را
با طوطیان سخن گذار سحر آثار براءت شعار معجز کردار بگلشن
فضلاء روزگار نفرستد و چون از خرمن فصاحت جز خوشه و از بحار
بلاغت جز قطره هنگام اقسام اقسام مواهب نصیب او نبوده و الناقص
کالمعدوم و این^(۳) دعوی بی معنی نکند و این اسم بی مستی بر خود نهد
م کین ره نه بیای^(۴) هر کسی یافته اند بل مفتی دل و منی عقل
مجتهد ملت مدرّس مدارس جبلت گفت المیسور لا یسقط بالمعسور
اگر سخنی آبدار و عبارتی چون در شاهوار در خزانه خاطر مدفون نیست
و کلامی آراسته و نظمی بیراسته در گنجینه دل مخزون^(۵) نی^(۶) خل و بقل
کلمات بی مزه بی نمک بر مقتضی السخی بما ملک در میان باید آورد
و چون غرض ازین شروع نقل سر گذشت متقدّمان خصمهم الله بالرحمة

(۱) آول: بی پیشه. - (۲) آ: بکردذ. - (۳) آول: و این. - (۴)
ل: ره بای. - (۵) آول: مخزون. - (۶) ل: نه.

والغفران^(۱) وثوالم فی عَرَفِ العلی من الجنان است نه اندراج در سلاک
مترسلان یا انحرط در زمره سخن وران انچه ارتجالاً بر زبان قلم می آید
که از تیغ خطیب کلیل ترواز عاشق زار علیل تر است بر طبق^(۲) عرض
باید نهاد م و من لم یجد ماءً تیمم بالتراب بیت

نیم جانی که هست پیش کشم چون بدست من این قدر باشد
نبود لائق نثار^(۳) ولی کار درویش ما حضر باشد

چون امثال این اشارت از مندوبات بود و اغفال در مطاوعت از محذورات
و محظورات بحکم المأمور معذور این جرأت^(۴) نمود و بواسطه این جسارت
خود را بی^(۵) مبالغت غرض سهام ملام ارباب بلاغت و اصحاب براءت
ساخت و هدف تیر تعییر هر سخن ور هنر پرور فضل گستر گردانید^(۶) بیت
من مصلحت خویش پس پشت نهادم از بهر توای پیش نهاد دل من
و بسبب آنکه از خام طمعی و محال اندیشی تمنی آن دارد که این شبهه
بی بها چون لائی پر بها در همه بابها رونقی یابد و این زجاج ملون در عقد
یواقیت عدن آید و این قصه بی اعتبار نزد خداوندان ابصار چون
فضّه و نُضار در چهار بازار اهل روزگار دوامی یابد و این سُهَاء* بی ضیا
در روشنی با آفتاب عالم پیمای گیتی نمای لاف از مساوات زند و این
سراب بی آب که از خشک زار بی برگ و بار خاطر این گرفتار^(۷) یبدهاء
ناپیدا کنار حوادث لیل و نهار در نظر افاضل براءت شعار و امائل

(۱) ل : بالرحمة والرضوان والغفران . - (۲) آ : طریق . - (۳) ل . آ :

ثناء . - (۴) ل : جرات . - (۵) ل . - (۶) ل . - (۷) آ : گرفتار .

معجز آثار خواهد آمد چون ذهاب زلال نتائج قرائح لطیف طبعانِ سخن گذار خوش گوار آید م ما اُضیق العیش لولا فُسحة الامل و بنظر مرحمت^(۱) هر مسامح ملحوظ گردد و قبول اقبال هر مادح بیابد و نه جزالت لفظ و غزالتِ معنی اقتضاء حصول این مرغوب میکنند و نه طالع^(۲) شوریده و بخت برگردیده دلالت بر تیسیر این مطلوب دارد و م من عادت بخت خویش دانم صواب چنان دید که صدر این کتاب بفصل الخطاب و زیری عادل و صاحب قرانی کامل مذهب گردانیده باشد که بواسطهٔ ین طالع آن دولت یار جوانبخت عروس این بیان که چون زلف بتان پریشان^(۳) و مانند کار راقم این سخنان بی سامان است تاج تحسین هر خرد ده دان^(۴) بیابد و از تاراج چشم هر عیب بین امان بیند* و بشرف قبول شهنسواران میادین بلاغت و شهریاران اقالیم براءت معزز گردد و بنا بر ین معنی بشارتِ مأثم سعادت و معلم کرامت این عبارات سمجہ^(۵) که چون نسج عنکبوت بی تار و پود بر آمده بزبور ألقابِ همایونِ مخدومِ دستور اعظمِ مقتدی و صاحبِ اعلم ذی العزّ الشامخ والصیت الطنّانِ الوزير العظیم الشان الساطع البرهان مزینِ اعناق الخلق بقلائد الاحسان دافع ظلم الظّامة ناصب ایوان النصفه مؤسس^(۶) بنیان المعدلة اعدل الوزرا کھف الوری خواجه الحقّ والدين مغیث الاسلام والمسلمین مجمع اقسام المجد والمکارم مرجع الاصاغر والاکارم یدت ان سرورِی که رونق یک روزه عدل او عذر هر ار ساله جفاء جهان بخواست

(۱) ل . - (۲) ل : بطالع - (۳) آ : رستان - (۴) ل . - (۵) آ و ل : سمج . - (۶) ل .

وزیری که بوفور صرامت و شهامت و فرط ذکا و فطانت گوی سبقت از میدان اقران و قلیل تما هم برده و بتوطید قانون رعیت پروری و تمهید دستور نصف گستری علامه جهان و ابن نجدّه زمان شده و از کمال کاردانی بمرتبه رسیده که اگر آصف در صف احیا بوزی و دعوت ارجعی را لبیک اجابت نزده از خرمن تدبیر او خوشه چیدی و از ضیافت خانه عدل کامل و فضل شاملش کانرا م در گشادست و صلا در داده خوان انداخته توشه گرفتگی و صاحب ری* اگر مصاحب بقا و صاحب صدر چهار صفت دنی^(۱) بوزی نسخه قانون امور جهت نظم مصالح جمهور از خازن معدلت سرای او خواستی و حاتم طائی* اگر مسالک ممالک زندگانی را طی نکرده بوزی آوارچه مکرّمات و روزنامه عطیات از مشرف دیوان او ستدی شعری

لله درّ وزیر لا نظیر له فی الدهر حقّاً ولا فی سالف الزّمن
فلا یكون سواه وانه ابدّاً فی الشرق والغرب حتّی الصّین والیمین^(۲)
لا زالت^(۳) شمس مکارمه مشرقة منيرة وغصون مفاخره مؤرقة نضيرة حتّی^(۴)
ضحك الروض والطّرس* بیکاء النّعام والافلام وجرّد نصل الرّمح^(۵)* والصّبح
عن ظلام الغمد وغمد الظلام بیاراست* واین نورسیدگان نهان خانه ضمیر
و دوشیزگان حجله تقریر که بزخم سنان ذو القرنین قلم دوزبان از
ظلمات دوات عربان بالباس فصاحت و زیور بلاغت روان شده اند
بخلمت اسامی این درگاه مجد و معالی مقبّل شفاه و معفّر جباه عالی قبله

(۱) ل: دنیا. (۲) ل: و الخن. (۳) آ: اول: رال. (۴) آ: اول: تا. (۵) آ: اول: اللّح.

صنادید حکام و موالی وجه مقاصد معادی و موالی شعر
 اسمیالم تَزِدُهُ مَعْرِفَةً وَإِنَّمَا لَذَّةُ ذِكْرِنَاهَا
 مَزِينٌ گردانید و آنرا المراضة^(۱) فی الخطایة السلیبوبة نام نهاد و بواسطه
 آنکه اعتصام بحبل متین نام میمون و عروه و ثقی لقب همایون این
 دولت یار عدل شعار ماه آسمان صدارت سهیل یمن جلالت مشتری
 برج سعادت درئی اوج معدلت نموده امید دارد که اصحاب فصل
 الخطاب و ارباب الالباب که ریاض و غیاض بلاغت از فیض رشحات
 سحاب خانه مائی صفتشان چون باغ و راغ در موسم بهار آراسته است
 و روضه فصاحت بنسیم شمال و قبول اقبال دم و قلم گهربار در نثارشان
 بانوار و ازهار پیراسته ذیل اغضا برین عبارت ناقص مختل که ثمره
 شجره أجوفیست معتل و کلام المعتل غیر صحیح اندازند و م
 أُذِنَ الْكَرِيمِ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَاءٍ وَ پَرْدَةُ اِنْغَمَاضِ بَرَسَرِ مَعَايِبِ اِینِ مَزِیَّاتِ*
 و مَزِیَّاتِ* که نتیجه قریحه عقیم این ضعیف سقیم است پوشانند و این
 متاع ردی را مع آنه من سقط المتاع و مما یستوجب أن یباع ولا یتباع
 از روی کرم خریداری کنند و عین الرضا عن کل عیب کلیله* و اِنِّی
 للعیوب لمعترف و بالخطایا^(۲) لمعترف والله ولی السداد و الرشاد و منه المبدء
 و الیه المعاد.

ذکر مبادی احوال سلجوقیان و بیان کیفیت
و کمیت ایشان اسکنهم الله تعالی الجنان^(۱)
و کساهم لباس الغفران.*

از راویان اخبار و مخبران آثار سالکان طریق روایت و شاربان رَحِیق
درایت منقولست و از^(۲) لفظ راسخان علوم تواریخ متقدّمان و ناسخان
احوال گذشتگان بر لوح خاطر مکتوب که سلجوق بن لقمان از میان
متنعمان جهان و متمولان زمان بکثرت مال و وفور منال و فسّحت مجال
ممتاز بود و چندان ثروت و مکنّت و قدرت و نعمت داشت که تعداد
أعداد آن^(۳) در آوارچیه حساب و روزنامه^(۴) کتاب نمی گنجید و تا آن
حدّ کنوز و نقود و جنود و بنود و ظرایف^(۵) حلّ و زیور و لطایف
جواهر و درر و اصناف نعم و مواشی و الوف و آلاف از خدم و حواشی
جمع کرده بود که عدّ آن از حدّ امکان افزون می نمود و شرح و بسط
و طول و عرض آن از قوّت و قدرت مسّاح^(۶) بیان و مقدّر زبان بیرون
و اورا چهار پسر اسرائیل^(۷) و میکائیل و موسی و یونس شعر
هینون لینون احرار ذوو کرم سُوّاس مکرمه ابناء اُیسار^{(۸)*}
باز دید آمدند و بمعاونت حال پذیر م جان کمروار بر میان بستند

---

(۱) آ: فی الجنان . — (۲) آ: منقولست از . — (۳) ل: عددان . — (۴) ل: روزنامه .
— (۵) ل . — (۶) ل و تاریخ ابو الخیر خانی . — (۷) ل . — (۸) آ و ل احسان .

و بنیان ایوان دوات و کامکاری پذیر نامور بمعماری وجود پسران درخور
مشید و موطن گشت و معاهد موافقت و الفت میان ایشان چنان مستحکم
و بهم شد که دست تلون و تغیر روزگار جانی عقدۀ انرا واهی نمی توانست

کرد شعر

کأنهم شجر الأترج طاب معاً اصلاً و فرعاً و طاب العود و الورق
و بحکم انکه گفته اند شعر

مردم بشهر خویش ندارد بسی خطر گوهر بکان خویش ندارد بسی بها*
و المندل الرطب فی اوطانه حطب از ترکستان که مسقط الراس
و معهد استثناس ایشان بوز بحدود ما وراء النهر آمدند و انجا خيام اقامت
باوتاد معدات معقود و مربوط گردانید و چون تمامت اسباب کامرانی
و کامکاری^(۱) جمع شد و آثار دولتیاری بر صحایف^(۲) احوال ایشان
درخشیدن گرفت و تابشیر صبح بختیاری طلوع کردن آغاز نهاد من حیث
لا ینتظر بر مقتضی الدهر لا یبقى علی حاله صرصر نکبات و زیدن
گرفت و تند باز بلیات جهیدن بنیاد نهاد و عین الکمال روزگار مکار
غدار ناپایدار که^(۳) عادت او جز تخریب ایوان جمعیت و انهدام بنیان
رفاهیت نیست و شیمت^(۴) او جز خراشیدن وجنه دولت و شور یزن ماده
بهجت فی و تا امروز بسی کامگاران جوانبخت صاحب تاج و تخت را از
مسند ابرّیت و متکاء جلالت در ورطۀ محنت و وهده نکتب انداخته

(۱) آ: اسباب کامکاری . — (۲) ل : صفحات . تاریخ ابوالخیر خانی :

صحایف . — (۳) آ: مکار غدار که . — (۴) ل .

و بسیار دینی داران کامیار^(۱) و شهریاران بختیار را پای دار بوار آورده بر مقتضی اذا انتهى الامر الى الکمال عاد الى الزوال بدولت ایشان پیوست و جلال حال و نفاذ امر و نباهت ذکر و نبالت قدر بفحوی مصرع
 إذا تمَّ أمرُ دنا^(۲) نقصه روی بتراجع نهاد مصرع وای دولتِ امنت
 زوالاً و سبب آن چنان نقل کرده اند که چون میان سلطان ماضی خاتم
 یمن جهانبانی غازی غزین یمین الدوله محمود سبکتگین انار الله برهانه
 و ثقل^(۳) بالחסنات میزانه و ایلک خان حاکم ما وراء النهر قاعدۀ یکانگی
 و اتحاد و اساس اخلاص و وداد مہد گشت و عقود عہود^(۴) و موثقی
 بایمان غلاظ بر وجهی کہ نقض ان مستدعی نقص ایمان باشد مؤکد شد
 و از دولتخانه ایلک خان درّی شاهوار کہ خاصیت سلطنت انرا بکنار
 اسفاق پرورده بود و خازنہ مملکت انرا در درج عصمت محفوظ داشته
 بخزانہ سلطان محمود بردند و دودرّ دریک درج ازدواج یافت و دودرّی
 دریک برج بشرف اجتماع رسید ایلک خان را جاذبہ شفقت و سلسلہ
 قرابت در حرکت آمد و سلطانرا گفت چون شمارا بہر وقت جهت
 احراز فضیلت جہاد و فضل الله المجاہدین علی القاعدین اجرا عظیمًا^(۵)
 بصوب ہندستان عنان عزیمت معطوف می باید گردانید و بروفق
 قاتلوا فی سبیل الله^(۶) در مقابلہ کفار فجّار قطع الله آفتہم عن الاقطار
 لامصار خنجر بی قرار آتش بار و تیغ آبدار صاعقه کردار از نیام انتقام و قاتلوا

(۱) کامکار کامیار۔ (۲) اول : دنی۔ (۳) ل۔ (۴) ل : عقود و عہود۔
 (۵) سورة النساء۔ (۶) سورة آل عمران۔

المشركين كافة^(۱) بر می باید کشید و مملکت و حوالی از شگوه سریر سلطنت خالی می ماند و سلجوقیان قومی بسیار و لشکری بی شمارند آثار بختیاری بر جبین احوال ایشان واضح و انوار دولت یاری از چهره اعمال ایشان لایح بیت سپاهی دلاور که گاه ستیز ره مرگ پویند نه راه گریز و اکنون خود چهارپسر در رسیده اند در معرکه داری زبان بلارگ هندی را چون لب شاهدان کشمیر و ماهرویان بی نظیر بدن دان می گزند و گاه جنگ چادر فستی رنگ زمین را^(۲) ارغوانی میکنند برادران بایکدیگر دعوی انا اکثر منک مالا و اعز نفرا^(۳) می کنند و در وقت مرافقت و موافقت دم از خیر الرفقاء اربعة می زنند مبادا که بحکم کثرت سر از ربه مطاوعت به پیچند و بطمع ولایتی و قصد^(۴) ناحیتی سر از گریبان سروری بر آورند و دست از آستین شجاعت بیرون کنند و کمان کین در بازو مخالفت^(۵) اندازند و خدنگ جنگ در شست^(۶) مناقشت گیرند و پای مبارزت در معرکه مقاومت نهند و اسب کینه در میدان مردانگی تاختن^(۷) و نرد نبرد در عرصه فرزانیگی باختن^(۸) آغاز کنند مصلحت وقت آن اقتضی^(۹) می کند که بر مقتضی التدبیر قبل الوقوع فی البیر سلطان با ایشان طریقه یکانگی سپرد و شیوه دوستی و رزد و بر قضیه عادت نوآبی طلبد و رسولی فرستد سلطان

---

(۱) سورة التوبة . - (۲) ل . - (۳) سورة الکف . - (۴) ل : ولایتی بر خیزد و بقصد . - (۵) ل : کمان مخالفت بر بازو مجادلت . - (۶) ل : شصت . - (۷) ل : تازند . - (۸) ل : تاختن . - (۹) ل : اقتضاء ان .

چون این کلمات شفقت آمیز بگوش هوس بشنود و این عبارات محبت انگیز استماع فرمود در حال وفي التأخیر آفات رسولی چرب زبان که بسحر بیان عقده وحشت از هر ضمیر باز کشودی و بلطف بنان فرع هر مراد را بدام کشیدی بسلجوقیان فرستاد و گفت چون مارا با شما حق جواری هست و از مظاهر و معاونت یکدیگر استغناء کلی نداریم چرا تا غایت عقود موالات محکم و عهود مصافات مبهم نگردانیده اند و در دفع غائله بیگانگی و وضع قاعده یکانگی مسابقت نموده و علی هذا در تودد بان طایفه رغبتی هر چه تمامتر اگر بود و اگر نه و در إخلاص^(۱) بآن فرقت استظهاری هر چه بیشتر اگر میخواست و اگر نه باظهار رسانید و یکی را از پسران سلجوق استدعا فرمود و وعدها خوب داد چون رسول سلطان بنخیل سلجوقیان رفت و بفحوی ما علی الرسول الا البلاغ آنچه شنیده بود ادا کرد اخوه اربعه با یکدیگر مشوره کردند و دم گرم رسول و مواعید مقبول ایشانرا رخصت اغفال و اهما نئی داد و اذا جاء القضاء عَمی البصر* و مطاوعت و فرمان برداری منتج بسی کامکاری دانستند و انقیاد آن حکم سبب ازدیاد رونق مصالح جهان داری می پنداشت فی القصه قرعه اختیار در مباشرت این کار بر برادر نامدار اسرائیل افناذ چه او بکمال گفایت و کاردانی مشهور و بشجاعت و مردانگی مذکور و بر برادران مقدم و میان قوم معظم و راس و رئیس خیل وحشم بود پس با لشکری که کوه و هامون بر نمی تافت و فضاء جهان با وفور فسحت از

(۱) ل: اگر نه در إخلاص .

کثرت ایشان تنگ می نمود انقیاد فرمانرا میان در بست و با اعتماد یزدان
روی بدرگاه سلطان نهاد و سلطان را از آمدن اسرائیل با آن لشکر جرّار
و تیغ بی کنار شعر

فوارس لا یملّون المنايا اذا دارت رحی الحرب الیون*

اطلاع دادند و بنا بر رعایت ضوابط حزم و احتیاط مصلحت نمی دید و از
کثرت خیل و حشم می اندیشید و از بسیاری لشکر می هراسید و الحزم
سوء الظنّ کس را با اسرائیل فرستاد که مارا درین حالت لشکر ضرورت
نیست و بمدد حاجت نه مطلوب اصلی احکام بنیان مودّت و ابرام اساس
موافقت است لشکر را بی ضرورت زحمت مرسان اسرائیل برون فرموده
شیران پیشه و جنگیان بی اندیشه مبارزان دشمن شکن و مردان شمشیرزن را
بگذاشت و توکل بر معبود و طالع مسعود کرد و با چند کس معدود متوجه
حضرت محمود شد* بیت

چوتیره شود مرد را روزگار هرگز کند کش نیاید بکار

سلطان بحکم الکریم اذا وعد وفی مقدّم اورا کرامی داشت و نواخت بی
نهایت و اکرام بی غایت ارزانی فرمود و اورا با خود بر تخت نشاند و آغاز
کیف اصبح کرد اسرائیل ندانست که مصرع

در حلقه ملوک خطر ها بود عظیم و تحذیر و نصیحت ایّا کم
و ابواب^(۱) السلاطین اعتبار نکرد و اندر سخن شیوه مباسطت و ورزید
و بساط انبساط کس ترا نید و بسیاریء مال و انبوهیء رجال دودمان خویش را

حکایت کرد و مناصحت شعر

احذر مباسطة الملوك ولا تكن ما عشت بالتقريب منهم واثقا
فالغيث غوثك ان ظمئت ورُبَّما ترمى بوارقه اليك صواعقا
در گوش نگذاشت بعد از آن سلطان فرمود که مارا بهر وقت بحکم ان
الله يبعث على راس كل مائة من ينصر الدين^(۱) جهت نصرت دين اسلام
بغزاء كفار مى بايد رفت و بلاد خراسان مهمل مى ماند و بدان واسطه
خیالات فاسد در دماغ هر مفسد و حاسد جاى گیر ميشود و بة صد مملکت
برى خيزند اگر^(۲) وقتى مارا مددى بايد از خيل شما چند هزار مرد
جنگ را آماده توانند بود اسرائيل بدين استعانت واستغاثة^(۳) مستبشر
و مستروح شد و عسى ان تحبوا شيئا وهو شر لكم^(۴) و چون غرور جوانى
والشباب شعبة من الجنون و طغيان و دلال مال و كثر ممال
در سر داشت مصرع

و اندر سر آن روى که در سردارى اظهار کثرت عدت مستحسن
پنداشت سر چوبه تير در بند کربند فرو برده بود و گمانى در دست داشت
فى الحال يك چوبه تير فرو آورد* و گفت که بهر وقت که بلبشگرى احتياج
افتد اين چوبه تير بخيل ما فرست تا صد هزار سوار بمدد آيند و اگر زيادت
بايد* اين تير ديگر بنشان سوؤ بالخان کوه فرست تا پنجاه هزار سوار کوه
تن پيل بدن متوجه درگاه شوند و اگر بيشتر از اين بايد* اين گمان را
بترکستان فرست تا دويست هزار مردان جنگ پيشه و گردان بى اندیشه
(۱) حديث شريف۔ (۲) ل: و اگر۔ (۳) آ: بدين استعانت۔۔ (۴) سورة البقرة.

عازم جنگ گزیدند سلطان محمود ازین حکایت هراسان و ازین کثرت ترسان گشت و لطف و احسان ترك گرفت و بر قصد جان ^(۱) عزم جزم کرد شعر

وَوَضَعَ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السِّيفِ بِالْعَلَى مَضَرَ كَوْصِعِ السِّيفِ فِي مَوْضِعِ الدِّي *
وخواست که عنان نفس اسرائیل بدست قهر عزرائیل دهد و بتندباد غضب نهال عمر او را از جویبار جوانی قلع کند اما چون با عقل رهنمای که گشاینده ابواب مرادات و نماینده اسباب سعادات است رجوع کرد جهت کثرت قبیله و بسیاری عشیره و فصیله تقویت روح و ابطال حیوة او صواب ندید و اندیشه بر قید ^(۲) و حبس و هوا شد العذاب علی النفس قرار گرفت و سه روز متوالی بر تعاقب ایام و لیالی خوان نعم ألوان نهاد و بساط نشاط گسترانید و صبح در غبوق بست و ناله رباب و زخمه چنگ چون رعد و رباب * بعیوق رسانید و عقیق گذاخته و باقوت حل کرده مصرع که قطره قطره چکیدست از دل انگور در قدح فرح ریخت و خواص اسرائیل را علی العموم خلعتهای ^(۳) گر انما یه پوشانید و امراء خویش را فرمود تا متعلقان اسرائیل را بمهمانی ^(۴) بردند و شرابهایی ^(۵) گران درکار کرد و چون اسرائیل و من تابعه مصرع شرابهایی ^(۶) خوش از دست اعبتان چگدل نوش کردند و بیهوش و مدهوش گشتند و بخواب غفلت در شدند و زمام اختیار از دست بدادند هر یک را بندی گران که کنند أجل در مقابل آن تار عنکبوت بود و مسمار قضا بنسبت با قوت آن از دل عشاق نازک تر نمود

(۱) ل : قصد اسرائیل - (۲) ل بر قصد و قید - (۳) آ و ل . خلعتها - (۴) (۵) اول مهمان - (۶) شرابهاء .

بر پای نه‌اند و با سلاسل و أغلال در گنج و بال و نکال انداخت و اسرائیل را
 بهندوستان فرستاد و بقلعه کالنجار که ایل* مار خوار بر انجا نتواند رفت
 و شهباز در هواء آن پرواز نیارد کرد مقید و محبوس فرمود و نوکران را بدیگر
 قلاع حصین ببند حسرت و نکبت گرفتار گردانید اسرائیل چون صبح تمام
 از حجاب ظلمت ظلام بر می خرامید و زان قیرگون شام از صولت پنجه
 شاهین بام بمغرب فنا پرید و از خواب مستی سر بر آورد و از نومه العروس
 بیدار گشت خود را خسته و دل شکسته و دست و پای بسته دید و چندانک
 پیش و پس نگریست طریق خلاص من کل وجه ناریک و راه مناص
 من کل اوب منسا یافت و چندانچه می گفت بیت

از مستی و بیخودی نمی دانم راه ای مردم هشیار ره خانه بجاست
 جواب بصواب نمی شنید و با نفس ستمگر شعر

و کم فاتح ابواب شر لنفسه اذا لم یکن قفل علی فیه مَقْلُ
 مجادله و محاربه آغاز نهاد الغائب لایستدرک و چون دانست که سبب این
 قید و زحمت و موجب این حبس و مشقت اظهار کثرت عدت و تقریر
 مکنّت و شوکت بوده و سلطان از سخن او حسابها برگرفته و اندیشهها
 بخاطر راه داده این بیت ورد زبان و وظیفه هر زمان ساخته بود شعر
 ما ان ندمت علی السکوت مرّة وقد ندمت علی الکلام مرارا

لیکن چون دید که از مصارعه با قضاء جز بلا و عنا تولّد نمی کند و از
 اضطراب در حالت نکبت جز محنت نمی افزاید و المصیبه للصابر واحد
 و للجازع اثنان تن در صدمه حوادث داد و دست در عروّه و ثقی صبر

والصبر من الإيمان بمنزلة الرأس من الجسد زد وبأخود گفت اذا تركت
الرأى^(۱) بالرأى شعر

اصبر على محن الزمان لينقضي فالدهر لا يخلو من العثرات
و سر بر زانوی حسرت نهاد وانگشت ندامت بدندان گرفت وشعله رأی
او که آفتاب در مقابله نوران^(۲) ذره بوذی در آن ظلمت فرومرد وشاهین
نخوت شاهیش^(۳) که^(۴) در هواء علا پروازی می کرد شکسته بال ومضطرب
حال شد وتوسن حکم او که سر از جنب^(۵) قضاء گردون دون می پیچید
محکوم عقال ندامت گشت و پلنگ کبر و مهابت او که با ضرغام ایام
وهو ألد الخصاص^(۶) دم از انتقام می زد در دست روباه دهر پر مکر گرفتار
ماند وعقاب رایت سعادت را که در اوج کامکاری با نسر طایر طیران
می کرد در حضيض خار^(۷) و گنج حصار نگونسار و مبتلا شد مصرع
ای نعيم لا یکدره الدهر ومن حیث الاضطرار السالب للاختیار تن در قضا
داد ومدت هفت سال در قلعه کالنجار بی مونس و یار^(۸) چار و ناچار
در ششدر نوائب و چهار میخ مصائب بماند و سلسله که اگر مجنون مفتون
نمود بخواب بدیدی چنان مترجّز و ترسان و مرتعش ولرزان گشتی که تا در
قید حیوة بوذی وعقال عقل بر پای داشتی هرگز دست بزنجیر زلف لیلی
دراز نکردی ونزد فرهاذ محکم نهاد اگر شدت آن حکایت کردند از
تلخی ومرارت صعوبت ان حلاوت صحبت شرین از دماغ جان غمگین

(۱) ل . - (۲) آ: مقابله او . - (۳) ل : وشاهیش . - (۴) ل . - (۵) ل :

خنبر . - (۶) سورة البقرة . - (۷) ل : خسار . - (۸) آ: جبار .

بیرون کردی بر قدم او نهاده و آن غم زده حزین با آن جلیس و قرین
روزی با مید لعل و عسی می گذرانید جلیس سنگین دل * که چون
مقناطیس آهن بخود می کشید و قرینی کوه لنگر که در ثبات بر قینس
دعوی رجحان می کرد و در اثناء این واقعه ^(۱) طائفه از خدم و خول که
دلشان بر آتش فراق می سوخت خاک حوالی آن قلعه را وطن ساختند
و با آب کشی اهل آن حصار عمر بر باذمی دادند و منتظر ^(۲) فرصتی
و مترقب دولتی می بودند تا شبی اسرائیل را پنهان از قلعه بیرون آوردند و راه
گریز گرفت در ^(۳) تاریکی آن شب یلدا بیت

شبى چون شبۀ روى شسته بقیه نه بهرام پیدانه کیوان نه تیر
پیشه که در انجا اهار و اشجار صفت والتفت الساق بالساق ^(۴) داشت
پیش آمد و اذا جلّت المقادیر بطات التدابیر ^(۵) و از بی عنایتی دهر که
م بدست چپ کند حکمش چنین کار طریق راست از

دست بشد و یمین از یسار و یسار از یمین باز دید نبوذ م
ولن یصلح العطار ما أفسد الدهر فی القصه در آن غصه مجال اندیشه
نماند و در کوهسار بلیت م و اذا ولّت الدّول صار الوبل حبلًا
گرفتار شدند و چون آفتاب جهان تاب سر از گریبان کوه بر زد و جمشید
خورشید از صحراء مغرب رخت اقامت بتخت گاه مشرق آورد کوتوال
قلعه با لشکری جرّار در رسید و اسرائیل را تارۀ بعد اولی ^(۶) در قید حکم

(۱) آ: در این واقعه . - (۲) ل: منتظر و مترصد . - (۳) ل: اتفاقا در . -

(۴) سورة القيامة . - (۵) آول: التدبیر . - (۶) ل: اخری .

خویش آورد و فی سلسله ذرعها سبعون ذراعاً باز بقلعه برد و گرائی
بند اضعافاً مضاعف شد و دشواری کار یکی هزار گشت شعر
واذا اراد الله رحلة دولة عن دار قوم اخطأوا التدبیرا

اسرائیل بزبان ترکمانان که در خلاص او کمر اخلاص بر میان جان بسته
بوزند پیغامی بپراذران و اعوان و اخوان^(۱) و خلان خویش فرستاد و گفت
زهار تا در طلب قصاص من مظلوم مجرم^(۲) بأقصى غاية الامکان بکشید
و مکافات این ظلم و المكافات في الطبيعة راحة فريضه شناسید و ملک را
بدست آورید و بخمول و عجز^(۳) قانع مشوید و دل را قوی دارید و شهباز
علو همت را در هواء علا مجال پرواز دهید و برادر بزرگتر را بگوئید که بیت
باهمت باز باش و با کبر پلنگ زیبا بگه شکار و پیروز بچنگ
و هان و هان تا چون بدزدان دون همت بیک حمله از میدان مقاومت بر
نکردید^(۴) و بیک صدمه از شکار ملک ملول نشوید^(۵) شعر

یری الجبناء إن العجز حزم^(۶) وتلك خديعة الطبع اللئيم
فی الجمله صحیفه عمر اسرائیل در آن محنت ختم شد و نرگ^(۷) مرگ تاخن
آورد و مرغ روح چون حمام از قفس کالبد بیرون پرید و اذا انقضت المدة
لا ينفع العدة و پسرش قتلش که در آن حوالی عمری تعرف احوال پذیر
می نمود و در آن نواحی عصری بلباس مخفی تکاپوی میکرد بعد از وفات
پذیر با دلی بریان و چشمی گریان پشت استظهار شکسته و دست مکافات

(۱) آ: و اخدان، ل: و احدان . - (۲) ل: بخمول عجز . - (۳) ل: ل:
مکردید . - (۴) ل: مشوید . - (۵) آ: اول : العجز حرم . - (۶) ل: یزك .

بسته از حدود قلعهٔ جانستان هندوستان متوجه بخارا شد و دریده جامه
و خاك ريخته بر هامه^(۱) پيش اعمام و قبيله رفت و قصهٔ غصهٔ عرضه کرد
و بدان واسطه سُرُور آل سلجوق شیون گرفت و سُرُور^(۲) مصر جمعیت
ایشان روی سوی خرابی^(۳) نهاد و بفوات ان سرور دوزمان که بقاء
او سبب سرور اخوان و خلان بود دوز از خان و مانسان بر آمد ییت
آمد بدیار ما تگرگی و ز گلبن ما نماند برگی

و بحکم اذا اراد الله بقوم سوءا فلا مردّ له وما لهم من دونه من وال^(۴)
التجا بحضرت ذوالجلال کردند و من استعان بالله كفاه و چون مدّتی
برین واقعهٔ دلسوز و حادثهٔ آتش افروز بر آمد یکی را بخدمت سلطان
محمود فرستادند و اجازت خواست تا از جیحون بگذرند و در خراسان
میان نسا و باورد* مقام سازند چه چراه گاه ایشان در بخارا اندك بود
و در ان حواشی مراعی درخور مواشی نی سلطان اجابت فرمود و اجازت
داد تا بگذرند و خانه انجا برند اتفاقا هنگام این اذن ارسلان جاذب که
والی اصاغر و عالی طوس و نواحی بود بقدم ادب ایازوار پیش محمود
ایستاده بود و جاذبهٔ شفقت و نیکو خدمتی زبان او را در حرکت آورد
و سلطانرا گفت اگرچه کرم و قنوت و بنده پروری و مکرمت سلطان
اقتضاء بذل این مکرمت میکنند م وللارض من کاس الا کرام نصیب
از مصلحت ملکستانی و شرایط جهانبانی ایشانرا با وجود این همه کثرت

(۱) ل : خاك بر فرق و هامه ريخته . - (۲) ل . - (۳) ل : روی بخرابی . -

(۴) سورة الرعد .

وعدت و سابقه مخالفت و مخاصمت بولایت خود راه داذن و آشنا^(۱)

کردن غریب می نماید بیت

بزم دو جهشید مقامی که دید جای دو شمشیر نیامی که دید
سلطان این نصیحت را بسمع قبول راه نداد و متلفت این حکایت نشد
وندانست که بیت

اگر پیل پاشه کین آورد همی رخنه در داذ و دین آورد
وایشان از آب بگذشتند و در میان نسا و باورد در روضه معاشرت با
لا له و باورد بسرمی برد و تا های سلطنت را نستمین کنگره قصر دولت
محمود بوذ و مرغ حیوة^(۲) از قفص بدنش پر و از صحراء عدم نکرده سلجوقیان
بر اظهار عداوت و طلب مملکت اقدام نمودند^(۳) و در سنه ثمان و عشرين
و اربعه ماهه سلطان محمود تنعم این جهانی را بنعم ربّانی بدل کرد و ساز اقامت
از مرحله دینی بمنزل گاه عقبی برد و الآخرة خیر و ابقى^(۴) و پسرش
سلطان مسعود هو الذی بیت

ورث المکارم کابراً عن کابر کالمرح انوباً علی انوب^(۵)

وارث آن سلطنت و مستحق تصرف در آن مملکت شد و بر سریر سلطنت
استقرار یافت و میکائیل را که بزرگترین پسران سلجوق بوذ دو پسر باز دید
امزند که نور آفتاب دولت از جبهه ایشان می درخشید و اثر سعادت
از غره ایشان می دمید چغری بك ابو سلیمان داود و طغرل بك ابو طالب

(۱) ل - (۲) ل : حیات - (۳) ل - (۴) سورة الاعلی - (۵) عقی :

شرح المنینی، طبع قاهره ۱۲۸۶، ج ثانی ص ۴۸.

محمد و پیغام فرستادند بعמיד نیشاپور سوری ابن المعتز بائی قبه نص
قدوس و امام معصوم مجتبیٰ معلی امام مرتضیٰ رضا علیه السلام^(۱) در
طوس که مقام ما در نیشاپور و نواحی معین کن و در آن حالت سلطان
مسعود پسر محمود بیت

شاهی کزوست دودۀ محمود را شرف شاهی کزوست دودۀ مسعود را خطر
بگرگان بود عمید قضیه ایشان بخد متش فرستاد سلطان جهت دفع
سلجوقیان و محافظت ملک موروث و مکتسب باز گردید و نیشاپور آمد
و بواسطه انک لشکر او از سفر مازندران خسته و ریشان بوذند^(۲)
و اندران آمد شد یکران قوت هریک از نک و پوی باز مانده بنفس
خویش نمی توانست رفت و چند گرد دلیر و چند مرد چو شیر از میان قوم
خویش برگزید و بالشکری پر شکوه و تبعی بانبوه بچنگ فرستاد
سلجوقیان از آن غافل و بی خبر بوذند و بی اختیار بلشکر مسعود دوچار
خوردند و از مقاومت عاجز آمدند و لشکر مسعود هست و نیست ایشانرا
تاراج کردند و بنهب و غارت مشغول شدند^(۳) سلجوقیان آلت و عُدّت
حرب بساختند و العود احمد بر خواند و مرّة بعد اخری میان ایشان
مصافی عظیم رفت و لشکر مسعود شکسته شدند و یوم علینا و یوم لنا^(۴)
صفت حال ایشان گشت و چون حروف تهجی از هم یفتادند سابقان از
وحشت سرای دنیا روی بامن آباد عقبی نهادند و لاحقان بحکم الفرار

(۱) ل : السلام . - (۲) ل : بود . - (۳) ل : گشتند . - (۴) میدانی ج ثانی

مألاً يطاق پشت بهزیمت دادند و سلجوقیان قرب پانصد هزار دینار
زر از تجمل و سلاح ایشان برداشتند و کار سلجوقیان بالا گرفت و مواد
دولت متضاعف شد و این فتح بر حصول انواع کامرانی دلیلی قاطع
و برهان ساطع بود شعر

اول ما یكون الليث شبل مبدأ طلعة البدر الهلال

و سلطان مسعود تازه بعد اخیری امیر خراسان را معین کرد تا بروذ و قهرآ
و قسراً سلجوقیان را از مملکت خراسان إزعاج و إخراج کند امیر خراسان
بحکم ولا تُلْقُوا بِأیدیکم الی التهلکة^(۱) پیغام بخدمت سلطان فرستاد
و گفت لکلّ عمل رجالّ رفعت ایشان امر روز از این گذشته است
که^(۲) تیر تدبیر بدان رسد و نهال اقبال ایشان در بستان سرای جلال
از آن راسخ ترست که بصرصر قهر لشکر من از پای در آید و منع و دفع
ایشان و الحاله هذه مقدور چون منی کی تواند بوذ چه بیت

خود پدیدست در جهان باری کار هر مرد و مرد هر کاری

چون این جواب بمسعود رسید متغیر شد و گفت او میخواهد که در مامن
امن و فراغت آسوده باشد و بمقتضی الزم مکاناً و ولدت^(۳) فیه ساکن
وطن و سکن^(۴) امیر خراسان چون این سخن بشنید توسن مطاوعت در
زیر زین کشید و رغبه^(۵) او رهبه^(۶) جوشن امتثال در پوشید و خود توکل بر
سر نهاد و گفت م چکنند بنده که گردن نهد فرمان را و بالشکری
که متابع حکم و محکوم امر او بوذند روی بخیل سلجوقیان نهاد * و عرصه

(۱) سورة البقرة . - (۲) ل : گذشته که . - (۳) ل . - (۴) ل .

جنگ بکسترانید ناگاه اسب دولت سلجوقیان تاختن آورد و لشکر شاه
خراسان را مات گردانید و صفدران قوم سلجوق که شعر
یصیدون الفوارس کلّ یوم کما یتصید الاسد البقارا
بازار عساکر لشکر خراسان درهم زدند و در بلاد خراسان منفرق^(۱)
الابدان گشت * طغرل بك در نیشاپور سریر سلطنت سلطان مسعود^(۲)
مقرّ خویش ساخت * و اساس عدل و داد مہد گردانید و نگذاشت
که در آن قرت هرج و مرجی در جهان افتد و چون آوازہ جلوس او
بر تخت مملکت بمسعود رسید بمجر سینه پر کینہ آن جهانبان از آن دلیری
بجوشید و بالشکر بی شمار و قومی بسیار که از غادیات رایات ایشان مرغ در
فضاء هوا پرواز نمی توانست کرد و در او کار اختیار قرار نمی توانست
گرفت شعر

قوم اذ امرّوا^(۳) بعباب^(۴) الثری کحلوا العیون بائثم الظلماء
یمشون فی حاق الدروع کأثم صمّ الجلامد فی غدیر الماء
از غزنین روی بجزگ طغرل بك نہاد و درین حالت طغرل بك بطوس
بوذ و از برادر جعفر^(۵) بك دور مسعود مفارقت برادران سبب انجام
مقصود دانست و بفحوی الفُرصُ تمرّ من السحاب علی الفور برماذہ
پیلی کہ مہد او چون کاخی دل نشین و حصن حصین بوذ و در شبی اقلیمی
می برید و چون شہباز می پرید * سوار گشت و عازم طوس شد چون
بخت طغرل بيك بیدار بوذ سلطانرا اتفاقا خواب در ربوذ بر پشت پیل

(۱) ل . متفرق . - (۲) ل . کہ سریر سلطان مسعود بود . - (۳) آ : مرہواء ،
ل : مرہو . - (۴) آ و ل : اعباب . - (۵) آ : جعفری

باستراحت مشغول گشت و هیچ يك از خواصّ خدم و اعیان حشم از یم
 خشم چشم سلطانرا به بی خوابی آشفته نمی کردند و از خبر السّهر جراحة
 می اندیشید چون تابشیر صبح صادق دمیدن گرفت و زنگیان شب بحکم
 الضّدّان لایحتمعان از یم صدمه طلائع رومیان روزیکران عزم را در
 زیرین کشیدند ^(۱) و سلطان از آن نومه العروس بیدار گشت و ^(۲) سر
 بر آورد برادران هم پشت بیکی دیگر منضمّ شده بوذند و طغرل بك
 بچغری بك پیوسته و او را دعاء اشدّد به اُزری ^(۳) باجابت مقرون
 گشته و لشکرگاه ایشان مجمع البحرین شده سلطان مسعود چون حال
 برین سان دید من حیث الضرورة بازگشت و پیش بقیه لشکر خود
 آمد و چند روز معدود آلت وعدّت لشکر منصور بساخت و در سنه
 تسع و عشرين و اربعمئة میان او ^(۴) و سلجوقیان دریابانی که میان سرخس
 و مرو افتاده مصافی رفت که لا یصفه الواصفون و دران بیابان چند
 جوی ^(۵) آب بوذ سلجوقیان پیش از شروع در جنگ آب بقدر حاجت
 برداشته بوذند و یوسف مصر حیوة را و من الماء کلّ شیء حی ^(۶)
 از چاه بر آورده ^(۷) و منابع و عیون انباشته لشکر مسعود از بی آبی در
 خاك مذلت افتادند و از آتش عطش یم بوذ که بر باز آیند و بحکم م
 وفی الشرّ نجاه حین لا ینحیک إحسان دست از هم برداشتند و اندیشه
 فردا بکردند و سلطانرا فردا بگذاشت ^(۸) سلطان چون خود را تنها دید

(۱) آ. - (۲) ل. - (۳) سورة طه. - (۴) ل. میان سلطان. - (۵) ل. جای. -
 (۶) سورة الانبیاء. - (۷) ل. آوردند. - (۸) ل. بگذاشتند.

و بزحمت الفرقه عذاب گرفتار شد آیت فرار بر خواند و برپیلی که از هیبت اولرزه بر دل سنگ و ولوله در اعضاء پیرو پلنگ افتادی سوار گشت و روی بهزیمت نهاد و جمعی از لشکر سلجوقیان دست ازنی و باز نمی داشتند و متعاقب می رفت سلطان در اثناء راه گرزگران سنگ براند و یکی را از انها که بقصد او میان بسته و جان برکت^(۱) نهاده بود با اسب بهم بی جان کرد و بیک حمله جمله تن او را ناچیز گردانید رکاب داری که هم عنان سلطان می رفت ویرا گفت کسی که بیک اشارت دمار از نهاد گردان بر تواند آورد گرز هزیمت گردد و گرد این منقصت بر چهره شجاعت نشاند* گفت* م بلی هر آینه چون روزگار بد گردد ولا ریب چون اقبال مساعدت ننماید و سعادت معاونت نکند کثرت وعدت و آلت و وفور دلیری و مبارزت چون خشت در تیزاب ضایع بماند^(۲) و مانند خضاب در شباب بی حاصل م و الجد* یعنی عنک لا الجد قوم سلجوقیان چون از چنگ این جنگ و کام این نهنگ خلاص یافتند صیت رفعت خویش بعیوق رسانیدند و علم دولت بر بام فلک برد و برادران مذکور و موسی سلجوق که ایشانرا عم بود و در غم و شادی با ایشان ضم و اخلاف اعمام و اولاد کرام جمع شدند و عقد عهدی با یکدیگر بستند و چون عقد جواهر در هم پیوستند گفتند می باید که همه متفق الکلمه باشیم و اساس اتحاد و وداد رغماً للاضداد میان ما بر وجهی مستحکم شود که دست تلون روزگار بنیان ارا منهدم نتواند کرد و بوساوس و هواجش

(۱) آ: بقصد او جان بر کف . - (۲) آ: نماید .

هر نسناس و وسواس منحرف نتواند شد الى أن يرث الله الارض ومن عليها^(۱) و بیچشم زخم ایام بی رحم مشارع مودّت و بنزغات شیطاین الانس موارد مخالفت مکدر نتواند کشت م لو بُسَّت الجبال^(۲) أو انشقَّت السماء^(۳) فی الجمله برین سیاق روضه قرابت را بگلبرگ الفت بیاراستند و هریک بزبان اخلاص با صاحب خویش گفت شعر دینی بدینک موصول وان کرهوا ان ضمت صُمت وان افطرت لم أضم وان نهضت ارانی قائماً ابدًا وان قعدت طول الدهر لم اقم و بعد از انبرام این قاعده قصه نوشتند با خلیفه آن عهد القاسم بأمر الله مضمون آن اینک^(۴) سلطان محمود غازی بی ظهور طغیانی و ارتکاب عصیانی عمّ مارا اسرائیل که بحکم العلم بمنزلة الاب مارا پذیری مشفق و ناصحی محقّ بود مدّتی مدید و عهدی بعید مقید و محبوس گردانید تا در ان محبس و محصن^(۵) عمرش^(۶) سپری شد و مدّت حیاتش منقضی گشت و چون محمود دعوت معبود را اجابت کرد و غازی غزنین از دار غرور^(۷) بسرّای سرور رفت و پسرش مسعود بر تخت مملکت قرار گرفت مرّة بعد مرّات بقصد ما میان در بست و بمیدان مبارزت آمد و تیغ مقاتلت از نیام عداوت و البغض یثارث بر کشید و ما بحبل نیکوکاری اعتصام جستیم و کشتی وجود خود و اتباع بچودئ* جود واجب الوجود

---

(۱) سورة مریم . - (۲) سورة الواقعة . - (۳) سورة الحاقة . - (۴) آ : مضمون ایلیک . - (۵) ل : محصر . - (۶) ل : مدت حیوتش . - (۷) ل : دار غار غرور .

رانندیم و بحکم من کان لله کان الله له بعنایت ازلی که مسندعی کفایت
 لم یزلی باشد^(۱) بر ما نصرت و ظفر نیافت و در جنگ بیروز نیامد
 وما النصر الا من عند الله العزيز الحکیم^(۲) و ما شکر این نعمت و حصول
 این موهبت را اَحیاء مراسم امن و امان و مرمت قواعد عدل و احسان
 از مفترضات دانستیم و در منع ظلم و طغیان و هدم حدود عدوان جهد
 المقل باقامت رساندیم و مداومت برین خصلت مسندعی طول مدت
 کامرانی و مقتضی اُز دیار رونق کامکاری می شناسیم و موجب تضاعف
 عزّ و علا و امتداد زمان بقادانیم و اما ما ینفع الناس فی المکث فی الارض را*
 . . . در حصول این اُمنیت متعسّکی قوی و حبلی متین تصوّر کرده ایم
 و میخواستیم که این کار بر نهج دین مبین و فرمان و اجازت امیر المؤمنین
 باشد و این قصّه را بدست ابواسحاق فقّاحی بدار الخلافه فرستادند*
 و بعد از آن مملکت را بر خود قسمت کردند و هریک نافذ فرمان طرفی
 و مباشر حکومت ناحیتی گشت ابوسلیمان چغری^(۳) بک که مقدّم اخوان
 و سرور اقران بوذ خراسان فرو گرفت و مرورا دار الملك ساخت و ابوطالب
 طغرل بک که مدّتی طالب ملک بوذ و جان نازنین را سپر تیر نقدیر ساخته
 و دانسته که بیت

کسی بگردن مقصود دست حلقه کند که پش تیر بلاها سپر تواند بوذ
 بعراق آمد و روی را دار الملك ساخت و ابراهیم ینال را که برادر هم مادری او
 بوذ باستخلاص همدان و ابر و وزّجّان و نواحی اذریجان نصب کرد و قتلش

(۱) : ل . - (۲) سورة آل عمران . - (۳) آول : جغری .

پسر عم را بولایت گرگان و دامگان فرستاد چون نامه سلجوقیان بحضرت دارالخلافه رسید خلیفه آن را باعزاز و اکرام تلقی کرد و فرمود تا هبة الله محمد المامونی ^(۱) * باستدعاء طغرلک متوجه عراق شد و سه سال متواتر ملازم عتبة سلطان طغرل بود و طغرلک را جهت استخلاص مملکت و نواحی و نظم مصالح اهالی فراغت توجّه بحضرت مقدّس نبوی نبوذ و در سنه سبع واربعمین و أربعمائة امیر المؤمنین حکم کرد تا بر منابر بغداد بعد اداء الفرائض دعاء سلطان می گفتند و خطبه محدّره مخالصت در خطبه تضمین می کرد و در رمضان این سال سلطان طغرل احرام کعبه جلال امیر المؤمنین و ناظم امور المسلمین بر میان جان بست و متوجه مدینه السلام بغداد شد * طغرلک در رمضان این سال بشرف استلام آستان اسلام آشیان رسید و مراسم عبودیت بر معهود عادت باقامت رسانید و خلیفه نواخت بی حدّ ارزانی داشت و مکرمت بی حدّ مبذول فرمود و نعمتهاء بسیار و تکلفهء بی شمار فرستاد و بخلعت شریفه ^(۲) إني جاعل في الأرض خليفة مشرف گردانید و منشور مملکت موقع بتوقع و جعلها كلمة باقية في عقبه ^(۳) و مثال سلطنت موشح بطغراء ^(۴) إني جاعلك للناس اماماً بوی داد و طغرلک در سنه تسع واربعمین با حصول مطلوب و مراد از مدینه السّلم ^(۵) بغداد مراجعت کرد و ههای دولتش بجنّاح نجاح و بر فروبال اقبال روی بری نهاد م بطالعی که تولا کند بذو

(۱) آ: هبة الله المامونی . - (۲) سورة البقرة . - (۳) سورة الزخرف . -

(۴) سورة البقرة . - (۵) آ: السّلم . -

تقویم * باشمول سعادت و آمانی و حصول مراد کامرانی بدار الملك فروز
آمد شعر

بایمن طائرٍ وَاَعَزَّ نَصْرٍ وَاَرْفَعُ ^(۱) دَوْلَةً وَاَجَلَّ حَالٍ

اتفاقاً چون طغرلک از حضرت خلیفه بیرون آمد بساسیری که مقدم لشکر و سرور عسکر بغداد بود و بکثرت اتباع و ابطال عصابه عصیان و ادبار بر پیشانی باز بست و بر مقتضی این انسان لیطنی آن راه استغنی ^(۲) با خلیفه اساس طغیان نهاد و امارات کفران قولاً و فعلاً باظهار رسانید * خلیفه طغرل را بتعجیل باز خواند تا بمدينة السلام ^(۳) آید و توسن عاصی نفس بساسیری را که از دولت سیر آمده بود و سبب سیری گشتن عمر باشد بدست راض شجاعت در زیر بار مطاوعت کشد و پنجه قهر و ظلم او و من تابعه بشکند جزاء بما کسبا ^(۴) سلطان طغرلک بر فور باز گشت و متوجه دار الخلافه شد چون آوازه آمدن بساسیری رسید مضطرب و بی قرار شد و چاره جز فرار ندید درین سفر ابراهیم ینال که ذکر او رفت مصاحب رکاب طغرلک بود و در اثناء راه بقصد تسخیر ملک همدان از سلطان باز گشت سلطان طغرل جهت محافظت ملک چون ابر بر اثر او بیامد و او را بدست آورد و در پای نهنگ مرگ انداخت * چون خبر باز گشتن طغرل بجهت کشتن ابراهیم ینال بساسیری رسید خرم و مستروح شد و با حاکم موصل و چند کس از مشهوران ^(۵) یک دل

(۱) آول : رافع . - (۲) سورة العلق . - (۳) آ : السلام . - (۴) سورة المائدة .

- (۵) ل : متهوران .

عهدی کرد و روی بدار خلافت نهاد و ندانست که بیت

رهی را روا نیست در هیچ کیش برون آمدن بر خدادند خویش
و چون بمقصد رسیدند خلیفه را بگرفتند و بعانه فرستادند و ^(۱) محبوس
گردانید و از اعیان حضرت و ملازمان خدمت رئیس الرؤساء را که
مفخرت دهات عالم و قدوة کفات بنی آدم بود و بکمال عقل و وفور فضل
مشار الیه و در فنون مکارم و مفاخر متفق علیه شهید کردند و بقصد
آیتگین شحنة بغداد برخاستند و خواستند که او را نیز هلاک کنند
و چون او را وعده لا یستأخرون ساعة ولا یستقدمون ^(۲) منقضی
نگشته بود و اجل موعود با آخر نرسیده فرصت نیافتند و از دست ایشان
بگریخت و بجائوان رفت و بجلو آن فرصت تلخی مشقت غربت دفع
میکرد خلیفه نامه بطغربک نوشت که زهار اسلام را در یاب و در دفع
این ملاعین بشتاب روی از نصرت دین بر میاب تا کار با وعده
اولی و طریق و طریقه ^(۳) اولی رود و حق بمستحق رسد و پیش آیتگین
فرستاد تا او بطغربک رساند آیتگین مکتوبی بخدومت سلطان نوشت
و در طی آن ملطفه خلیفه روانه کرد چون بطغربک رسید وزیر
ماضی عمید الملک ابو نصر کندی را فرمود تا جواب آیتگین بنویسد
جوابی مختصر مفید مشتمل بر انک ما متعاقب خواهیم آمد بالشکری
بی حد خلیفه باید که فارغ الباطن و مطمئن الحال باشد وزیر دبیر بی
نظیر صفی ابو العلاحسول را که در میان اقران از اصول بود و در انجمن ^(۴)
(۱) ل . . (۲) سورة السباء . . (۳) ل: وعده اولی و طریقه . . (۴) آ: در میان .

هندوران از خول فرمود تا برین وجه جوابی موجز و خیر الکلام ماقلاً و دل در قلم آرد. صفی ابو العلام از کلام باری عزّ و علا این آیت بر ظهر نامه آیتگین نوشت إرجع إلیهم فلنأتینهم بجنودٍ لا قِبَلَ لهم بها ولنخرجنهم منها أذلةً و هم صاغرون^(۱) عمید الملك صفاء ذهن و لطف طبع دبیر بر سلطان صاحب تدبیر عرض کرد و او پسندیده^(۲) داشت و صفی را بنواخت و در باره او الطاف شاهانه و اعطاف خسروانه فرمود و هم در ان نزدیکی با لشکر جرّار کوه گذار بحار انبار که ضاقت الارض برحبها عن کثرتهم و امتلأت القلوب رعباً لشدید بطشهم متوجه بغداد شد تا داذ از ان ظالم حقّ بر انداز بستانند و فرات کارائی خلیفه از خاشاک وجود آن بی ثبات پاك گرداند چون بشهر رسید بساسیری را بگرفت و برسوائی زار زار بکشت^(۳) و بسی سیری از گوشت او پیوست جانوران در شد و لا شکّ ببت

هر آن کبتر که با مهرستیزد چنان افتد که هرگز بر نخیزد^(۴)
و در ذی الحجه سنة احدى و خمسين وار بمایة خلیفه القائم بأمر الله را بمسند خلافت و سده امامت آورد و حق را در مرکز خویش قرار داد چون نزدیک مدینه السّلم^(۵) رسیدند سلطان طغرلک از اسب فروز آمد و رعایت ادب و احترام خلافت را ییاده در پیش محفّه خلیفه ایستاد امیر المؤمنین او را

(۱) سورة النمل . - (۲) آول : و یسندیده . - (۳) ل : و بزاری و رسوائی بسیار بکشت . - (۴) کاتبات سعدی ، طبع تبریز ۱۲۶۴ ص ۶۹ . - (۵) آول : السّلم .

توازش و تمکین فرمود و گفت یا رکن الدین ارکب طغرلک که الحق رکن اساس دین بر وجود او استوار بود سوار گشت و مصاحب خلیفه بمقر خلافت و مرکز امامت درآمد و چون چند روز ازین حکایت بگذشت وزمانی برین نصرت برآمد سلطان طغرلک وزیر را گفت چون ما را احیاناً اینجای باید آمد و با ما لشکر بسیار و غلبه بی شمار می باشد خلیفه را جهت لشکر ما اقطاعی معین می باید فرمود و بتقریر آن مثال داد تا مثال آن اضافت جامگی لشکر شود وزیر ثاقب رای دور اندیش گفت طبیعت وقت اقتضاء آن میکند که خلیفه آن التماس از خدمت سلطان کند و مزاج زمان مقتضی آنست که وجه نان خلیفه سلطان معین فرماید بلی بر حسب فرموده بخدمت خلیفه روم و عرضه دارم چون وزیر بدر سرای خلیفه رسید وزیر خلیفه می آمد و می گفت که بخدمت سلطان به پیغامی می روم وزیران باتفاق عنان یکران سوی درگاه سلطان منعطف گردانیدند و وزیر سلطان پیشتر بخدمت مخدوم خود رفت و عرضه داشت که نائب خلیفه به پیغامی آمده و ظن چنان می افتد والظن یخطئ و یصیب که خلیفه التماس تعیین وجه خرج خود از سلطان کرده اگر این ظن بحمد یقین رسد و این قیاس خفی جلی گردد جواب صواب آنست که ما خود درین اندیشه بودیم چون وزیر خلیفه همین سخن عرضه کرد و ظن عمید الملائک صواب بود و از آنجا گفته اند العاقل یبصر بقلبه ما لا یبصر بالجاهل بعینه سلطان بر وجهی که ملقن بود جواب بگفت و هم در آن روز اصحاب و کتّاب دیوان خلیفه را

بخواند و قانون بخواست و جهت خرج خلیفه را دخی معین کرد و مابقی در تصرف دیوان و تحت فرمان خود آورد و از بغداد متوجه دارالملک تبریز شد و عمید الملک انجا بگذاشت تا خواهر خلیفه را بوکالت او در تحت نکاح آرد و سلطانرا بوسیلت این فضیلت اطناب خیام سلطنت باو تاد ثبات و خلود* مربوط و مشدود گردد و بواسطه این مصاهرت معارضان و طالبان مملکت را راه حصول بمقصود مسدود ماند خلیفه در بذل این ملتسم توقفی میکرد و عاقبة الامر بنا بر رعایت مزاج وقت اجابت فرمود* و بعد از رضا که دلیل قضا بود قاضی القضاة بغداد را بامهد خواهر خود و الیه المملکة و به السلطنة فاطمه بفرستاد تا در خطه تبریز خطبه بخواند چون مهد سیده بنبریز رسید اقصی و ادانی شهر و حوالی یاراستند و اصاغر و اعالی و اکابر و موالی استقبال کردند و آنچه در سور قاعده مشهور جمهور باشد و میسور و مقدور بود نا کرده نگذاشتند و در روزی هایون و زمانی میمون در محفل غاص مشتمل بر عوام و خواص عقد مناکحت بستند و خطبه مصاهرت خواند ذلک یوم مجموع له الناس و ذلک یوم مشهود^(۱) و سلطان بحصول این مطلوب و انجام این امر مرغوب مسرت و ابتهاج نمود و بدان مستظهر و مفتخر گشت و می گفت بیت :

آمید من آنست کزین فاطمه سیرت - مانند حسین و حسنم ده پسر آید
و متوجه دارالملک ری شد تا انجا زفاف سازد و عروس مراد را درکنار

آرد چون بنزدیک مقصود رسید در دینه طجّرشت ^(۱) جهت دفع اذاء
 حرارت هوا ^(۲) بقضاء آن صحراء فروز آمد و خلی مزاج ^(۳) از حد اعتدال
 بچسبید و مستقیم ^(۴) طبیعت باذ نکبت در گردید و هم در آن منزل عنقاء
 روح از عاریت خانه تن بقاف عقبی رفت و حمام جان از قفص تنگ قالب
 بیرج اعلی شد و فراش هادم اللذات بساط حشمت آن سلطان با رفعت
 در نوردید و بتند باذ قهر اینما تسکون و یدر کم الموت ولو کتم فی بروج
 مشیدة ^(۵) قصر جلال آن پادشاه با کمال که معمار اقبال باعلی علین رسانیده
 بوذ باسفل السافلین فرو برد و ما تدری نفس بائی ارض تموت ^(۶)
 و مهد سیده را که با و می عقد مهر بسته بوذ و عقد مهر کرده و مهر بر
 نگرفته ببغداد بردند و آن همه سعی و اجتهاد بقضاء ایزدی و تقدیر ربّانی
 ولا معقب لحکمه ولا مرد لقضائه ^(۷) هبا منشور شد بیت
 دی روز چنان بزی که کس چون تو نبوذ امروز چنان شدی که کس چون تو مباد
 و چون سلطان طغرل از مرحله دینی بمقام عقبی رحلت کرد م مرغ
 نفسش قفص تن رها کرد و برفت و مملکت عراق و خراسان بر آلپ
 ارسلان محمد بن چغر ^(۸) بک مقرر شد و او بر تخت سلطنت فی قرار
 مکین تمکین یافت بیت
 این جهان را چو سر بسر بگرفت رفت تا عالمی دگر کیرد

---

(۱) ل: طخریست . - (۲) ل: دفع ادا حرارت هوا، آ: دفع از احرات
 هوا . - (۳) آ: زاج . - (۴) آ: مزاج مستقیم . - (۵) سورة النساء . -
 (۶) سورة لقمان . - (۷) سورة الرعد . - (۸) آ: جغری .

مدّت ملک ابو طالب طغرل محمد بن میکائیل بیست و شش سال بود ابتداء آن
سنه تسع و عشرين وار بعمايه و انتهاء عمرش رمضان سنه خمس و خمسين وار بعمايه
وزراء او و سالار او ابو القاسم کرمانی و عمید الملک ابو نصر کندری و السلم^(۱).

السلطان عضد الدین ابو شجاع آل ارسلان محمد بن چغر^(۲) بك بن میکائیل برهان امیر المومنین.

سلطان آل ارسلان پادشاهی بختيار کامکار و شهر یاری کامیاب کامیار
بود متحلّی بفرّ إلهی و اُبّهت شاهی شجاعت او در بسیط جهان مشهور
و مذکور و سماحت او در صحایف زمان مزبور و مسطور هنگام محاربت
و گاه مجادلت پنجه با شیر زدی و مبارزت با گردان دلیر کردی بیت
در صد هزار قرن سه پیر پیاده رو نآرد چتو^(۳) سوار بمیدان روزگار
شکلی خوب و شمایی مرغوب داشت و منظر دلنواز و دستی خصم انداز
گویند اگر تیر از شصت کمان او برتر آمدی جای گرفتی و اگر بقلعه کوه
افتادی از پای در آوردی و اگر چه در رزانت بر وقار طور^(۴) ترجیح
داشت لطمه موج غضب او از قعر بحر خصم خاک بر ساحل دریا
انداختی و صولت خشم او آتش از دل سنگ بصحراء ظهور رسانیدی شعر

(۱) آول: السلم - (۲) آ: جغری - (۳) آ: جنو - (۴) آول: طوادشم.

ونحن أناس نرتدى الحلم شيمَةً ونغضب أحياناً فنزوى العواليا
 تعزير وتاديب او جز بحد شمشیر آبدار آتش بار ورمح صاعقه کردار نبوذی
 و مجلس مخالفان او جز مطموره لحد و حفرة نيران فی در عهد فرمان
 او کسری جز در چین زلف دلیران چین بدست نیامدی و در چمن زمانش
 جز سرو از قید رق بندگی او طمع آزادی نکردی لشکر منصور او
 از خطا تا ختن تا ختن کرد و گرد اکناف و اطراف عالم برآمد و چون نوبت
 پارس و شبانکاره رسید و پاس حکم او نمی داشتند و در مطاوعت او کاره
 بوذند و سر از ربه امر اوی پیچید تلمیذ قهر مردانگی ایشانرا بعرضه
 امتثال و فرمان برداری کشید و بنفس خویش بشبانکاره رفت و بر
 مقتضی **إِنَّ الْمَلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَظَ أَهْلِهَا إِذَاةً** ^(۱)
 بسی گرد نکشان تاج دار را باج دار گردانید و بسیار متعمران با کار و بار را
 طعمه سنان مردم خوار کرد و در عهد سلطنت او **مَلِكُ الرُّومِ** ارمانوس
 با سیصد هزار سوار بقصد دیار اسلام بیرون آمد و با اعتماد قوت ابطال
 و شوکت **إِقْبَالَ الْوَيْهَةِ كُفْرًا وَضَلَالًا** بر افراشت و بغارت مال و تفرقه حال
 مسلمانان میان در بست و سوداء ارتقاء مدارج جهانداری در دماغ او قرار
 گرفت و عنان اختیار بدست شیطان مکار داد و سلطان بحکم و جاهدوا
 فی سبیل الله * بمنع و دفع او بر خاست و سلطانرا زیادت از دوازده هزار
 مزد همراه و مصاحب رکاب نبوذ و هر چند لشکر اندک بوذ بسیار ^(۲) مدد
 از حضرت صمد امید میداشت و می گفت چون لشکر ما جهت

روثق اسلام جان بر کف دست نهاده اند و قصد کفار بخار را صف
 در صف زده از غلبهٔ خصم منهزم نمی باید شد و از بسیاری خیل وحشم
 ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً^(۱) نمی باید اندیشید و متوکلّاً علیہ پای در میان
 میدان محاربت و مقاتلت می باید نهاد و کان حقّاً علینا نصر المؤمنین^(۲) شعر
 علی المرء أن یسعی ویبذل جهده و یقضى إله العرش ما کان قاضیا
 و در موضع ملازگرد بینهما اتفاق اجتماع افتاد و لشکر سلطان با اعتماد یزدان
 بهدم بناء ظلم و طغیان میان در بستند و بیک لمحہ بیک صدمه اساس بنیت
 لشکر روم بتوفیق حیّ قیوم خراب و منهدم گردانید و ارماتوس^(۳) که از
 ملک وحشمت و عمر و دولت مایوس گشته بود و از وعدهٔ الظالمین اعدّ
 لهم عذاباً الیماً^(۴) می هراسید بر دست غلامی رومی از لشکر سلطان
 غازی گرفتار آمد و ذلیل و خوار گشت و کم من فتهٍ قليلةٍ غلبت فتهً
 کثیرةً^(۵) باذن الله بیت

هر پشه که در کوی تو پرواز کند صید کند او که باز نتواند کرد
 * آورده اند که انک سلطان عازم غزا بود در صحراء بغداد تعداد لشکر میکرد
 و عرض میداد و این غلام رومی که از خیل سعد الدولة شحنة بود بعرضه
 عرض گاه آمد و خود را در عداد رجال آورد عارض او را دشنام داد و سعد
 الدولة را گفت شعر

خلق الله للحرب رجالاً و رجالاً لقصعة و ثرید

(۱) سورة الاسرى . - (۲) سورة الروم . - (۳) آ: از مایوس . - (۴) سورة
 الانسان . - (۵) سورة البقرة .

سعدالدوله را حمیت بجنید و داعیه عنایت در حرکت آمد و گفت نامش بنویس باشد که ملک الروم را خود این محروم بچنگ آورد و عاقبه الامر همان بود م کند زین راه چو طاوس بکارست مگس فی القصه سلطان ارمانوس^(۱) را چند روز مقید و محبوس گردانید و بعد ازان تشریف عفو پوشانید و طوق رقّ برگردن جانش نهاد و با چند کس که از موافقت^(۲) او در قید بلیت افتاده بودند امان داد حتی یعطوا الجزیه عن یدِ هم صاغرون^(۳) و مقرر گردانید که هر روز هزار دینار زر که شعر لولا التقی لقلت جلّت قدرته^(۴) باسم جزیت و عوض حریت بخزانه رساند و نفس و مال او مامون و محروس باشد و چون سلطان آلپ ارسلان در سنه خمس و خمسین و اربعایه بر تخت سلطنت قرار گرفت عمید الملك ابو نصر کندی که وزیر و مشیر عمش طغرلک بود بسمت عزل موسوم گردانید و محبوس کرد * و چون صدر عالی خواجه ماضی نظام الملك طوسی زمان محبت و هنگام بلیت مدّتی ملازمت او نموده بود و در شدت و رخاء و رحمت و عناء شرائط خدمت اقامت کرده بحکم شعر إنّ الکرام اذا ما أسهلوا ذکروا من کان یألفهم فی المنزل الخشن وزارت بوی داد و زمام حلّ و عقد و قبض و بسط و تفویض و عزل هر کار بکفّ کفایت او نهاد و عمید الملك را یکسال مقید و مضطرب می داشت و در سنه سته و خمسین در شهر نسا آن جوانمرد کافی را بنعمت خانه وافی

(۱) آ: ارمانوس . - (۲) ل: بموافقت . - (۳) سورة التوبة . - (۴) حریری:

و منزلگاه اصلی فرستاد و چنین نقل کرده اند و العهدة على الرواة^(۱) که آصف ثانی نظام الملک طوسی در قتل این خواجه ماضی راضی بل که جاهد و ساعی بود و هر چند کمال فضل و وفور عقل و حسن سیرت و نقاء سریرت او که کابراً عن کابر ثقة عن ثقة نقل کرده اند و بتواتر معلوم شده و اذا تواتر الخبر افاد العلم ولا حاجة الى النظر فتوى قبول این روایت و رخصت استماع این حکایت نمی دهد و الخبر یحتمل الصدق و الکذب اما ممکن که بنا بر رعایت مصالحت مآل و محافظت جاه و مال و محبت تکثیر منال که از توابع دنی پرستیت و گروهی آنرا از لوازم جهانداری می پندارند از سر غیرت و غفلت این اجازت داده باشد و چشم عدل و انصاف بر هم نهاده و حُبُّک الشیء یُعْمی و یُصِمُّ فی القصه چنین منقولست که چون عمید الملک ترک* قهر سلطانرا بدید و نزیل جانستان در مهمان سرای نکبت او فرود آمد ساعتی مهلت خواست و روی بحضرت عزت نهاد و دو رکعت نماز با سوز و نیاز بی زحمت^(۲)

هر غماز بگزارد و با خود گفت شعر

یا جاعلاً خدمة السلطان عدته ما أُرش کدک الا الذلّ والندم
النفس خائفة والقلب في وجل والجسم في تعب والدين مُنْتَلِمٌ^(۳)
هذا اذا التَّسَقَّتْ* ایام دولته والصیلمُ الإِدَّانُ^(۴) زَلَّتْ به القدم
و تن در حکم قضا و امر قادر بی چون عز و علا داد و جان نازنین در پای

(۱) ل : الراوی . - (۲) آ : نماز بی زحمت . - (۳) آ : مسلم . ل : منسلم .

- (۴) آول : والصیلم الادان .

لشکر تقدیر انداخت شعر

و من لم یمت بالسیف مات بغيره تنوعت الاسباب والموت واحد
بر نفس خواند و کشنده را گفت چون فرمان یزدانی قهر سلطانی برانی از
من بی جان پیغامی بسططان جهان و یکی بوزیر نافذ فرمان طالباً لرضاء
الرحمن برسان سلطانرا بگوی اینت مبارک خدمتی که خدمت شما بود
عممت طغرلبک مرا بنعمت فانی و دولت دنیاوی مخصوص گردانید و تو
درجه عالی یعنی حیات باقی و کرامت ان جهانی بذان منضم فرمودی پس
مرا از شما هم دین و هم دنیا هم صورت و هم معنی هم باقی و هم فانی هم اول و هم
ثانی حاصل شد و از فرموده تو بسعادت مغفرت و مرتبه شهادت می رسم
وزیر بی نظیر را بگوی بیت

آنچه بر ما میکنی امروز بر ما بگذرد صاحب ارجمی بکن مارا غم فردای توست
وزیر کشتی بدعتی نا محمود و قاعده مردود است که بجهان آوردی م
حفظت شیئا و غابت عنک اشیاء می ترسم که بحکم من حفر لاخیه
جاء* وقع فيه منكباً این سنت سیئه در حق خویشان و اعقاب
خویش^(۱) باز یابی و این قاعده نا پسندیده در اولاد و اتراب باز بینی
والا بیت

ما سیلی روزگار خوردیم و شدیم تا خود بکجا^(۲) رسد سر انجام شما
و سلطان در آخر زمان بجنگت خان حاکم ما وراء النهر رفت و چون از

(۱) آ: حق خویش و اعقاب خویش . ل: حق خویش و اعقاب خود ..

(۲) آ: بکی .

جیحون بگذشت غلامان او بقلعه که ما وراء النهر جیحون بود شبخون^(۱) بردند و کوتوال قلعه یوسف برزمی را^(۲) اسیر و مقید پیش تخت آوردند سلطان از وی تعریف احوال و استکشاف امور می فرمود و او بحکم الخائن خائف از هیت سلطان می هراسید و بادی ترسان و زبانی ازیم جان لرزان سخنان بی سرو سامان بر سلطان میگفت و هر لحظه بنوعی و هر لمحہ بوجهی حکایتی عرضه می داشت سلطان برنجید و بقتل او حکم کرد یوسف چون از حیات شیرین نومید گشت و کارد باستخوان و کار بجان رسید م نومید دلیر باشد و چیره زبان کاردی از ساق موزه بیرون آورد بدان امید کزین ورطه بک جان برد قصد کشتن سلطان کرد و گفت اگر کارگر آمد حیوتی تازه و عمری نویافتم شعر و این حیوة المرء بعد عدوّه و إن کان یوماً واحداً لکثیر و اگر سپرد دولت سلطان مانع این تیغ بران شود من باری حرکة المذبوحی* بجای آورده باشم و در بقاء نفس و إن لنفسک علیک حقاً أنفاً مقدوراً نموده شعر

قصدهش خطرست و من بخوام^(۳) کردن یا سرخ کنم روی نذا^(۴) یا گردن چون یوسف نزدیک تخت رسید بخت سلطان در خواب بود و هر چند ایستادگان درگاه و ملازمان بارگاه خواستند که او را بگیرند و بهمان کار دمار از نهاد او بر آرند سلطان اجازت نداد و خصم را حقیر و دشمن را صغیر

(۱) ل. آ: شبخون. - (۲) ل: قلعه را یوسف برزمی. - (۳) ل. - (۴) ل: یا روی بدان سرخ کنم.

پنداشت شعر

فَلَا تُخَفِّرَنَّ عَدُوًّا أَتَاكَ وَإِنْ كَانَ فِي سَاعِدَيْهِ قَصَرٌ
فَإِنَّ السَّيْفَ تَجَزُّ الرِّقَابَ وَتَعْجِزُ عَمَّا أَسَالُ^(۱) الْإِبْرُ

و بنا بر آنکه تیر او پیوسته به هدف مطلوب آمده بود و هرگز خطا نرفته
صواب چنان دید که او را بدست خود هلاک کند و شجاعت و مردانگی
رخصت استمداد و مددخواهی نمی داد و خرد و حصافت را حجاب
بدولتی حایل شد و عقل و رزانت زائل گشت ليقضى الله امراً كان
مفعولاً و تیری از کمان کین رها کرد تا بر آن دشمن ملك و دين زند
اتفاقاً خطا شد و يوسف فرصت یافت و عزيز مصر^(۲) معدلت را بر تبه
شهادت و درجهء مغفرت رسانید و شجرهء سلطنت برگ و بار فرو ریخت
و خاصّ و عامّ از حرکت يوسف چون يعقوب مکروب قرین اُسف و حزن
و همنشین ضجرت و محن شدند بیت

از بهر خداى را تعالى آشفته چنین^(۳) که دید حالى

بازی شده خسته تذر وى شیری شده کشته شغالى

و در حالى که این ظالم ارتکاب این معصیت میکرد قریب^(۴) دو هزار
غلام کمر بسته در^(۵) خدمت سلطان دست ادب بر پیش^(۶) گرفته بودند
و صفّاً صفّاً ایستاده چون این مصیبت هایل حادث گشت هریک بگوشه
بگریختند و مجال قصاص نیافتند بیت

(۱) آ: سال . - (۲) آ: يوسف مصر . - (۳) ل: آشفته تر از این . - (۴)

آول: قرب . - (۵) آ: بر . - (۶) ل: ادب پیش :

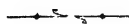
تا بدانی که وقت پیمچایچ هیچکس مرترا نباشد هیچ
گویند هنگام انك كارد بر اندام سلطان می زد سعد الدوله شهنه
خود را بر سلطان انداخت* وجان نازنین را فدا کرد و گفت شعر
نفسی فداءك لا تقدري بل أرى أنَّ الشَّعيرَ وقاية الكافور
و اندام او نیز مجروح شد بلی چون أجلس منقضى نگشته بود و مدت
عمرش سپری نشده از ان جراحت خلاص یافت و از ان زحمت سالم ماند
و هر آینه بیت

چو دولت مساعد بوذ بخت پشت برهنه نشاید بساطور کشت
فی الجملة چون یوسف بر زمی مقصود و مطلوب یافته بود و بکام رسیده گامی
چند برداشت تا از سرای بیرون آید جامع نیشاپوری که مقدم
فرّاشان و قدوه مهتران سلطان شهید بود ناگاه کمر کین بر گشاده میخ
کوبی بر سر یوسف زد و او را بدار البوار فرستاد و خسر الدنیا و الآخرة وصف
الحال او شد* ناصبان اعلام علوم تواریخ و سیاحان بحار اخبار چنین
آورده اند که در عهد سلطنت شهریار غازی ملک شاه سلجوقی یکی از
غلامان مقتدر خلیفه پسر این جامع فرّاش را بقتل آورد و پناه بحرم خلیفه برد
و جامع را جهت آن جگر گوشه خون در دل می جوشید و جگر در آتش
حسرت می سوخت و بحوالی حرم عالی گذرنی توانست کرد و چون از
مقاومت و مکافات عاجز آمد برسم دادخواهان^(۱) عنان سلطان ملک شاه
بگرفت و گفت بیت

ای ترا کرده خداوند خدای متعال داده جود* و خرد و جان و جوانی و جمال
با کشنده پسر من همان کن که من با وجود ضعف و مسکنت با قاتل پذیر
تو کردم و حق خدمتکار را فراموش مفرمای چه قصاص در شرع از مهمات
و عصمت نفوس از واجبات است و لکم فی القصاص حیاة یا اولی الالباب^(۱)
سلطان ملک‌شاه در حال امیر حاجب را بفرستاد و حکم جزم کرد تا بی
حجاب غلام مجرم را از حرم محترم بیرون آرد و بدست خصم سپارد چون
این حکم بخلیفه رسید جامع را بخواند و گفت بیت

بکین جُستنِ مُرده ناپدید سر زندگانرا نشاید برید

و ازو التماس کرد تا ده هزار دینار زر بستاند و بمقتضی من عفی و اصلح
فأجره علی الله^(۲) او را عفو کند و در حزم قاعده معهود و طریقه محمود
یعنی حرمت حرم مسابقت نماید جامع از روی غیرت و حمیت قبول نکرد
و بر حسب فرمان من قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا^(۳) غلام را
بقتل آوردند ولادت سلطان آلپ ارسلان در شب جمعه ثانی محرم سنه
احدی و عشرين واربعمایه بود و زمان وفاتش سنه خمس و ستین و مدت
سلطنتش دوازده سال و زیرش بزرجمهر ثانی نظام الملک الحسن بن محمد
بن علی بن اسحق الطوسی توفیعتش بنصر الله و السَّلام^(۴)

(۱) سورة البقرة . - (۲) سورة السور . - (۳) سورة الاسرى . - (۴) آ: السَّلام .

ل : توفیع مبارکتش ینصر الله والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب .

السلطان جلال الدین ملک‌شاه بن محمد قسیمیر امیر المؤمنین

سلطان ملک‌شاه ماضی که کرد ملت و دین را بتیغ معماری پادشاهی نامدار و شهر یاری نیکوکار^(۱) بوذ و از خسروان و شاهان آن روزگار بتوفیق کردگار ممتاز از میدان جهان بجوگان شجاعت گوی عدل و احسان از پیش سلاطین زمان برد و در شکارگاه دوران کمان مبارزت و مدد گشاد شست^(۲) دهر تیر قهر بر هدف جان اهل طغیان زد و گرگان باغستان ظلم و عدوانرا اینجه انصاف و نیش ظلم و اعتساف از دهان کفران و عصیان بیرون آورد و بتیغ^(۳) آبدار آتش بار مورد صفاء دین و مشرب عذب ملک را از تیرگی کفر و طغیان صافی گردانید لا جرم فراش قضا در فضاء مشرق سر پرده اقبال آن سلطان نافذ فرمان بزد و طناب آن در اقصاء صحراء مغرب بمسامیر خلود مربوط و معقود و باوتاد دوام مشدود و مسدود گردانید و خطیب تقدیر بامر حاکم قدیر منابر ربع مسکون بالقاب همایون آن داد بخش هر مغبون بیاراست و مشاطه صنع بیچون عارض روی زمین از جیحون تا سیحون بزور احکام قدر جریان آن شهریار فریدون قدر پیراست و جامه داران عنایت ازلی از جامه خانه رعایت لم

---

(۱) ل : شهر یار کامکار نیکوکار . - (۲) ل : شست . - (۳) ل : به تیغ .

یزلی^(۱) فباء کامکاری مطرّز بطراز جهانداری بر دوش حشمت آن سلطان
غازی انداختند و تاج رفعت و جهانگیری^(۲) بر فرق معالی آن والی نهادند
حُکام و موالی و معادی مطیع جناب عالی او شدند و اُقاصی و اُدانی
او امر و نواهی او را کمر اتقیاد و فرمان برداری بر میان جان بستند

شعر

ولا حرّ الا و هو عبد بچوده   ولا عبد الا و هو فی عدله حرّ
و چون یکران دولت پذیرش آلب ارسلان از میدان این جهان عنان
بگردانید و بجوار رحمت رحمان پیوست و با نام نیک از غار غرور بسرای
سرور رفت بحکم ما تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ او تُنْشِئُ نَأْتٍ بخیرِ منها^(۳) آن
شاه معدلت شعار بمسکاء شهنشاه ستوده آثار قرار گرفت و آن شهریار
حمید بر تختگاه بختیار شهید تمکین یافت و بر بام هفت فلک کوس افتخار شعر
اَنَا لَنَحْرُزَ بِالْأَسِیَافِ مُصَلَّتَةً   مَمَالِكِ الرُّومِ وَالْأَتْرَاقِ^(۴) والعربِ
حتّی تَکُونُ^(۵) لَنَا الدُّنْیَا بِأَجْمَعِهَا   مَحْمِیَّةً بَيْنَ مَوْرُوثٍ وَمُکْتَسَبِ
پنج نوبت بزد و بر مقتضی الولد الحرّ یقتدی بآبائه الغرّ رداء وزارت
و خلعت نیابت بر دوش خواجه با هوش دستور ماضی نظام الملک طوسی
رزقه الله جنّة النعیم انداخت و قلم عدل گستر ان صاحب داذپرور را در
کشور مملکت صاحب دیوان دولت گردانید و آن دستور بلا ثانی
موسس کاخ جهانبانی م که در وزارت صاحب شریعت و زراست
چون درگاه پناه معدلت او مُقْبَلِ افواه و مُعْفَرِ جباه شد و عنان امر

(۱) ل . - (۲) آ : جهانداری . - (۳) سورة البقرة . - (۴) آول : الترك . - (۵) ل .
ل . آ : یكون .

و نهی بدست کفایت او آمد و قباء سروری در پشت و عمامه مهتری بر سر نهاد دست قدرت بتقویت حال حاکم و محکوم خادم و مخدوم محظوظ و محروم از آستین نصف بیرون آورد و چون مبشر آمال از حضرت ذو الجلال منشور *إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ* ^(۱) بوی داد قدیر بی نظیر آیت *وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ* ^(۲) بگوش او فرو خواند در تربیت و معاونت بر روی اکابر عظام و اماجد اعلام و ائمه انام مبینان حلال و حرام مبینان احکام خاص و عام بر کشاد و بساط عاطفت و مروت و مرحمت و فتوت جهت ترفیه طوائف انام ^(۳) بکسترانید بیت گردون نهاد گام جهانش در آستین هر کو باستان درش یک زمان رسید و لهذا چون خورشید جلال و کوكب اقبال ان خواجه بی همال دستور مفضل از آسمان افضال بر در و دیوار ارباب آمال تافت و آن بدر منیر و خواجه خیر و زیر صاحب تدبیر قلیل النظیر از دیوان کمال با یوان جلال شتافت بقاع عراق بل اصقاع آفاق آیین استقامت گرفت و کار بهم بر آمده بانظام آمد رسم ظلم مدفوع و ستم مرفوع گشت جمهور خلایق از حسن اخلاق حسن ^(۴) بهره مند شدند و بوی خلق رضی بمشام مطیع و عسی رسید و چون قلم کتخدانی مملکت بسر انگشت تدبیر بگرفت و کسوت ^(۵) آن مناصب علیه خلعت آن مراتب سنیه که در کارخانه ازل جهت قد قدر و معالی او بافته ^(۶) بوذند در پوشید بکفایت و کاردانی

(۱) سورة ص . - (۲) سورة المائدة . - (۳) ل : ایام . - (۴) آ : از حسن آن حلاق حبن . - (۵) آ : کشور . - (۶) آ : تافه .

بنیان جور و نارسمی را قاعاً صفصفاً لا ترى فيها عوجاً ولا أمتاً^(۱)
 گردانید و قصر مشید معدلت بر اعلیٰ علیین برد و در هر موضع از بلاد
 بامید رستکاری یوم التادّ مدارس رفیع جهت شریف و وضع وضع کرد
 و طلب علم را وظایف مرتّب و انعامات موظّف گردانید و اوّل کسی
 که تأسیس اساس مدارس فرمود او بود الی یومنا هذا از مکرمات^(۲)
 و بقاع خیرات که در جهات جهان ساخته منافع عامّ بخواصّ و عوامّ
 ائمه عظام و طلبه علوم اسلام علی الدوام رسد و ثوبات آن صدقه جاریه
 و عطیه دایمه بفحوی من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها^(۳) بروان آن
 خواجه جهان می پیوندد و از در و بام نظامیه بغداد م لا زال حائطها
 للعلم مستنداً و صدریه اصفهان صینت عن الحدّثان صداء شعر
 لیس بمیت عند اهل النبی من کان هذا بعض آثاره
 بمسامع صغیر و کبیر حقیر و خطیر می رسد و چون این موضع جای تقریر
 مکارم شیم و محاسن کرم آن صاحب مملک دل و صدر مملک نشان
 دستور بحر دست و خداوند کان یسار نیست و بیان اوصاف پسندیده
 و اخلاق گزیده این دستور مغفور مبرور سرسری نتوان کرد و تعداد عادات
 خوب و خصایص مرغوب این خواجه نیکوکار م آن بیش از آفرینش
 و کم ز آفریدگار بتبعیت در تحت بیان نیاید و توسن بنانرا مجال جولان نمی
 دهد و لله در القائل حیث قال بیت
 هر وزیر و مفتی و شاعر که او طوسی بود چون نظام الملك و غزالی و فردوسی بود

(۱) سورة طه . - (۲) ل : از ان مکرمات . - (۳) سورة الانعام .

و چون وزارت بخواجه با شهامت و صاحب با کفایت قرار گرفت سلطان جهان از اقلیم خراسان روی بمملکت عراق و اذریجان نهاد و قاورد سلجوقی که عم او بود از کرمان بالشکری بی کران که عدد ایشان در نگارخانه خیال انسان نمی گنجید و صورت گری و هم را قدرت تصویر سیاهی آن سپاه^(۱) نبود بیت

همه سپرتن و شمشیر دست و تیر انگشت همه سپه^(۲) شکن و دیوبند و شیرشکار بیرون آمد و متوجه عراق شد و بدر کرخ میان هر دو لشکر اتفاق ملاقات افتاد و ثلثة ایام متوالیات در میدان جدال و صف قتل آمدند و کمان مخالفت بردست گرفتند و جان نازنین را هدف تیر بلا گردانید و در آن سه شبانروز نه هنگام هجوم لشکر زنکی شب قرار گرفتند و نه در وقت وصول عسکر رومی روز مجال استراحت یافتند ثلث لیال سویاً^(۳) چشمها باز کرد بتدبیر کار فردا مشغول بوذند اتفاقاً مبارزی از لشکر قاورد که فریداً و حیداً با یکی از قوم ملکشاه دم مقاومت زد و دعوی مبارزت کرد و آن گرد دایروان مرد چو شیر بسنان رخ تیر زبان مبارز لشکر کرمان را بیک حمله بی جان کرد قاورد چون آن بدید گفت جای قرار نیست و از این دیار فرار از مهمات و إعراض از معترضاتست و روی بهزیمت نهاد و راست گفته اند م پشت سپه گران سواری دارد و چون بخت هم عنان و دولت پاسبان نبود از آن میدان بیرون نتوانست رفت و بدست سلطان ملکشاه افتاد و از آنجا سلطان بهمدان آمد لشکر

(۱) آ: سپاه . - (۲) ل . - (۳) سورة مریم .

منصور چون دشمن را مقهور کرده بودند و ملک را از زحمت مدعی خلاص داده التماس مزید اقطاع و جامگی کردند و در آن ملتمس مبالغت بمرتبه افراط رسانید و سخن بجایی انجامید که اگر سلطان بنزید اقطاعات و تضايف انعامات اهل روا دارد قاورد را عمر باذ نظام الملك گفت سخن شما شبهنگامی بخدمت سلطان عرضه کنم و رسالت میرسانم تا چه حکم فرماید و هم در آن شب قاورد را شربتی زهر آمیز و شرابی حسرت انگیز بدادند و صحیفه عمر آن شاه بی گناه بسخن سپاه سیاه شد و ربّ دم سفکه فم روز دیگر امراء لشکر بدیوان آمدند تا جواب سلطان چیست خواجه جهان گفت امشب قاورد جرعه دُرْدِ درد نوشیده و در محبس زهر زانکشتی بر مکیده و سلطان بنا بر رعایت حقوق قرابت و لُحْمَت^(۱) قرین غمّ و ضجرت بود و فرصت عرضه داشتن هر قصّه و عرض کردن هر غصّه دست نداد لشکریان چون آن سخنان بشنودند از گفته پشیمان و از عتاب سلطان هراسان شدند و حَسِرین^(۲) نادمین یا حسرتا علی ما فرَطْنَا^(۳) گویان از ایوان کیوان رفعت بیرون رفتند و چنین گفته اند که از عنایت معدلت و داد پروری موجب و جامگی لشکریان در جمیع بلاد جهان منفرق^(۴) و مقرر فرمود تا بهر موضع که نزول کنند وجهی جهت خرج داشته باشند و رعایا را زحمتی نرسانند و کمال نصفت این سلطان نامدار را بشواهد و دلایل چه حاجت و باظهار حجت و براهین چه ضرورت آثار عدل و انصاف او بر صفحات لیل و نهار الی قیام الساعة

---

(۱) آول: لحومت .. (۲) ل: حاسرین .. (۳) سورة مریم .. (۴) ل: متفرق .

وساعة الفیام ظاهر و فواید آن انتصاف^(۱) بر صحایف حال صغار و کبار هر دیار باهر و یکی از ان قواعد که فواید آن عامست و خواص آن باصاغر و اعالی علی التواتر و التوالی می رسند آنست که چون بکمال فراست و وفور شهامت معلوم کرد که بعضی از نفوس شریره بتزویرات میلی دارند و طایفه از مرتکبان کبیره بتلیسات رغبتی می نمایند جمعی از مجتهدان مصیب و مفتیان ارب که اهل حل و عقد بودند جمع فرمود و بنا بر شفقتی که درباره عامه رعایا و مبنی بر عنایتی که در حق کافه برایا داشت چند مسئله از مسائل فقهی و چند قضیه از وقایع شرعی که کثیر الوقوعست و سبب ترویج حیل هر صاحب تسویل و موجب انجام مطلوب هر محیل استفسار کرد و وجه کیفیت حیل در آن بنیانی دلپذیر ثابت گردانید و چون حفظ اموال مسلمانان از واجباتست^(۲) و اهمال در آن عند القدرة از منہیات تاخیر در منع آن تدایس و دفع آن تلبیس از محرمات دانستند و بحکم لا ضرر ولا ضرار فی الاسلام^(۳) علماء اعلام و ائمه نافذ احکام که اجتماع ایشان جهت صلاح حال اهل عالم و نظام کار بنی آدم بود إجماع کردند و چند صورت^(۴) محرر گردانید و در ان باب فصلی که قانون قضاة اسلام و دستور ولایه انام است و وجیزی از ان مسائل فقهی که حاوی زبده آن کلمات و خلاصه آن حکایات باشد در آخرین باب با آنکه این کتاب جای تحریر و اثبات آن فصل الخطاب نیست جهت تحقیق آن مقال و تصدیق آن حال ثبت خواهد کرد در قلم شریعت نگار

(۱) ل: انصاف . - (۲) ل . - (۳) حدیث شریف . - (۴) ل: صورت را .

آوردند و آن قواعد مستحسن که بخلاف استحسان عبارت از بیان آن عاجز نیست بمسایل ملکشاهی شهرت داد و الله لا یضع أجر من أحسن عملاً^(۱) و^(۲) چنین نقل کرده اند مخبران ولایت تواریخ که در قدیم الدهر رسمی نامحمود و بدعتی مردود نهاده بودند و بوقت انک سکنه دلان درست یقین احرام کعبه رب العالمین بر میان می بستند و بعزم زیارت مشهود مقدس سید المرسلین و قاید الغر المحجلین شعر

علیه سلام الله ما لاح بارق و ناح الحمام الوزق فی الورق الخضر^(۳)
جان برسم قربان در آن بادیه بی پایان بر کف می نهاند و هاتف دعوت
و لله علی الناس حج البیت را لیکن اللهم لیکن می زدند و رداء توجه
بذات حضرت که مصب سجال نصرت و مهب شمال مغفرتست بدست
تجرید بر دوش می انداختند و بفوز این مطلوب دینی و توفیق امثال این
حکم شرعی که یکی از دعایم دین و رکنی از ارکان بنیان خمس بنی
الاسلام علی خمس است در عرفات نیل مرادات بزبان شکر آواز شعر
أبطحاء مکه هذا الذی أراه عیاناً وهذا أنا

بمسامع یکدیگر می رسانید صحرا نشینان مکه و متوطنان بادیه که سواد
کفر و شرک و الاعراب اشد کفراً و نفاقاً^(۴) از چهره حال ایشان لایح
بود و سواد غصب اموال انسان در دماغ ایشان متمکن از آن طایفه که
جهت طواف و داع اتراب و اخلاف کرده بودند و داغ فراق اصحاب

---

(۱) سورة الکہف . - (۲) ل : « حکایت » . - (۳) آ : الحقیر . - (۴)

و احباب و اخوان و خلایان بر دل و جان نهاده مالی معین و خراجی مقنن می خواستند و سلطان ملک شاه آن قاعده برداشت و این عادت ذمیمه محو کرد* لندخلن المسجد الحرام ان شاء الله آمین^(۱) و بواسطه آن سعی جمیل که جهت ادخار اجر جزیل بتقدیم رسانید اموال هر صحیح و علیل زاد هر عزیز^(۲) و ذلیل که حفظ کثیر و قلیل این حرمة مال المسلم کحرمة دمه لازمست محفوظ گشت و مسافران آن درگاه عالی چون مرغان آن حوالی از شرّ هر بدنام که مدام زمام ظلام ظلم در قبضه جور و ستم داشتند مامون شدند و آمن من حمام مکة^(۳) الی أن یرث الله الارض حج المسلمین می گزارند^(۴) و بفحوی من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها ثواب این انعام عام بروان آن سلطان اسلام می رسد و الله لا یضیع اجر المحسنین^(۵) بیت

نام نیکو را بزرگان عمر ثانی گفته اند این ذخیره مر ترا الباقیات الصالحات^(۶) و در سنه احدی و سبعین و اربعمائه سلطان بسمرقند رفت و روزی چند معدود خان حاکم سمرقند را قید قهر برگردن نهاد و اسیر کنند حکم خویش کرد و باصفهان آورد و چون لشکر از جیحون بگذشتند خواجه نظام الملک اجرت ملاّحان بر عمال اعمال انطاکیه نوشت ملاّحان فریاد بر آوردند و گفتند ما همواره قرین فقر و فاقه ایم و خزائن ما کسب است و جز این حرفت نمی دانیم چگونه بانطاکیه رویم با این همه مسافت و بچه استظهار

(۱) سورة الفتح . - (۲) ل . - (۳) میدانی ج اول ص ۸۵ . - (۴) ل : میگزارند .

(۵) سورة توبة . سورة هود و سورة یوسف . - (۶) سورة الکهف و سورة مریم .

وزاد راه این سفر پر آفت قطع کنیم سلطان خواجه جهانرا گفت در حوالی این نواحی آن قدر وجه نداریم که ایشانرا بانطاکیه می باید رفت خواجه جواب داد که این حواله بنا بر آن بر انطاکیه کرده ایم تا عالمیانرا مقرر شود وجهانیانرا بتواتر معلوم گردد که خیابا و زوایا ربع مسکون در تحت حکم سلطان بود و فسحت ملک او از مشرق تا مغرب و ناسخان احوال سلف و محرران دیوان تواریخ و ناقلان اخبار و حافظان آثار بقلم اعتبار بر صفحه روزگار نویسند و الا برا ملاحان^(۱) حواشی سلطان بزر تقد باز خرد شعر

حاط المشارق والمغارب کلّها بیراعة کالأزرق المنساب*

و سلطان ملک شاه دونوبت از انطاکیه به اوزکند رفته بود و در کرّه آخر از انطاکیه بلاذقیه شد بکنار دریاء مغرب و فرمود تا اسبانرا انجا سیراب کردند و خود پیاده گشت و سجاده خواست و دو رکعت نماز بحکم شعر اشکر فانّ الله جلّ جلاله و هب المزید لشاکری نعمائه

شکرانه آن موهبت که مملکت او از اقصاء مشرق تا منتهاء دریاء مغربست بگزارد و گفت الحمد لله الذی صدقنا وعده و اورثنا الارض^(۲) و گویند سلطان ملکشادرا بشکار میلی تمام بودی و بهر شکاری که بزدی یک دینار زرسرخ از مال خویش بدرویش دادی و دل ریش او را بذان انعام صید کردی و همچنین در عمارت هر خراب و مرمت هر بنیاد رغبتی هر چه تمامتر داشتی و در اصفهان که هنگام حیات تخت گاه او بود و در حال

(۱) آ: ملاحان در زمان . - (۲) سورة الزمر .

مات خو ابگاه او بسی عمارات دلکش فرموده و بسیار معموره را معمور گردانید و باغها چون بهشت فردوس ساخته و بسی ضیاع بدرجۀ ضیاع رسانیده و باغ کاران و باغ بیت المال^(۱) و باغ احمد سیاد و باغ دشت کور از آنهاست که مهندس ضمیر او خطّ عمارت گرد آن کشیده و معمار عدلش آن وادی غیر ذی زرع را چون جنّات عدن گردانیده سبب اختلالی که بحال آن شهر یار رستم شعار راه یافت آن بود که حرم او ترکان خاتون دختر طمغاج خان میخواست که از میان فرزندان محمود که جگر کوشه و گوهر صدف او بود ولی عهد باشد و خواجه نظام الملک سلطان را بر آن می داشت که قایم مقامی خود بپیر کیارق دهد که ارشد و اسدّ اولاد او بود و بوی دولت و نجات از حرکات او فائز و رنگ فرهنگ و سعادت از وجنّات او لایح و بدین واسطه ترکان خاتون همواره تقبیح صورت حال خواجه نظام الملک بخدمت سلطان می کرد و می گفت این خواجه را دوازده پسر هستند و ایشانرا چون نقباء موسی و ائمّه آل عبا در چشم جهانیان عزیز گردانیده و ممالک ملک طلق خویش می پندارذ و مسالک هر معارض مسدود گردانیده کسی را مجال اظهار حکایات او نیست و این کلمات مرّۀ بعد مرّات تکرار میکرد تا بحکم من یسمع یحَلّ^(۲) کار بجای رسانید که سلطان پیغمای بخواجه فرستاد که ترا با مادره ملک سر کنی هست در اقامت بینت^(۳) و اثبات حجّت تکاسل چراست و اگر این نزاع نیست و ملک بر متها ماراست چگونه ولایات باقطاع بفرزندان می دهی و بی حکم

(۱) آ: الما - (۲) میدانی ج ثانی ص ۲۱۳ - (۳) آ: نیست .

وامر ما مباشر هرکاری می شوی اگر ترك این شیوه کردی و این طریقه را دست باز داشتی فهو المراد والا بفرمایم تا دوات و دستار از پیش دست و سرت بردارند خواه چه جواب داد که بحکم تقدیر کرد کار دوات و دستار من با گلاهد و تاج سلطان بر هم بسته اند و مقدّران قضا میان این چهار جنس مختلف ملازمه مساوی ثابت کرده چون طبائع اربع^(۱) استقامت آن بسلامت این منوط است و قوام^(۲) آن بنظام این مضبوط ناقلان این پیغام و شنوندگان این کلام من تلقاء انفسهم برین سخن چیزی زیادت کردند و گفتند می گویند اگر برداری بردارند سلطان ازین حکایت در خشم شد و خواه چه را بدست تاج الملك قی داد که وکیل در ترکان خاتون بود و با نظام الملك عرصه مخالفت گسترانیده و بقصد آن یکانه فرزانه برخاسته شعر

لا غرو أن اضمرت اعداؤه حسداً فهل سمعتم بمجدٍ غیر محسود
و سلطان از اصفهان متوجه بغداد شد چون بنهاوند رسیدند ملاحظه مخاذیل کفره مجاهیل بتعلیم و ارشاد تاج الملك قی خواه نظام الملك طوسی را که کرم طبعی^(۳) او از مکرّمات آل برمک بیشتر بود نرّمک نرّمک کار زدند

یت

که دید دسته خاری شده منازع گیل که دیدگاه گلی گشته آفتاب اندای و دران ولایه بنمائی آن مرگ دوات وزارت از پیش دست و مسند آن صاحب با کفایت برداشتند و برخاک مذلت انداخت و ترك تازان محنت کلك بنانش را که بسبب خصال حسن نظم امور جهان می داد

(۱) آول : اربعه . . (۲) آ : قوم . . (۳) ل .

آشفته گردانید و ذوالقرنین قلم آن بی قرین که در قرن خویش از ظلمات
دوات سخنان روان چون آب حیات با کُل^(۱) ایران می فرستاد سراسیمه
گردانید و در شب جمعه ثانی عشرین سنه خمس و ثمانین و اربعمائة آن
صاحب کافی از دست وزارت و مرتع جلالت بمرقد سعادت و مشهد
شهادت نقل کرد و ارباب عمام در ماتم همنشین غم و آسف شدند و اصحاب
مکارم سریر سرور بر هم زد و از در و بام آسمان که در حلول ان طامه
کبری و نزول ان دریئه عظمی جامه در نیل زده بود و از تأسف و تحسّر
و بکا و عویل منحنی قامت شده آواز شعر

مضی صاحب الدنيا فلم یبق بعده کریم یروی^(۲) الارض فیض غماه
فقدناه لما تمّ واعتمّ بالعلی کذلک کسوف البدر عند تمامه^(۳)
بگوش جهانیان رسید و از ملاء اعلی صداء شعر
مات من کان یفزع الدهر منه فهو الآن فی التراب تراب

بسمع ادنی واقصی پیوست بیت
شد فک سر برهنه غریوان و اشکبار حنّانه وارفامت افسر خمیده شد
و زبان خاصّ و عامّ می گفت شعر
وما فجعت بك الدّیّا ولکن ترکّت بعقدک^(۴) الدّیّا یتیمه
و در زمان نزول این حادثه سال عمر خواجه با نها^(۵) و دستور پر بها که
بوذ ستوده در همه بابها نود و سه بوذ و ان صاحب صدر مجد و علا عروس

(۱) ل: بما کل - (۲) ل - (۳) عتی: شرح المنینی ج اول ص ۲۰۴ -

(۴) ل: بعقدک - (۵) آ: بها، ل: بها .

زیبا این چند بیت غرادر حالت ان عناء بر منصّه انشا نشانده

بیت

یکچند باقبال تو ای شاه جهاندار   گردِ ستم از چهرهٔ ایام ستردم
منشور نکونامی و طغراء سعادت   پیش ملک العرش بتوقع تو بردم
آمد ز قضا مدّت عمرم نود و سه   و اندر سفر از ضربت یک کارد بردم
بگذاشتم این خدمت دیرینه بفرزند   و اورا بخدا و بخداوند سپردم *

فی القصّه این عتاب بر سلطان ملکشاہ مبارک نیامد و گویا سخن آن
مرزبان کشور کفایت و قهرمان ملک و سلطنت قالی بود و چون سلطان
ببغداد رسید و هجده روز از وفات خواجّه جهان فریاد رس هر مستمند
ودوا بخش هر دردمند برفت ناگاه صفدر میدان أجل ضربت تیغ قطع
أمل بر جان جهان قدر پادشاہ کیوان رتبت مرّیج صولت خورشید مملکت
مشتری مکنت زد و بوفات ان شهنشاہ داد کستر عروسان این قبهٔ مدوّر
بر بساط خاکستر نشستند و در سقف محفوظ شفق بر عادت مصیبت
دیدگان رضاء بخون دیدگان بشت و صبح صادق جامه بر تن بدرید
و مشتری رداء مهتری ز دوش بیکفند و اثران واقعهٔ صعب بثریا رسید
و شعری * ازان حادثهٔ بشری افتاد و زمین در آن مآتم از سرغم خاک
حسرت بفرق نهاد و حواشی و خدم چون بنات النعش منفرق شدند بیت
دی ماو عیش و بوی گل و طرف لاله زار   و ز بانگ مرغ در چمن افتاده غافل
امروز خارها مغیلاں کشیده تیغ   گوئی که خود نبود درین بستان گلی
رحمة الله علیه رحمة واسعة   و این دو بیت از قصیدهٔ که امیر معزی در

مرثیه سلطان ماضی گفته جهت صدق این تقریر مرقوم و مسطور گشت

بیت

رفت در يك مه بفردوس برین دستور پیر شاه برنا از پس اورفت در ماه دگر
کرد ناگه قهر یزدان عجز سلطان آشکار قهر یزدانی بین وعجز سلطانی نگذر
و چنین ^(۱) معلوم شده که ^(۲) دختر سلطان ملک‌شاه ستاره ^(۳) خاتون
در تحت نکاح پادشاه شهید شهنشاه حمید شمس الملک عضد الدین گرشاسف
ابن علی بن فرامرز مشهور بعلاء الدوله ماضی بوزده و باجاست سلطان
اعظم سنجر مدتی آن زینت سلطان را بمحنت آشیان یزد حرسه الله عن
الافات والحن والعاهات والفتن آورده اند و قرابت آتابکان این خطه
وسلاطین این بیضه رحم الله الماضین منهم و ادام عمر الباقین با دو زمان
عالی سلجوقی ازین جهت است و ستاره ^(۴) خاتون جدّه ملوک یزد بوزده
رزقم الله جنات النعیم و وقاهم من عذاب یوم عظیم مدّت عمر سلطان
ملکشاه سی و هشت سال بوذ ابتداء سلطنتش سنه خمس و ستین و اربعه
و انتها سنه خمس و ثمانین وزیرش خواجه نظام الملک توقیعش اعتصمت
بالله والسلام ^(۵) علی من اتبع الهدی .

المسائل الملک‌شاهیّه فی القواعد الشّریعیّه

الاولی أن من عقد عمداً علی ملک له ظاهراً باسم غیره من بیع او
غیره من وجود التملکات ^(۶) وسلمه الی من عقد له و بقی فی یدّه مدّه

(۱) آ: جون . - (۲) ل . - (۳) آ: سایده یا سایره . - (۴) آ: ساده یا ساره

(۵) آ اول : السلم . - (۶) ل : وجوه الاولی التملکات .

على حكم تملكه بلا منازعة منازع ومخاصمة مخاصم ثم ابرز هو او ورثته
 عقداً يخالف ما عقده او لا لم يسمع دعواه ولم يقيم الشهود فيه شهادة ولم
 يتعرض لصاحب اليد بانتزاعه عن يده بل يقرر في تصرفه الثانية * ان
 كل امرأة عقدت زوجها عليها عقد برآة من صداقها على وجه لا يقف عليه
 اهله وعشيرتها الاقربون ولم يظهر في مجلس الحكم حينئذ ثم ادعى الزوج
 او ورثته موجبه لم يسمع ولم يقبل البينة اصلاً الا اذا علم ما يقتضى صدور
 ذلك الاقرار منها الثالثة ان من عقد على نفسه عقد بيع عقار ثم لم ترجع
 قيمة ذلك الى تقصان ولم يكن المشتري مُشهداً على نفسه بالشري وادعى
 انه لم يشتر وان له حق الرجوع الى الثمن لم يلتفت الى دعواه ولم يسمع
 بيئته الرابعة ان وجب عليه حق وتوجهت نحوه الطلبة وادعى العسرة
 وكان يعرف به مال^(١) وذكر بعض من يتصل به انه انتقل منه اليه
 ما كان يعرف به ولم يقف على سبب ملك واقام بيئته لم يقضى بها واُلزِمَ
 ايصال الحق او حبس على ما هو حكم الشريعة الخامسة ان كل امرأة
 عقدت^(٢) على نفسها زوجها او عتد بعض اولياءها بحق ليزيد المصدق في
 مهرها ثم ابرزت ما يخالف ذلك لتذهب^(٣) حق الزوج وتستوفي^(٤)
 منه الصداق لم يلتفت اليه وأجرى الامر في ذلك على ما يرى أصوب
 من أحد الامرين إما أن يُردَّ مهرها الى مهر المثل او يقرر العقد الذي
 في يد الزوج على حكمه ويقضى للمرأة بما سُئِيَ لها من المهر في أصل
 النكاح السادسة أن يبالغ في الاحتياط عند تحمّل الشهادة على النساء

(١) ل . - (٢) أول : عقد . - (٣) آ : لذهب . - (٤) آ : يستوثق .

ولا یقتصر علی واحد من المعرفین^(۱) وان کان من أفرها بل یتوثق فی موضع التهمة والشبهة الی تسکین النفس وارتفاع اللبس^(۲) والحمد لله خالق الجنّ والانس.

السلطان رکن الدین ابو المظفر برکیارق ابن ملکشاہ قسیم امیر المؤمنین

سلطان برکیارق شاہی بوذ کہ در ان عہد از گزار سلطنت بذان طراوت ولطافت چنان گلی^(۳) نشگفت و بر جویبار مملکت * بذان قامت ونضارت سروری چنو^(۴) بالا نکشید^(۵) وشکلی حسن وحسنی مستحسن داشت وبزرگ تر نعمتی کہ پروردگار جلّت نعمته اورا ارزانی فرمود وبہتر مکرمتی کہ کرد کار عمّت قدرته اورا کرامت کرد آن بوذ کہ پذیرش سلطان ملکشاہ با وجود نہ پسر کہ ہریک لاف انا خیر منه^(۶) می زدند ودعوی انا اکثر منك مالا واعزّ نفراً^(۷) می کرد اورا برگزید وباستصواب رای صائب وفکر ثاقب وزیر بی نظیر ومشیر خوب تدبیر خواجہ نظام الملک کہ قہرمان بیضہ سلطنت ونافذ فرمان اقطار مملکت بوذ خلعت قاہم مقامی در وی پوشانید وتشریف ولی عہدی بذو داد

(۱) یعنی الشاہدین . - (۲) ل . - (۳) آ: لطافت کلی . - (۴) ل . -

(۵) آ: نکشید شکلی . - (۶) سورة الاعراف . - (۷) سورة الکہف .

و بزبان حال می گفت بیت

بسیار نظر کرد چب و راست دلم چب داد بتانرا و ترا خواست دلم
و کم ابصرت من حُسن و لکن علیک من الوری وقع اختیاری
و درین عهد او هنوز درمهد طفولیت بود و ماه عمرش از محاق صغر سن
باوج کمال حال ترقی نکرده و سال عمرش از سیزده نگذشته و چون
پذیرش بختیار زمان و شهریار زمین از دست ساقی شهور و سنین کام و ناکام
جام حمام بستد و جام سلطنت از برج دولت ان واضع قوانین معدلت
بصحراء آخرت و وعده گاه مغفرت رفت او در خطه اصفهان بود و ترکان
خاتون منکوحه سلطان ملکشاه مصحوب سلطان بیغداد و چون روزگار
بیدا که طاق هیچ کسری را بی کسری نمی گذارد و در تخریب قصر هر
قیصر تقصیر روانی دارد نداء م

ما هذه الدنيا بدار القرار دربارگاه ملکشاه داد ترکان خاتون بامیر
المؤمنین المقتدی استعانت کرد تا سلطنت بسر او محمود دهند خلیفه اجازت
نفر و ذ و گفت ریاست و پادشاهی و محافظت قواعد سیاست و جهاننداری
کار بازی نیست و وضع اساس سلطنت و دفع حساد و اعادی مملکت
کودک جهان نادیده بدشواری تواند کرد و محمود از شیر سیر نا شده سپر
تیغ هر جباری نتواند بود و طفل رضیع حکم میان شریف و وضع و رفیع
ورقیع نتواند کرد الصبی الصبی ولو کان ابن النبی ترکان خاتون ترک
آن التماس نمی کرد و می گفت بیت

بچه بط اگر چه باشد خرد آب دریاش کی تواند برد

و خلیفہ را پسری بود از خواہر ملکشاہ و ترکان خاتون بحکم قرابت اورا در چہارباش ناز و نعمت پرورش می داد و پیش از انکہ شاہ ماضی م شد اندر کفن همچو غنچہ نہانی اندیشہ داشتند کہ اورا در اصفہان بر مسند خلافت نشانند و کوس امامت بر در دولت سرای او بزنند لِیَأْتِیَہِ النَّاسُ مِنْ كُلِّ فِجٍّ عَمِیقٍ^(۱) و خلیفہ برین قضیہ اطلاع داشت و میخواست کہ پسر را پیش خود آورد لکن جہت مصلحتی کہ وقت اقتضاء رعایت آن میکرد در آن توقّعی می فرمود ترکان خاتون پسر خلیفہ را پیش پدر فرستاد و بر سران التماس خود مکرر گردانید خلیفہ چون دید کہ او در طلب ملک جدّ و جہد تمام می نماید و بیک بی التفاتی ملول نمی شود و من طلب شیئاً وجدّ وجدّ و من إمارات الجدّ حسن الجدّ ملتمس اورا با جابت مقرون گردانید و اشارت فرمود تا بنام محمود خطبہ کردند ترکان خاتون چون حمایل مطلوب در گردن محبوب انداخت و خاتم ملک مورد و خنصر عنصر فرزند دلبند کرد در حال یکی از خواصّ را باصفہان فرستاد تا بر کیارق را بگیرد چون بمقصد رسید و قصد گرفتن کرد غلامان خواجہ نظام الملک بجملتہم بحمایت او برخاستند و الناس علی دین ملوکہم در نیم شبی اورا از اصفہان بیرون بردند و بساوہ بامیر کش تگین^(۲) جان دار کہ اتابک و هوادار او بود رسانید کش نگین اورا بر تخت ملک نشانند و ترکان خاتون عرصہ خالی یافت و محمود را در اصفہان بر سریر سلطنت جای داد بعد از ان سلطان بر کیارق با بیست ہزار

(۱) سورة الحجّ . - (۲) ل : تکش و تبکین .

سوار بدر اصفهان رفت* و ترکان خاتون لشکرآماده کرد و بحکم لا رجال الا بالمال اموال بسیار بر لشکر حق گزار قسمت فرمود ومع ذلك ابو الغنائم فارسی و مجد الملك قی را که کتخدای حرم سرای او بودند و در تدبیر ملک محمود بذل مجهود می نمود بتوسط برگماشت و بمقدار پانصد هزار دینار زر صالح کردند که از جهت میراث ملک شاه برکیارق دهد^(۱) و ترک خصوصت گیرد برکیارق چون مال مُصالح به قبض کرد و از مجلس خاصمت برخاست و آیت و الصالح خیر^(۲) بر خواند و رایت دولت را متوجه دارالامان همدان گردانید ترکان خاتون بحکم ظلم الاقارب اشدّ خواست که مکافات کند و از برکیارق کینه خواهد و چون در آن کار از مدّی^(۳) مشفق چاره نبود بملک اسماعیل خال برکیارق التجا کرد بشرط انک اگر نظام عقد سلطنت برکیارق بدست اسمعیل کسسته شود در عقد نکاح او آید و اگر نام او از خطبه و سکه^(۴) محو شود او خطبه اسمعیل را اجابت کند اسمعیل اطمع من طفیل^(۵) بالشکری که گوش سپهر از خروش کوس ایشان کر می شد یت یکی لشکر که کُهارا بسم اسب گه پیکر

بر افشانند همچون^(۶) گردد برگردون گردان بر روی بچنگ برکیارق نهاد و در سینه سته و ثمانین و اربعمائه میان ایشان جنگی با ساز و مصافی آدمی گذار برقت و از زخم تیغ نیلوفری شان

(۱) ل: دهند. — (۲) سورة النساء. — (۳) ل: مهتری. — (۴) سکه و خطبه.

— (۵) ل: طینک. میدانی ج اول ص ۳۸۷. — (۶) ل: همجو.

زمین مصافّ لاله زار گشت بیت

ارصفت لشکر فتاده جنبش ابر دست و کوه و ز تف خنجر فتاده جوشش ابر بحر و بر
 عاقبة الامر هزیمت بر ملک اسمعیل افتاد و از جنگ گاه بگریخت
 و پناه با خواهر خود زبیده خاتون برد و در رمضان این سال سلطان برکیارق
 اسمعیل بقتل آورد والظلم بالظلم والبادیء اظلم و جان نازنین اسمعیل
 بطمع بیهوده والطمع الکاذب مدقّ الرقبة* و سخن ان خاتون که م
 یکی از ناقصات عقل و دین بود در دام ندامت و حسرت افتاد و طاعة
 النساء ندامة^(۱) و چون ازین حکایت چند روز بگذشت در ماه شوال
 تنش پسر آلپ ارسلان با ابن عمّ خود برکیارق بنیاد مخاصمت نهاد
 و برکیارق را در ان حالت استعداد مقاصمت نبود و متوجه اصفهان شد
 و کهستانرا^(۲) بوی باز گذاشت چون بنزدیک اصفهان رسید برادرش محمود
 رسم استقبال را رعایت کرد و از سر محبت و لحت^(۳) یکدیگر را در کنار
 گرفتند و بدست ارادت اساس مودّت را مجدد گردانید تمازجاً کالماء
 والراح و تناسباً مثل الدرّ والوشاح و چون از کیف اصبحت پرداختند
 اُترو بلكا بك که پیشوایان لشکر محمود بودند برکیارق را بگرفتند و در
 اصفهان در گوشه میدان موقوف گردانیدند و میل آن کردند که آن
 شاه بی مثل را میل کشند و درین میان^(۴) از طالع مسعود برادرش محمود را
 آبله برآمد و مزاج صحتش از حدّ اعتدال تجاوز نمود ایشان هلاک برکیارق را
 در توقّف داشتند تا عاقبت کار محمود بچه انجامد اتفاقاً محمود دعوت معبود را

(۱) میدانی ج اول ص ۳۸۲ - (۲) ل ۰ - (۳) آول : لحومت ۰ - (۴) میانه.

لیک اجابت بزد و بجوار رحمت حضرت عزّت رفت م ای بسا^(۱)
 آرزو که خاك شد دست امرا چار و ناچار من حیث الاضطرار
 برکیار ق را اختیار کردند و بر اورنگ سلطنت نشاندند چون او بر سریر
 مملکت قرار گرفت و گاه آن بود که از کفاه دهر یکانه را وزارت دهد
 و از دهاه عصر فرزانه را بنیابت موسوم گرداند مؤید الملک پسر خواجه
 نظام الملک از خراسان برسید و بشرف قبول حضرت سلطان پیوست
 و چون اختصاص و اخلاص او دودمان سلطنت را دیرینه بود و باول و آخر
 مشفوع و تلید بطارف موصول و الشبل فی الخبر مثل الاسد سلطان
 او را بردست وزارت نشاند* بعد از ان لشکر جمع فرمود و بجواب دهی
 عم خویش تش برخواست و رفت انج رفت و بعد از مدتی بحکم لکل
 جدید لدّه^(۲) چون نخر الملک برادر مؤید الملک از خراسان رسید و هدایاء
 بسیار و تحف بی کنار بیاورد سلطان دوات وزارت پیش او نهاد*
 و مؤید الملک را معزول کرد و درین نزدیکی بعضی از ملاحده مخاذیل
 قطع الله آفتهم عن الاسلام سلطان نافذ احکام را کارد زدند* و اندام
 مبارکش را مجروح کرد و چون ان جراحت بمن نفس عیسی دم طیب هم
 بهم آمد و روح الامین باشارت حضرت رب العالمین بسم الله ارقیک
 عن کلّ داء یوزیک^(۳) بران خواند و ان زخم که آن مرده شیاطین از
 سر کین بسکین کرده بودند تسکین یافت و مرده ذوق ان فرحت در

(۱) ل: وای با.. (۲) میدانی ج ثانی ص ۱۴۶ و ۱۷۷. - (۳) آول:

شریان و عروق زبدهٔ آل^(۱) سلجوق چون مادهٔ حیوة اثر کرد و شرینی
 ان خبر مانند گلشکر سودا از دماغ خدم و اتباع برون برد و سایر
 دولتخواهان آواز الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن^(۲) بسمع یکدیگر
 رسانیدند متوجه خراسان شد تا ملک از دست ملک ارسلان بستاند و در
 ان ممالک حاکم نافذ فرمان گردد و با انک اشکری بی شمار و تبعی بسیار
 داشت از تهوّر و شجاعت عمّ خویش ارسلان می هراسید و از دایری
 و مبارزت او می اندیشید اتفاقاً پلش از وصول بمقصد مقصود برآمد
 و غلامچه طائی باغی^(۳) در مرو ان سروستان سروری و ان سرور^(۴)
 انجمن مهتری را در حالتی که جام می لعل فام از بام تا شام نوشیده بود
 و بیهوش و مدهوش کشته زخمی زد و هلاک کرد * مبشر اقبال سلطان برکیارق را
 استقبال نمود و چون بمقصد رسید گنج بی هیچ رنج و مملکت بی مشقت
 بیافت و برادر خود را سلطان سنجر بر مسند خلافت نشاند و در ان زمان
 که برکیارق بخراسان متوجه گشت موید الملک که مدتی متصدی
 اشغال بود و بعد از ان بسمت انزال موسوم شده پش بنده زاده ملک شاه
 اسفہسالار انز رفت و گفت تو پسر خواندهٔ سلطانی و حرمت تو پیش
 لشکریان کم از دیگری نیست و بلشکر کئی حسب را چه محلّ و نسب را
 چه مدخل اسفہسالار انرا این ارشاد و امداد ملایم طبیعت اقتاذ و غرور
 و هوس سلطنت در سر گرفت و بعزم عصیان متوجه دارالملک ری شد
 و چون بساوه رسید^(۵) جمعی از باطنیان او را کارد زدند و هلاک کرد

(۱) ل: عروق آل. (۲) سورة الملائكة. — (۳) ل: یاغی باغی. — (۴) آ: سرو. — (۵) آ: شد.

مؤید الملك چون تدبیری که کرده بود موافق تقدیر نیامد و فوق
تدبیرنا لله لله تقدیر از عراق و خراسان کرانه ^(۱) کرد و گفت م
لا الناس انتم ولا الدنيا خراسان و بگنجی رفت و از همان نوع سخن که
با انر گفته بود و اثر ^(۲) ندیده با سلطان محمد برادر برکیارق بگفت و او را
بر عصیان تحریض کرد و در شوال سنه اثنین و تسعین و اربعه ای از گنجی
بیرون آمدند و پیش از انک بهستان رسیدند باذبی دولتی خیام سلطنت
برکیارق را بهم برزد و امراء اینانچ و یغو ^(۳) آخر بک بر سلطان برکیارق
خروج کردند * و ابتداء عصیان آن طاغیان آن بود که التماس نمودند تا
سلطان بقتل مجد الملك ابو الفضل قی که سر رشته تدبیر مملکت در دست
کفایت او بود رضا دهد سلطان بنا بر رعایت حقوق ^(۴) بی ظهور جرمی
و ارتکاب جریمه م نه گناهی و نه خونی ^(۵) و نه قیلی و نه قال آن
زلت بفال نمی داشت و آن خطا صواب نمی دید و بر مقتضی کن سندا
لمن استند الیک در حمایت رعایت او مبالغه می فرمود و اجازت نمی داد
امراء عاصی طاغی گرد خیمه مجد الملك قی بر آمدند و او پناه بحرم سلطان
برد و اشکر در حوالی سر پرده عالی صف زدند و حرمت سلطنت را که
در شریعت ملک داری از واجباتست و هتک در طریقت جهانبانی از
محرمات واقعی نهانند ^(۶) و آن فعل حرام را مباح شمرند و خزانه معمور را
بتاراج دازند و در حرم محترم رفتند و بحضور سلطان مجد الملك را ریزه ریزه

(۱) ل: کرانی. — (۲) ل: آثاران. — (۳) آ و ل: سغو. — (۴) ل: و حقوق. —

(۵) آ: خوفی. — (۶) آ: نهانند.

گردانید* برکیارق از جرات و جسارت ایشان متحیر گشت و از شکاف خیمه بیرون رفت و بخانه آخر بك شد آخر بك بیرون آمد و رسم بندگی بجای آورد سلطان اورا تعظیم و تکریم فرمود و الخضوع عند الحاجة رجولية بیت

درشتی و تندی نیاید بکار برمی^(۱) برآید ز سوارخ مار و التماس کرد تا او بروذ و آبی بر آتش خشم خشم زند و ایشانرا از ان امر قبیح که شرعاً و عقلاً فضیح است باز دارد آخر بك مطاوعت نمود و برفت و خود با آن باغیان یاغی هم عهد بود کس را بخدمت برکیارق فرستاد از اثناء راه که انها نصیحت مرا بقبول تلقی نمی کنند و ترك مخالفت والحالة هذه از محظورات می دانند صواب آنست که سلطان جریده با چند غلام بزرخریده بر نشیند^(۲) و از میان فتنه این فسقه بیرون روذ سلطان برکیارق که برگ مراد از درخت دولتش ریخته بود و نكباء نكبت خاك مذلت بر سرش بیخته چاره جز امتثال ندید و بفور از لشکرگاه بیرون رفت و روی بری نهاد سلطان محمد که مملکت را طالب بود و مؤید الملائک که بر مخالفت باعث و پیوسته می گفت م آن به که پیرنوبت خود با جوان دهد از گنج به سر گنجینه و خزانه رسیدند و ملکی آراسته و مزاحمت و معارضت حساد و اضداد از ان برخاسته در تحت حکم ایشان آمد و سلطان بر تخت سلطنت و خواجه بردست وزارت قرار گرفتند و بعد از چند گاه برکیارق با لشکری که عدد ایشان از حیث یقین و مرکز گمان و تخمین گذشته

بود روی بچنگ برادر خود سلطان محمد نهاد طاقت مقاومت نداشت
 و راه هزیمت گرفت* و مؤید الملک را قضا دست در دامن قبازد و در
 ورطه رنج و عناداخت و بقید بلا مبتلا کرد عاقبة الامر پیغامی بحضرت
 سلطان فرستاد که اگر شاه جهان مرا عفو فرماید و منشور وزارت بطغراء
 عفوناعماً سلف ارزانی دارد صد هزار دینار زر بخزانة رسانم کرم برکیارق
 اقتضاء اجابت ملتمس او کرد و مقرر فرمود که چون مال تسلیم کند
 دوات وزارت و قلم نیابت بوی دهد^(۱) اتفاقاً چون طالع یاری نمی داد
 و دهر شعبده باز مساعدت و مدد نمی کرد میان او و اصحاب خزانه در تفاوت
 نقد و جنس مقالنی افتاد و بی وقت مضایقتی رفت و البخل شوم^(۲) و التسويف
 مذموم و کار بار و روز دیگر افتاد و فی التأخیر آفات و ربّاً کلاً تمنع
 اُکلات* دیگر روز گاه انک سلطان بقیلوله مشغول بود طشت داری
 بظنّ انک سلطان با استراحت است و الظنّ یخطی و یصیب با دیگری
 میگفت سلجوقیان قوم عظیم بی حمیت اند و قطعاً غیرت ندارند مردی
 این همه کفران و بی ثباتی کرد و مدّتی بشویء تدبیر و تقدیر او سلطان م
 هر روز بمنزلی و هر شب جائی بسر آورد اکنون مرّة بعد اخری
 بروی^(۳) اعتماد می فرماید و ثانی بعد اولی حلّ و عقد مملکت در قبضه
 اختار او می نهد و حدیث م من جرّب الحرجّ حلّت به الندامة^(۴)
 در گوش هوش نمی گزارد و خبر لا یألدغ المؤمن من^(۵) حجر مرتین^(۶)

(۱) آ : دهند . . (۲) آ و ل : شوم . . (۳) ل . . (۴) میدانی ج ثانی ص

۲۲۹ . . (۵) ل : فی . . (۶) میدانی ج ثانی ص ۱۴۰ .

نصب العین نمی دارد سلطان سراسر این کلام استماع کرد و جرایم مؤید
 الملك باز یاد آمد و مشاعل خشم افروخته شد و در حال دران گرمگاه^(۱)
 از خرگاه بیرون آمد و مؤید الملك را بخواند و بنا بر انك گفته اند بیت
 امروز بکش چومی توان کشت^(۲) کاتش چو بلند شد جهان سوخت
 مگذار که زه کند کمانرا دشمن چو بتیری توان دوخت*
 بدست خود هلاک کرد و از سر غضب باطشت دار گفت حمیت سلجوقیان
 چون می بینی و ربّ انسان قتله اللسان مدت عمر بر کیارق بیست و پنج
 سال بود و زمان سلطنتش دوازده سال وزراء او نخر الملك حسن بن نظام
 الملك و برادرش مؤید الملك ابو بکر و عز الملك ابوالجلیل دهستانی و مجد الملك
 ابو الفضل قمی توقیعش اعتمادی علی الله وحده .

السلطان غیاث الدین ابو شجاع محمد بن ملک شاه ناظم امیر المومنین .

شهریار ماضی سلطان محمد غازی داراء حوزه مسلمانی طغراء منشور
 کشورستانی بیت

سرملوک جهان تاج بخش روی زمین که ختم گشت برو^(۱) تا ابد جهانبانی
 پادشاهی بود مؤید بتأییدزدانی نصفی کامل و عدلی شامل داشت و بعلو^(۲)
 رتبت جاه قدم رفعت بر تارک ماه نهاد و در میدان دوران گوی سبقت
 از شه سوار گردون گردان بر بود شهنشاهی رؤف رحیم بود و بر منهاج
 (۱) ل . - (۲) آ : جو می توانی . ل : جو میتوانی . - (۳) ل : ختم برو گشت . - (۴) ل .

عدل و فضیلت دین مستقیم و از ملامتی و مناهی که سبب اختلال احوال
جهاندار است دور و ثبات عهد و صدق قول و حسن فعل مذکور و بعلم
و دین داری و حلم و پرهیزکاری مشهور شعر

کوه گفت از شرم حالمش عاشقم بر ماه دمی^(۱) زانک ابر دمی^(۲) همی^(۳) بر سر کشد چادر مرا
در قمع اعداء دین اللّٰذین یفسدون فی الارض ولا یصلحون^(۴) و رفع قواعد
کفره و ملاعین^(۵) و منکران شریعت سید المرسلین اللّٰذین یکذبون بیوم
الدّین^(۶) جدّ و جهد بسیار نمود و در هدم بنیان قواعد بلاحده فسقه
مخاذیل^(۷) مرقه و وضع اساس مسلمانی و احکام مراسم احکام یزدانی سعی
و کدّ بی شمار فرمود و دمار از نهاد بی بنیاد ملحدان پای بر باد و مجاوران
مطموره بیداد بر آورد شعر

فَسَاسَ بِلَادِ الشَّرْقِ وَالْغَرْبِ کُلِّهَا بِأَقْلَامِهِ وَالْمُرْهَفَاتِ الذَّوَالِقِ
و ان سرگشتگان بادیه خذلان و هم بالآخرة هم کافرون را با خویش
پیوند^(۸) و دوستان هم عهد و سوگند اللّٰذین یتّخذون الکافرین اولیاء من
دون المؤمنین بآسفل السّافین فرستاد و من یعش عن ذکر الرحمن
نقیض له شیطاناً فهو له قرین^(۹) و محرران دیوان اخبار و ناسخان نسخ آثار
چنین نقل کرده اند که بوقت انک میان سلطان محمد و برادرش بر کیارق
مخاصمت و مخالفت ظاهر شده بود و مجادلت و محاربت برخاسته کار

(۱) آول : وی . - (۲) آ : دمی . ل : دمی . - (۳) سورة الشعراء . -

(۴) ل : کفره ملاعین . - (۵) سورة المطففین . - (۶) ل : فسقه و مخاذیل . -

(۷) ل : خویش و پیوند . - (۸) سورة الزخرف .

ملاحظه بالا گرفت و بلاد اسلام بواسطه آن فتنه و بلا آشفته گشت و داعیان ایشان ممالک جهانرا پریشان کردند و عوام کالانعام را که ^(۱) در پله ترازو اختیار خواص اعصار وزنی نکنند و در محک اعتبار کرام انام ^(۲) عیاری نیابند و چون بیدهر باذی بلرزد و میان موسی کریم کلیم و فرعون لثیم سیاه کلیم و نبی خلیل و نمرود ذلیل و محمد امین و بوجهل لعین و ولی علی و یزید طاغی باغی فرق نتواند کرد بیت

گاورادارند باور در خدایی عامیان نوح را باور ندارند از پی پیغمبری بدان هذیانات مجوف و ترهات مزخرف بفریفتند و در اصفهان شخصی بود نام او عبد الملك عطاش و شیطان و سواس الذی یوسوس فی صدور الناس ^(۳) اورا مطیع خویش کرد * و بکفر و الحاد راه نمود و چون ائمه اصفهان و فضلاء آن زمان بر آن حال پریشان اطلاع یافتند بگریخت بشهری پیش مقتداء رفود شیاطین و پیشوا جنود ملاعین سالک بادیه غوایت و ساکن هاویه جهالت قافله سالار کاروان ضلال و سرنفرده روان و هم و خیال ملعون ابد و مخدول سرمد مفلس چهار بازار عقبی و بطل کارخانه دنیا حسن صباح علیه لعان * الله کل رواح و صباح رفت و پسر خود را احمد عطاش در اصفهان بگذاشت چون بوقت حضور پذیر پسر نداء اغفر لابی إنه کان من الضالین ^(۴) می زد و شفاهاً دعوی انا بریء منك إنی أخافُ الله رب العالمین ^(۵) می کرد کالروث المغض ^(۶)

(۱) آ. - (۲) آ: ام ۴، ل: ایام . - (۳) سورة الناس . - (۴) سورة الشعراء .
(۵) سورة الحشر . - (۶) آ: المغضض ، ل: المغضض .

والكشيف المبيّض ودر ظاهر ازو تبرّای نمود و بحکم نحن نحکم بالظاهر
 اورا زحمتی نمی دادند و در حمایت مخالفت با پذیر بدنام و موافقت با طوایف
 اسلام روزگاری گذرانید و بنا بر آنکه این اعتقاد فاسد در باطن او منخور
 بود و صحت این سخنان باطل نزد او مقررّ ابناء آن عصر را از ارباب دولت
 واصحاب ملك و اذنان و خوّل بلطایف حیل در ورطه کفر والحاد
 و وهده ظلم و عناد می انداخت و اوّل حیلتي که ساخت آن بود که خود را
 بمعلمی حافظان و مجاوران قلعه دزکوه که حصن حصین و قلعه متین بود
 سور آن چون کوه شامخ ثابت و راسخ و خندق آن مانند دریاء عمان عریض
 و بی پایان رسانید و چون آن ابلیس پر تلبیس بمکر و تدلیس در آن بهشت
 پر حور و جنت با قصور* که شاه غازی ملک شاه سلجوق بنا فرموده
 بود و سلاطین ماضی بهنگام غیبت از اصفهان دختران حرم و اینا قان
 خدم^(۱) و وشاقان محترم را انجا فرستادندی مجال تردد یافت و با دیلم
 قلعه تودّ آغاز نهاد و ایشان را بالحاد خواند و بنین و بنات و ابکار و ثیبات
 انکار افکاران بذکار نکردند و باتفاق دعوت او بسمع قبول بشنودند
 احمد عطاش آن شقی که شقیق دّله المحتالة بود حاکم قلعه و من فیه جمیعاً
 شد و زمام تقدّم و ترؤّس^(۲) بدست گرفت و چون آن قوم را مسخر
 کرد و بکثرت امت قوی دل شد بر در شهر نزدیک دشت کور^(۳) دعوت
 خانه ساخت و از شهر هر شب^(۴) جمعی از سرگشتگان وادی شقاوت
 و مختاران بادیه^(۵) ضلالت انجاء می آمدند و مزخرفات ان مُضِلّ و هذیانات

(۱) ل . - (۲) ل . - (۳) ل . - (۴) آ: ساخت و هر شب . - (۵) ل .

ان مُذِلٌّ* که بیخ طغیان و عصیان در زمین ضمیرش راسخ و راسی شده بود و نهال ظلم و عدوان از عرصه سینه اش شاخ بر آورده می شنودند و احمد با ایشان عقد بیعت و عهد تبعیت مبرم می گردانید و بقتل مومنان و هتک حرمت اسلامیان ترغیب و تحریص میکرد و بمدتی بازار آن حق نا گزار خدای آزار چنان تیر شد و قلب بی عیار آن کلب بی اعتبار که بر جامه عیار عناد و بر چهره غبار فساد داشت چنان رواجی یافت که باشارت او متابعانش بسی مسلمانان را هلاک کردند و بدار الامان چنان فرستاد* و ملا حان سفاین آثار و سیاحان بحار اخبار چنین آورده اند که شخصی یاغی از قوم آن طاعی بود و نا یمناء مادر زاد و خود را بسید مدینی* شهرت داده و ندانست که بیت

صفت زشت نخیزد ز نکو کردن نام مرد نبود زن اگر نام نهدش حیدر
آخر روزها عصا در دست گرفتی و بسر کوچه بایستادی و دعا کردی
هر آنکس را که راه بوی نماید و او را دست گیرد و بدر خانه رساند و راه
گذریان اعانت آن محتاج بر مقتضی من اعان مضطراً اعانه الله از
واجبات می پنداشتند و اعانت او بر حسب خبر الله تعالی فی عون العبد
ما دام العبد فی عون اخیه المسلم^(۱) از مندوبات می دانستند و بدین ظاهر
آراسته اعتماد می کردند و از خبث باطن او غافل می بودند و نمی دانست
که بیت

اندرین ره صدهزار ابلیس آدم روی هست تا هر آدم روی را ز نهار ز آدم نشمری

تلم حین الالتقاء ثغورهم والله يعلم ما تکن صدورهم
 واین مدینی از سربى دینی در دهلیزخانه چاهی فرو برده بود و هر روز یکی^(۱)
 از مومنان صادق که ملعون^(۲) منافق را حسبۀ لله بخانه می برد در چاه می
 انداخت و چون چندگاه برین پیداذ برآمد بامدادی سیدۀ درویش
 و فقیرۀ بی خویش بدرخانۀ این ظالم بدکیش ظلم اندیش رفت و نان پارۀ
 خواست و از دهلیز ان جهنم ناله و غریو محبوسان زندان غم و متحملان
 بار آلم بگوش ان محنت زدۀ عالم رسید و پنداشت که اهل ان خانه رنجور
 و دردزده اند و دُرْدی مرض نوشیده زبان برکشاد و گفت فریادرس
 درماندگان رنجوران این خان ومان را از درد بی درمان امان بخشاد
 اصحاب خانۀ ان فرعون مین گمان بردند که اگر عجزوزه بر حقیقت قضیۀ
 مطلع شده^(۳) زنی از ان خانۀ دوان دوان بیرون آمد و خواست که اورا
 بیهانۀ بخشیدن نان بان زندان بی پایان در آرد عجزوزه بقرینه بدانست
 و الفرار فی وقته ظفر بر خواند و بسر کوچه دوید و بطریق اِمارة^(۴)
 گفت از فلان خانۀ فریاد و نالۀ مَرَق * معلق شنیدم و چند حرکت
 خلاف عادت دیدم^(۵) اهل شهر خود مدتی بوذتا در جست و جوی و گفت
 و گوی گم شدگان بودند پذران مغموم محروم از درد فراق پسران مفقود
 مظلوم معتکف کنعان احزان شده نه از پسر گم شده اثری و نه از
 جگر گوشۀ از پیش رفته خبری می شنید نه بوی پراهن یوسف محبوب

(۱) ل: آ: کمی. — (۲) ل: ان ملعون. — (۳) ل: اطلاع یافته. — (۴) آ: اول:

بامارۀ طریق. — (۵) آ: اول: دید.

بدماغ جان هر یعقوب منکوب می رسید و نه از پدر دل شده پیامی پسر
 یم زده یتیم گشته نیم گشته می آمد چشم جهان بین هر اصل غمگین در
 فراق هر فرع نازنین بجای اشک خون می گریست و ایضت عیناه
 من الحزن^(۱) و هر پدر که بذر محبت در زمین دل پاشیده بود از حرقت
 فرقت هر نور بصر نداء و اسفا بعوق می رسانید و میگفت شعر
 جماعة^(۲) الایک هل تدرین ما الخبر و هل بقلبك^(۳) مما اثروا اثر
 واهّا^(۴) لنا ولا یام^(۵) لنا^(۶) سلفت و مجلس الانس فیها فائح عطر
 یالیتمهم نزلوا فی مقلتی فراوا أن الاحبة هم لا السمع والبصر

بیت

ای قافله چون روی بسوی سفر آریذ مارا بشما آرزویی هست بر آریذ
 زان یوسف کنعانی از شهر برفته یکبار یعقوب شکسته خبر آریذ
 دوسنان بفقدان یارانی که در مشیمة القلب توامان بوذند^(۷) و در عهد مهد
 رضیعا لبان و اوایلا می کردند و فریاد واه من الفرقة آه بلغ السیل زباه*
 گاه و بیگاه بر می آورد ماذران مهر جوی در حسرت هجرت فرزندان
 خوش خوی خالك کوی بر فرق می نهاند و می گفت بیت

من در طلبت دوان دوان کوی بکوی چون دلشدگان در بدر و روی بروی
 ما حال من کان له واحد غیب^(۸) عنه^(۹) ذلک الواحد
 فی القصه جمعی که در آن غصه جگر خسته و خاطر شکسته بوذند در کوچه

(۱) سورة یوسف - (۲) آ حماده ؛ ل حماده - (۳) آ لیل . ل : تعلیل - (۴) آ
 اهل و ل : اهل - (۵) آ ل . الایام - (۶) ل - (۷) ل . آ . بوذ - (۸) آ :
 غب : ل . غب - (۹) ا و ل : عمده

سید مدینی رفتند و سرچاه باز کردند و چهار صد مرد را دیدند بعضی را کشته و برخی بسمار برد و دیوار دوخته و گروهی را از رونق حیات رmqی و از خورشید بقا شفیق مانده بیت

زان چنان سنگ دلیها که ازان قوم آمد گر نبارید^(۱) فلک سنگ زهی مستنکر
فی القصّه آوازه ان خبر بدروازه سمع اهل اصفهان رسید و خلقی انبوه
جمع گشتند و مفسد مدینی و من تابعه من الکفرة الفجرة را بگرفتند
و بازار لشکر آورد و عبرة للنظار و زجراً للشطار با آتش صاعقه کردار کوه
بردار و اشد العذاب عذاب النار دمار از نهاد ان کفار اشرار بسر آورد*
ولا تحسبن الله غافلاً عما يعمل الظالمون^(۲) و سيعلم الذين ظلموا أيّ
منقلبٍ يَنقَلِبُونَ^(۳) و در وقت انک سلطان محمد بیغداد رفت ان گروه بی
فروغ بی شکوه ساکنان قلعه دزکوه غیت سلطان را غنیمت دانستند
و ذخایر بی شمار بقلعه برد و هر روز کار ایشان رونق تازه یافت و تبعی بی
اندازه بر ایشان گرد می شد تا سلطان با بیت

سپاهی چو مور و ماخ بی شمار دلیران جنگی و مردان کار
از بغداد مراجعت فرمود و بحکم جاهد الکفار و المنافقین^(۴) بدفع ان
ملاعین میان در بست و مدت هفت سال سلطان با لشکر بسیاری کنار
برقع قواعد ان ملاحدۀ ستمگار مشغول بود و عاقبة الامر چون ان دیو
و سواس احمد عطاش دانست که روزگار شعبده و تدلیس باخر خواهد

(۱) ل : که نبارد . — (۲) سورة ابراهيم . — (۳) سورة الشعراء . — (۴)

سورة التوبة و سورة التحريم .

رسید و بناء مکر و خدیعت او خراب و بیاب خواهد شد و نداء اَدْخُلُوا النار* بسمع او و متعلقان خواهد رسید پیغامی فرستاد بوزیر سلطان سعد الملك ابی که از طالع نحس با آن دشمن ملک و دین دم از دوستی می زد و من يتولهم منكم فانه منهم^(۱) و گفت کارد با ستحوان رسید و ذخیره که سبب بقاء نفس بود نماند و چار و نا چار قلعه تسلیم خواهیم کرد سعد الملك بی دین جواب داد که شمایل هفته دیگر دست در عروۀ و ثقی صبر زنید و ثابت قدم باشید تا من سلطانرا هلاک کنم و سلطان محمد پادشاهی محرومی مزاج بود و هر ماه يك نوبت قصد فصد کردی سعد الملك فصادرا بافساد جان سلطان با خود یکی کرد و هزار دینار زر و نیشی زهر الوذ بوی داد اتفاقا^(۲) ازین مکر حاجب سعد الملك واقف بود و زنی پری چهره داشت که از دیباجۀ رخسارش نقش بندان چین^(۳) نسخه گرفتندی بیت ماه رویان روزگار اگر روی ان دلستان بدیذندی

باذاء ترنج در نظرش بی خبر دستها بریذندی*

و از غایت فرط محبت این راز با وی در میان نهاد و او نیز با حریفی دلربا و یاری با وفا که مدتی با وی دم از محبت و ولا و عشق و هوا^(۴) می زد بگفت و آن جوان با یکی از دوستان که وکیلدر قاضی صدر الدین خجندی بود تقریر کرد و بعننه ان خبر شایع شد م و کل سرّ جاوَز الاثنان شاع و قاضی صدر الدین از ان حکایت آ کاهی یافت و علی الفور بخدمت سلطان رفت و عرضه داشت سلطان روز دیگر تمارضی ساخت و فصادرا

(۱) سورة المائدة . - (۲) آ: اتفاق . - (۳) ل . - (۴) ل .

بخواند تا بر وفق عادت فصد کند حجام چون بازو باحتشام سلطان
 اسلام بیست و نیش بیرون کرد تا تنش را مجروح کند سلطان از سر
 غضب نظری کرد فصاد بترسید و بجان امان خواست و سرپوش از سر
 ان سپر برداشت و مصدوقه^(۱) حال بر طبق عرض نهاد سلطان حکم فرمود
 تا بر مقتضی جزاء سیئه سیئه^(۲) فصاد را بدان نیش زهرالود فصد
 کردند و در حال از بهج خانه وجود بصحراء عدم شتافت و چون این
 قضیه مصدق و شاهد خبر واحد شد و صدق لهجه مشکوک^(۳) با مضمون^(۴)
 بوذ سلطان بعین الیقین مشاهده کرد و معاینه فرمود سعدالملک آبی را بخاک
 خواری انداخت و بتیغ الماس گون سر آن ملعون از تن جدا کرد والله
 لا یهدی کید الخائنین^(۵) و بعد از دوروز ملاحده قلعه بسپردند* و احمد
 عطاش را که مدتی از سرفرغت لاف انا ربکم الاعلی^(۶) زده بوذ و بنا بر
 تبع بسیار دعوی افتخار و استکبار کرده و استکبر هو و جنوده فی الارض
 بغیر الحق^(۷) آیتی در شان او و مفسدان واجب الذم برهنه چون مجرمان
 مباح الدم بشهر اصفهان آوردند و بر مقتضی انا اعدنا للظالمین ناراً
 احاط بهم سرادقها^(۸) آتشی عظیم بر افروختند و همه را الی آخر هم بسوخت
 و خرمن عمرشان چون خاکستر بیاد صرصر قهر بردادند و از در و بام
 بذیان اسلام انظروا کیف کان عاقبة المفسدین^(۹) برآمد موجب رفتن
 سلطان محمد بیگداد که سبب رونق حال ملاحده گشت آن بوذ که درم

(۱) سورة الثوری . - (۲) آ: که مضمون . - (۳) سورة یوسف . - (۴) سورة

النازعات . - (۵) سورة القصص . - (۶) سورة الکہف . - (۷) سورة الاعراف .

خریدگان پذیرش صدقه و اِیاز با وی عاصی شدند و لشکری عدد الرمل
والحصی و تبعی اکثر من أن^(۱) یُعَدَّ وُجُعی گَرَد کرد و بدان واسطه
سلطان از اصفهان متوجه مدینه السَّلم شد و چنین گویند که سلطان را در
ان حالت لشکری که در هر که شجاعت لاف از مبارزت تواند زد و در
صف هیچجا قلب اعدا را تواند شکست نبود و ما کان له فُتة ینصرونه
من دون الله^(۲) بلی ناگاه از مهب سعادت نسیمی وزید و از مشرق
دولت برقی جست و بر سر خصمان ابری سایه انداخت و علامتی ظاهر
شد که از هول ان لشکر صدقه و اِیاز را یأس باز دید آمد و باتفاق سلاح
پیداختند و برگ برگ بساخت و صدقه و اِیاز کشته شدند و مال آنچه
پیش گرفته بودند بدیشان رسید فذاقت و بال اهرها و کان عاقبة امرها
خُسراً^(۳) و سلطان بعد از نیل مطلوب و حصول مقصود عنان جهان
کشای بصوب اصفهان معطوف گردانید و بمسند مملکت و حریم دولت
خرامید بیت

جهان بکام و فلك بنده و ملک داعی امید تازه و دولت قوی و بخت جوان
فتوح سوی یمین و سعود سوی یسار سپهر پیش رکاب و زمانه زیر عنان
و ممهّدان قواعد تواریخ چنان نقل کرده اند که سلطان محمد بجب مال
مائل بود و در جمع آن رغبتی کامل داشت و گویند وزیرش خواجه
احمد بن نظام الملک با سید ابوهاشم پدر علاء الدّولة همدان احلّما الله
عرف الجنان و کساها خلع المغفرة و الرضوان^(۴) طریقه مخاصمت و شیوة

(۱) آول : اکبر ان .. (۲) سورة الکہف .. (۳) سورة الطلاق .. (۴) آ : الغفران .

مصادمت می ورزید و همواره سمع سلطانرا از قبح حکایات او پریشان میداشت تا کار بجائی رسانید که سلطان بر سید متغیر شد و وزیر بدتدبیر را بایداء آن سید بی نظیر نوردیده بشیر و نذیر رخصت داد* و وزیر متعمّد گشت که جهت خزانه پانصد هزار دینار زر از سید بستاند و پیش از انک کس را بمطالبت فرستاد و بگرفتن او اشارت کرد سید واقف شد و بیک هفته از همدان با صفهان آمد و فرصتی طلبد و هم در شب بخدمت سلطان رفت و بگریست و گفت وزیر مدّ تیسست^(۱) تا در تدبیر هر گونه ترویست و ضیاع و عقار مرا از درجه انتفاع بمرتبه ضیاع رسانیده و اکنون بعد خراب البصرة در تخریب بناء نفس میکوشد و میگوید من بوهاشم را از سلطان عالم پانصد هزار دینار زر خریده ام و همانا حاکم بنی آدم فرزند زاده نبی و جگر کوشه ولی و ثمره شجره علی الذی حقّه أن یداع ولا یضاع و ان یتاع^(۲) ولا یباع بفروشد شعر والله ار بروی توان بستن بمسارقضا مثل این بدسیرتی یا جنس این بد مردمی^(۳) و اگر از جهت لشکر و جہی ضرورتست و بحکم الضرورات تبیح المحظورات از من درویش توقّعی میدارد من بطوع و اختیار بی واسطه و معرفت این مکّار بدکار هستم صد هزار دینار زر میدهم بشرط انک سلطان دوات وزارت از پیش دست و مسند او بردارد و دیوان کیوان نظیر را^(۴) از زحمت حضور این وزیر بدتدبیر که دولت وزارت را ادات اذیت ساخته است و هتک حرمت جگر کوشگان رسول و هدم اساس رفعت فرزندان

(۱) ل: مدّتی . - (۲) ل: (۳) کلّیات انوری ص ۴۰۱ . - (۴) ل: کیوان نظرا .

بتول فذلك شهامت و ثمرهٔ سعادت می‌پندارد خالی گرداند و چون باوصاف
حسن متعلی نیست با آثار هنر پذیر نامه و مقتدی^(۱) فی بمجرد اتباد و زمان
نظامی و وسیت بزرگ زادگی فیابعد تربیت نفرماید و نصّ^(۲) إنه لیس من
أهلك إنه عمل غیر صالح^(۳) نصب العین دارد و اثر سوء الاکتساب
یمنع من الانتساب اعتبار کند چه بیت

نه هر کس که نام او حسن است همه افعال چون نظام کند
نعل هم آهنت و می‌نکند انج وقت هنر هسام کند
سلطان سخن ابو هاشم چون مظلوم بود نه ظالم بسمع قبول راه داد
وسید شحنة خزانه را با خود بهمدان برد و در هفته بی انک ملکی
فروخت و یا قرضی گرفت وجوه^(۴) ادا کرد و خواجه احمد در دام محنت
و ندامت ابد افتاد و قصد خاندان مطلبی و دوزمان حاشمی سادات^(۵)
أشراف و أشراف ساداتی که از حضرت کبریا تشریف و ما أسألکم علیه
من أجر الا المودة فی القربی^(۶) یافته اند و بخلعت إني تارك فيکم الثقلین
کتات الله و عترتی^(۷) شرف اختصاص گرفته جز و کلی اند که گلابن
دولتش^(۸) بیخ بری رسیده است و شاخ از ثریا گذشته اصلها ثابت
و فرعها فی السماء و ثمرهٔ شجره اند که اغصان و افنان ان سایه بر مفارق
احوال عالم و عالمیان انداخته است^(۹) شعر

---

(۱) آول: معتدی.. (۲) سورة هود.. (۳) آ: وجود.. (۴) ل: سیادات.. (۵)
سورة الشوری.. (۶) حدیث تشریف.. (۷) آ: دولتش.. (۸) ل: انداخته اند.

من معشر سادةٍ ججاجحةٍ سادوا فسادوا لدين الله بنينا
 على رؤسهم والصدق متبعٌ عمائم أخلجت في الفجرتيجانا
 بروزیر بی تدبیر مبارک نیامد و عاقبة الظلم وخیم زمان ولادت سلطان
 شعبان سنه اربع و سبعین و اربعمائه بوذ و اوّل پادشاهیش سنه اثنتین
 و تسعین مدت آن سیزده سال و وزراء او مویّد الملک بن نظام الملک
 و سعد الملک آبی و ریب الدوله ابو منصور قیراطی و خطیر الملک ابو منصور
 یزدی توقیعش استعنت بالله وحده .

السلطان معزّ الدیناء و الدین ابو الحارث^(۱)
 سنجر بن ملکشاہ برهان امیر المؤمنین^(۲) .

خداوندی عدو بندی شهنشاهی نکوخواهی

معزّ دین معین حقّ مغیث^(۳) خلق شه سنجر
 پادشاهی بوذ که بسیط زمین با سرهائ شاذروان بساط درگاه گیتی پناه
 او گشت و آنخا و آرجاء^(۴) ربع مسکون بر مّتها مجلس نشاط و مرّبع سپاه
 او شد و از ریعان نشو و نما و عنفوان عهد صبی تا آن زمان که صبح و اشتعل
 الراس شیباً از بنا گوش او بدمید بر مسند عزّ و علا تمکین^(۵) یافت
 جبارۀ عجم و اکاسرۀ عالم غاشیۀ مطاوعت او بر دوش گرفتند و حلقۀ^(۶)

(۱) آ: ابو الحارث، ل: ابو الحارث . - (۲) آ: . - (۳) ل: . - (۴) آ: اوجاء،
 ل: ارحا . - (۵) ل: تمکن . - (۶) آ: خلعت .

متابعت او در گوش کردند مبشران اقبال کوس سلطنت و اجلال او
بر بام افلاک بزدند و نوبتیان بارگاه کیتی پناهش در پنج نوبت جهات
شش گانه هفت اطباق زمین را متزلزل گردانید شاه سیارگان مایه ده
ماه آسمان که بهوس جهانگیری بر بام تیغ زرغام از نیام افق بیرون
می آرد در ساحت درگاه با عظمتش چنین ارادت بر زمین طاعت نهاد
و ماه که از نوازش شاه نیروز در افاضت نور جهان افروز بر اجرام فلکی
دعوی ملکی میکند بریدوار منزل گذار صیت سلطنت و فرمان دهی
و اُبَهت و عدل گستری او بگوش مقیمان عالم علوی میرساند و بی مبالغت
و رایبسطت و رفعت ستودن از عجزست که چرخ را بلندی کسی نبستاید
شهریاری بود در اقامت قواعد جهانگیری عظیم المثال و در رعایت مراسم
الک داری بغایت کمال قمع اعدا و اضداد و فتح امصار و بلاد و تحصیل
انواع مراد و کسر قلوب اهل عناد و ترفیه حال جمهور عباد آیتی بود در
شان او چهل سال نفس نفیس او برنج مسافرت و زحمت محاربت تحمّل
نمود تا ابناء روزگار را مطیع و فرمان بردار کرد و بهر طرف که عنان
جهانکشای منعطف گردانید عروس مراد را فرود در کنار آورد شعر

لم یرم قوما^(۱) ولم ینهض الی بلد الا یقدسه جیش من العرب
و مملکت غزنین که مقر سلطنت شاه بافر و تمکین محمود بن سبکنگین
بود و قضاء یک از آل سلجوق انجام ضایافته و مامور و منهیات هیچکس
از ایشان با مضای نرسیده مستخلص گردانید* و نیابت سلطنت در آن

مملکت و نواحی بهرام شاه غزنوی که بدو زمان عالی سلطان ماضی محمود غازی متیمی بوذ تفویض فرمود و چون احمد خان که مباشر ایالت سمرقند بوذ بوقت وفات شاه مرحوم برکیارق یاغی شد در سنه اربع و عشرين و خمسمایه سلطان بدر سمرقند رفت و چهار ماه انجا مقام کرد تا مطلوب و مرام حاصل گردانید و توسن جان احمد خان را رام فرمود و لجام احکام بر سر ان عاصی سخت لگام کرد و بقوت اتباع و شوکت اشیاع در مملکت خوارزم و سیستان فرمان روان گشت و بر منابر جهان از حد کاشغرتا اقصی بلادین و مکّه و طایف و عمان و مکران* و اذریجان تا روم و باغار خطبه بنام سلطان میخواندند شعر

کاشمس فی کبد السماء وضوؤها یغشی البلاد مشارقاً و مغارباً
و بعد از یک سال که ان شام عرصه سلطنت که در میدان مملکت اسب^(۱)
مبارزت می تاخت رخ برخاک نهاد و ان سوار مصاف شجاعت از یکران
حیاه در افتاد در ممالک اسلام خطبه بنام و القاب او میکردند و می گویند
که چون اربع و اسقاع آفاق در تحت حکم او آمد امراء با دولت و لشکر
با نصرت بحکم ان الانسان لبطنی ان راه استغنی^(۲) چون اسباب رفعت
و کامرانی باینغی داشتند و هبج ملجاً رفع تراز جناب خویش نمی دید
دست نعدی از آستین قهر بیرون کردند شعر

والظلم من شیم النفوس فان تجد ذا عنة فلعلة لا یظلم^(۳)

و بایکدیگر بر غارت اموال رعایا و أثارت فنون قتل در میان بریا عهدهی بستند و آیت غضب اموال مسلم و معاهد و مقیم و مجاهد را حکمی منسوخ و عقدی مفسوخ و وعده و الظالمین أعدّ لهم عذاباً ألیماً^(۱) برهان مهجور و دلیل محجور^(۲) پنداشتند و ظلم و ستم در ممالك اسلام شایع و عام گردانید و خواصّ و عوامّ و کرام و لیام و انام ایام بذان بلاء بلا مانع مبتلا و متالم شدند و شریف و وضع و رضیع و رفیع از بغض و معارضة ان حادثه سالم نماندند و در ان حکم عام هیچ مخصوص راه نمی یافت و هیچ کس از ان زحمت مخلص نمی شد در مذهب آن ظالمان نسخ از محالات و تخصیص از ممتنعات بود اخذ مال مسلمین و مسلمات از مندوبات و تعدی و تطاول بر بنین و بنات از واجبات می پنداشتند اهمال در ارتکاب آن امر حرام سبب استیجاب آلام و ترك ان محرم موجب استحقاق ذمّ می دانستند تا شهور سینه سته و ثلاثین و خمسمایه که سلطان از دار المملک مرو جهت دفع لشکر خطا و نظم امور رعایا و رفع ظلم از بریا و منع ستم لشکر پر بلا متوجه سمرقند گشت و اهالی ما وراء النهر که مدتی تحمل هر جفا و جور کرده بودند و بامید لعلّ الله یحدث بعد ذلك^(۳) ان دور گذرانیده بطلب لشکر بیگانه فرستادند تا مگر بواسطه حضور ایشان از تطاول لشکر خراسان وَهُمْ أَظْلَمُ مِنْ فَاضٍ^(۴) خلاص یابند فی الجمله باشارت سلطان مقدّمان لشکر خراسان که در میدان جهان دم از جندنا لهم

(۱) سورة الانسان . - (۲) ل : مرجوح . - (۳) سورة الطلاق . - (۴) آ

ول : قاضی .

الغالبون^(۱) میزدند و در مضمار کارزار دعوی إناهم لهم المنصورون^(۲) میکرد و تیغ آبدار آتش بارشان آب و آتش از دل سنگ و آهن بیرون می آورد و تف خنجر آب رنگشان حدید و حجر مانند شمع و شکر در آتش و آب می گذاخت لشکر خود را عرض دادند و صد هزار سوار که هر یک سوار ساعد دایری بوزند و با رستم زاوی لاف از برابری میزد در اوارجه حساب و روزنامه کتاب آموذند و کافر خطایی که چون خط بنا گوش بران نازنین آراسته و مانند چین زلف دایران چین پیراسته بوزند بعدد اوراق اشجار و کواکب سیار روی بما وراء النهر نهادند و چون از طرفین چنگ در دامن جنگ زدند و چون یلان^(۳) شیر سطوت و نهنگان پلنگ نخوت روی بایکدیگر کرد چهل هزار سوار خیل براق که بایکدیگر در محاربت قاعده وفاق و عهد اتفاق مشدود کرده بوزند و راه مخالفت و نفاق مسدود از عقب لشکر خراسان درآمدند و شکستی عظیم بر لشکر خراسان افتاد و بدان واسطه عین الکمال بساحت جلال سلطان رسید و سی هزار کس از ظالم و مظلوم و حاکم و محکوم در آن واقعه بقتل آموذند شعر

فبوم علینا و یوم لنا و یوم نساء و یوم نسرّ

وملک^(۴) تاج الدین ابو الفضل که مالک ملک نیروز بود از سرسوز سلطانرا گفت جای دلیری و ثابت قدمی^(۵) نیست و چار و ناچار از میان این

(۱) سورة الصافات . - (۲) سورة الصافات . - (۳) ل . - (۴) ل : امیر . -

(۵) ل : ثابت قدم .

لشکر جرّار بیرون می باید رفت شعر
والناس کلّهم فی کلّ حادثۃ فداء نعلک إن تغتالک الذلّ
سلطان باسی صد هزار سوار که گاه نبرد چون پلنگ پنجه کشودندی و چون
نهنگ دندان نمودندی شعر

قوم اذا الشرّ أبدی ناجذیه لهم طاروا الیه زرافاتٍ و وحداناً*
بر قلب لشکر کافر زد و بیرون شد و بمحاصرتن رسید رفت و فرید الدین
کاتب در ذکر این واقعه هایل گفته است بیت

تتاها ز سنان توجّهانی شد راست تیغ توجیل سال ز اعدا کین خواست
گر چشم بدی رسیدان هم ز قضاست کاکس که یک حال بماندست خداست
و در وقت صدمت این بلیت خوار از شاه آتسز باغی^(۱) شد و در مرو
و نیشابور دست تعدی^(۲) دراز کرد و بسی اموال مسلمانان و خزاین و دفاین
پنهانی بتاراج برد* و چون یکسال^(۳) ازین واقعه بگذشت رسولان از
اطراف روی بحضرت سلطان نهادند و مال بسیار و هدایاء بی شمار بیاورد
و کار ملک طراوتی^(۴) نو گرفت و بخت خفته بیدار گشت و چشم دولت از
خواب برآمد و سلطان بعد از انتظام امور بری رفت و برادرزاده او سلطان
مسعود از راه بغداد مراجعت کرد و بحضرت کبوان رفعت سلطان جوان بخت
آمد و تحف و هدایاء بی قیاس بیاورد و هم در آن چند روز از خدمت
سلطان بهرامشاه سبکتگین سرسوری که ملک غور بود رسید* و از
اطراف روی بدرگاه نهادند و فرید کاتب این دوبیتی روز عرض هدایا در

(۱) ل: یاغی . - (۲) ل: تعدی . - (۳) ل: سالی . - (۴) ل: باز طراوت.

سلك نظم آورد و بر منصه عرض نشاند بیت
 انها که بخدمت نفاق آوردند سرمایه عمر خویش طاق آوردند
 دور از سرتوسام بَسَرسام* بمرد و اینک سرسوری بعراق آوردند
 و سلطان شانزده روز در ری توقف کرد* و بعد از آن بمملکت خراسان
 مراجعت فرمود و چون سالی برین قضیه برآمد و چندگاهی برین حال
 بگذشت حسین ملک غوریانی شد* و جمعی از خاصگیان سلطان با وی
 هم عهد و پیمان گشتند و علی چتری که سلطان اورا از پایۀ مسخرگی بمرتبه
 حاجی رسانیده بود و از خاک مذلت برداشته و باوج عزت برده با ایشان
 همدستان بود و از اینجا گفته اند بیت

ابر اگر آب زندگی بارد هرگز از شاخ بید بر نخوری
 یا فرومایه روزگار مبر کز نی بُوریا شکر نخوری^(۱)
 و سلطان از خطۀ مرو بناحیت^(۲) هرات آمد و بالشکر غور جنگ کرد و
 دولت مساعدت نمود و سعادت معاضدت کرد و بتوفیق باری تعالی
 و تقدس بازار ایشان بر هم زد* فجعلهم کعصف ما کول^(۳) و علی چتری را
 بکشت و ملک حسین را اسیر کرد و چون بعد از واقعه کفره خطا جنگی
 بصواب نرفته بود و فتحی کما هو المتعارف بر نیامده بمحصول این مقصود
 مسترّوح و مسرور شدند و کار ملک با رونق اول رفت و هیبت سلطان
 غازی در قلوب مطیع و عاصی ادانی و اقاصی وطن گرفت و ماده شمانت
 اعدا و فتنه و غوغا زائل گشت و در آخر سنه ثمان و اربعین و خسمایه واقعه

(۱) کلیات سعدی ص ۵۵ . (۲) ل : بناحیه . — (۳) سورة الفیل .

غز واقع شد* شناسندگان دقائق اخبار و دانندگان غوامض آثار صورت
نزول ان عقاب عظیم و کیفیت حلول ان عذاب الیم چنان نقل کرده اند که
غزان طایفه بودند از ترکمانان در حوالی بلخ و نواحی ان مقام گرفته و مقرر
کرده که هر سال علی التواتر و التوالی بیست و پنج هزار گوسفند بمطبخ
سلطان مایه دهند و از دیوان عالی آن مال مقرر ی بجمع خوان سالار
نوشته^(۱) بودند و گرفت و کیر^(۲) ان بوی باز گذاشته و او هر سال محصلی
بفرستادی و باعتماد انک از ملازمان آستانه سلطانست سفاهت کردی
و بزرگان ان قوم را خرد داشتی تا کار بجایی رسانید که یکسال مال معین
نفرستادند* و محصل را هلاک کردند چون محصل بموعده معهود باز نیامد
خوان سالار دانست که حال چیست بلی مجال عرض آن نداشت
تا وقتی که قاج والی بلخ بمرو آمد خوان سالار پیش او رفت و حال بر طبق
عرض نهاد و در حضرت سلطان عرض داشت که غزان آغاز سرکشی و
بی رسمی کرده اند اگر پادشاه شهنشاهی ان گروه بمن بنده ارزانی دارد نگذارم
که پای از دائره مطاوعت و فرمان برداری بیرون نهند و تعدی و تطاول کنند
سلطان اجابت فرمود و او را بدان شغل منسوب و منصوب گردانید قاج
نائبی انجا فرستاد و ایشان فرستاده او را تعظیم نکردند و گفتند ما بندگان
خاص سلطانیم و احکام دیگرانرا امتثال ننمائیم نائب قاج مراجعت کرد
و قاج بالشکری بسیار روی بچنگ غزان نهاد و اتفاقا در جنگ کشته
شد

بیت

(۱) ل : کرده . - (۲) ل : بودند و کیر و داد و ستد .

اذا لم يكن عون من الله للفتى فاكثر ما ينجي عليه اجتهاده
 چون خبر قتل قجاج بسلطان رسید ركاب مبارك بصوب غزان منعطف
 گردانید قوم غز چون از عزیمت سلطان واقف شدند عن آخرهم
 رسولی بحضرت سلطنت فرستادند وگفتند ما بندگان همواره مطیع
 وفرمان بردار بوده ایم و اوامر و نواهی را امتثال و انقیاد نموده و بهیچ وقت
 از ما عصیانی بازدید نیامده و اگر بر سبیل خطا در میان هیجا قجاج را بر
 مقتضی اذا جاء القضاء ضاق القضاء^(۱) چشم زخمی رسید و با تیر^(۲) یکی
 از قوم ما دو چاری خورد چون سلطان عالم عالمست بدانك او بهلاك ما
 بر خاسته بود و بقصد ما میان در بسته و دفع الصائل لا یوجب مغرماً
 و البادی اظلم ما را بدین گناه مواخذت نفرماید و چون دافع صائل^(۳)
 بوده ایم نه بعمد و قصد قاتل قصاص نکند چه مابدیت صد هزار دینار زر
 و صد غلام ترك که هر يك از ایشان اگر منظور نظر عنایت کردند از
 مرتبه قجاج بگذرند میدهم و علی هذا بهر چه سلطان می فرماید التزام
 میکنیم سلطان بر مقتضی العفو عند الاقتدار من علو الاقدار رقم
 قبول بر سخن رسول کشید و چون م ز منبیاں قدر ساکنان علین
 نداء و الكاظمین الغیظ والعافین عن الناس^(۴) می شنود و آیت و من
 عفا و اصلح فأجره علی الله^(۵) در صحیفه^(۶) شرع میدید و از جهان جان
 و عالم راز این آواز بگوش هوش میرسد شعر

(۱) میدانی ج اول ص ۹۸ . - (۲) آ: باثیر . - (۳) آ: دفع صائل ، ل :
 دفع حایل . - (۴) سورة آل عمران . - (۵) سورة الشوری .

لین تقطع^(۱) الاقوام عن کل عثرۃ بقیث وحیداً لم تجد من توأصل^(۲)
 ز ابتداء دور عالم تا بوقت پادشا^(۳) از بزرگان عفو بودست از فرودستان گناه
 خواست که مامول ایشان مبذول دارد اما چون بر مقتضی خوی
 و شاور هم فی الامر^(۴) با امراء دولت مشورت کرد فریاد بر آوردند و گفتند
 فلم یک ینفعهم ایمانهم لما رأوا بأسنا^(۵) قبول این عذر و الحاله هذه ناموس را
 زبان دارد و هرج و مرج در جهان افتد و حشمت سلطنت یکبارگی
 مرتفع شود و اگر سلطان از قتل و قصاص محترز^(۶) باشد حرمت دماء
 و فروج مسلمانان از میان برخیزد و ارتکاب هر امر حرام مباح گردد
 و دیرست تا گفته اند م پادشاهان از پی یک مصلحت صد خون کنند
 سلطان مخالفت بعد از مشورت مروّت ندانست و روی بچنگ غزان نهاد
 چون بنزدیک^(۷) رسید غزان عزیزان قوم خویش و جگرکوشگان دل
 ریش را فرا پیش داشتند و نوحه کنان روی بحضرت سلطان نهادند و زبان
 جان بتضرّع و دعا رنّاء و لا تحمّلنا ما لا طاقة لنا به^(۸) بر کشادند
 و هر یک از ایشان علی سبیل الافتقار و الاعتذار میگفت بیت

راه ده خسروا که تا جریم نزد عفت بزهار آید
 من مسکین گناهها دارم عفت امروز را بکار آید

(۱) آول : قطع . - (۲) آ : توأصله . - (۳) ل : پادشاه . - (۴) سورة آل
 عمران . - (۵) سورة المؤمن . - (۶) ل . - (۷) ل : بنزدیک غز . - (۸) سورة
 البقرة .

و جریمه را^(۱) بهر خانه^(۲) يك من^(۳) تقره میدادند تا سلطان بقتل ایشان
 رخصت ندهد و ایشانرا خلعت عفو پوشاند و شفیع المذنب اقراره و توبته
 اعتذاره سلطان از غایت مرحمت پادشاهانه و عاطفت خسروانه خواست
 که جریمه ان طایفه از صفحه خاطر نسیاً منسیاً^(۴) گرداند و دع المرء
 و ان كنت محقاً^(۵) کار بند شود امیر و یوزرگ و عمر عجمی دست در
 عنان سلطان زدند و گفتند القصاص مهم و الشرع مازم و در رفتن
 مبالغت کردند و چون بمقصد رسیدند لشکر سلطان بسبب انک امیر
 موید را خصم جان بودند در جنگ تغافل نمودند و عنان شجاعت مهمل
 گذاشت و غزان چون شیران غران حفظ جان و خان و مانرا در میدان
 آمدند و چون سفاهت ایشان محل قبول نمی یافت^(۶) و باذ عنایت بوی
 عفو و عاطفت بمشام ایشان نمی رسانید عصابه عصیان بسر باز بستند
 و بسمت طغیان و کفران متمسک شدند و آخر الدواء الکی و بایکدیگر
 گفتند بیت

هر حیلہ کہ در تصور عقل آمد کردیم و اکنون نوبت دیوانگیست
 فی الجمله ان جیش عرمرم يك لحظه بيك ساعت بيك دم
 لشکر سلطان اعظم را در هم شکستند و از اینجا گفته اند بیت
 از ان کز تو ترسد بترس ای حکیم و گر با چند صد بر آبی بچنگ
 نه بینی که چون گربه عاجز شود بر آرد بچنگال چشم پلنگ^(۷)

(۱) آ: جرمانه را. — (۲) ل: و بهر خانه. — (۳) تقره خام. — (۴) سورة مريم. —

(۵) میدانی ج اول ص ۲۴۱. — (۶) ل: نمی آمد. — (۷) کلیات سعدی ص ۵۸.

و چون اشکر سلطان شکسته شد و نظام انتظام امور سلطنت کسسته گشت غزان بر اثر بیامدند و بسیاری مردم بدان سبب هنگام هزیمت در گرداب ندامت افتاده در آب غرق شدند و غزان بحکم الحرّ حرّ و ان مسّه الضرّ حشمت سلطنت نگاه داشتند و سلطان را بی انک زحمت رسانیدند بدار الملک مرو آوردند* و جمعی را از قوم خویش ملازم حضرت او گردانید و سلطان از دست ساقی قهر دهر جرعه ندامت نوش کرد و در ورطه حسرت افتاد م محنت رقیب سنجر مالک رقاب شد* و قوم غز در مرو که از عهد چغریک با زالی زمانهم تحتگاه سلاطین ماضیه و خزائن ملوک سالفه بود شعر

بلد طیب و ربّ غفور و تری طیبه یفوق العیرا

فاذا المرؤ قدّر السیر منه فهو ینهاه باسمه ان یرا

دست سطوت از آستین مقدرت بیرون آوردند و مال و منال صامت و ناطق و قدیم و حدیث و نفایس و دفاین و ذخایر و خزائن هر مقیم و مستوفر و محسود و حاسد و قاصد و مقتصد غارت کردند و اسباب غنی و فقیر کبیر و صغیر فاضل و مفضول راجع و مرجوح بتاراج پیرد و از آثار لشکر تا آثار دمار از ان رباع و دیار بر آمد توانگران از مسند ناز چون یار معشوق بی وفا بجبل عجز و نیاز افتادند و کار متعّمان با ساز چون زلف دایر دلدار رعنا آشفته آمد درویشان از ان واقعه شکسته و داریش شدند و متمولان از ان حادثه با فقیران یار و خویش^(۱) گشت بیت

(۱) آ: یار خویش .

خود آن همه کار و بار گویی که نبود و آن دوات بی کنار گویی که نبود

شعر

هذی الدیار فاین نور بدورها این الشموس المشرقات بدورها
و غزان چون از نهب و غارت آن ناحیت سیر شده بودند بنیشابور رفتند
و اهل ان خطّه در ابتدا بجواب دهی برخاستند و بعضی از غزانرا بدار
البوار فرستاد بلی عاقبة الامر شکست بر اهل نیشابور افتاد و پناه بمسجد
جامع بردند کفره غز که از کرّ و فرّ خلاص یافته بودند و هر یک سروری
رفیع قدر شده شمشیر قهر در نهاند و پیر و جوان دیر و عوان امی و کاتب
مذنب و تائب سرکش و طایع غنی و جایع خامل و ذایع * کامل و ضایع
فقیر و منعم کافر و مسلم قاعد و مجاهد مومن و معاهد را در ان مسجد بقتل
آوردند و از دم کشتگان که اثر افعال ذمیمه این سرکشتگان بود جوی
از خون چو حیچون^(۱) روان شد شعر

حتی ترکن الماء لیس بطاهر والترب لیس یحلّ للمتیّم
و در ان واقعه شنعا بسا رجال و نسا که در طوفان بلا بلا کفن با صدهزار
حسرت و محن سر در نقاب تراب کشیدند و بسا ساکنان مسند افضل
و افتا^(۲) و متوطنان معبد عزّ و علا مخدومان با بها و خدمتکاران با وفا
معشوقان دلربا و عاشقان با صدهزار سوز و بکا که در ان قتن^(۳) بی کفن
و مدفن بماندند بیت

(۱) : آ خون حیچون . (۲) ل . . (۳) ل .

رخی که سایهٔ پرگه* مگس نیاز رده لبی که هم زخودش بوسه آرزو بوده
 زبان تیغ بلب روی این بخائیده دهان سگ بزبان کام ان بیالوده
 نه هیچ فائده این را ز عدت و لشکر نه هیچ حاصلی انرا ز رفته و عوده
 و چون آن روز که شب یلدا و حوادث و لیلۃ البلاء نوائب بوذ بشام رسید
 و پردهٔ قیرگون بام^(۱) ظلام بر مقتضی و جعل اللیل لباساً^(۲) بر سران
 محنت زدگان ایام افتاد و امید آن بوذ که تا بر آمدن صبح تمام ان لیام
 بذنام شمشیر در نیام کشید آتش جهان سوز در چهار سوی مسجد^(۳)
 نهاند و تا روز جهان افروز خشاب مذهب مدهون و ستونها منقش
 بتقوش بوقلمون شعلها مزید و شرارت نار در و دیواران دیار روشن میداشت
 و غزان بدان روشنی و انارت تا روز نهب و غارت میکردند و مردم را علی
 اقطع الوجوه بقتل می آوردند و تاراج اموال مقتولان شهید و مقبولان
 حضرت ذی العرش الحجد میکرد و مدتی در شهر مقام ساختند و بروز
 روشن بشهر میرفتند و اگر در تاریکی شب خرده از چشم دور افتاده
 بوذ یا نیم مرده نیم زنده بزخم شمشیر بی رحم نزدیک نشده^(۴) می گرفتند
 و می کشت و چند کس که بقیه اهل آن خطه بوذند و در قید حیات مانده
 و هنوز کشته نگشته بروز در چاهها و کاریزها کهن میگریختند و با صد
 هزار غم و محن ترجیه الیومی میکرد و در شب که غزان از شهر بصحرا

(۱) آ: قیر بام . - (۲) سورة الفرقان . - (۳) ل: سوء مسجد . - (۴) ل:

میرفتند بیرون می آمدند^(۱) و خانه و مقام خویش معاینه می دید لا داعی فيه ولا مجیب شعر

هذه المشاهد والآثار والطلل مخبرات بان القوم قد رحلوا
مجلس شاهدان مغموم محروم تابوت جای شهیدان مظلوم مرحوم شده
و مجمع یاران با وفا منزل و مضجع متوفی کشته گشته در بزم امیر نشستند^(۲)
و دیر از دست تدبیر پای بر بساط عدم نهاده مدارس علما مدروس
و معالم فضلا منکوس شده کواکب اقبال هریک مطموس و رونق حال
هرکس معکوس گشته بایکدیگر می گفتند م لا انت انت ولا
الديار ديار بيت

تن ملوك جهان بين در آرزوی کفن ز خاك خوارز افنازه توزه بر توزه
و در این واقعه ان كفره ظلمه شيخ الاسلام وقبلة الانام سهيل يمن اليمن
شعري شام الصدق المهتدى الى سبيل النجاة المرتقى الى عوالى الدرجات
عبد الرحمن اكاف * را که شهباز هواء زهد و معرفت سيمرغ فاف تقوى
و ولايت ولى نامدار و والى حضرت آفرید کار بوذ و مولی اکابر الايام
رافع اعلام الاسلام تاج الشريعة کاشف ریاح * الحقيقة المرتجى من الله
ان يكرمہ فى الاخرى کما اعزّه فى الاولى محي الدين محمد بن يحيى که
إحياء علوم عقليات و ترجمة احکام شرعیات میکرد در شرح معالم تنزيل
با محي السنه بغوى * دم از برابری میزد و در کشف اسرار تاویل با جار
الله خوارزمی * دعوى براذری میکرد مقامات حمید او چون کلمات

(۱) ل : از شهر بیرون می رفتند . - (۲) ل : اشسته .

بدیع همدانی ومقالات جریری * ومقامات حریری خوب بود و عبارات مستصفی و اشارات آصفی او چون استعارات یمینی وعوارف معارف یقینی مرغوب حاصل روزگار او احکام اصول دلائل شرعی و کار او تحریر مباحث فروع مسایل فقهی بیان او مفتاح توضیح لطایف نقلی و بنان او واسطه تنقیحات اشارات عقلی تعمدها الله بفقرانه واسکنهما اعالی جنانه بزخم شکنجه شهید کردند و دران حادثه که و انقوا فتنة لا تصبن الذين ظلموا منكم خاصة^(۱) صفت آن بود این دو بزرگوار دین و این دو یکانه منقطع القرین بدست آن ملاعین هلاک شدند و از صعوبت آن واقعه حایل یت

خروش از عالم بلا بر آمد فغان از خیمه وصحرا بر آمد و اشراف اقالیم علوم تواریخ چنین نقل کرده اند که چون قوم غز از آن دیار برفتند چند کس معدود محصور از اهل نینابور که باز مانده بودند و بجهت اختلاف^(۲) مذهب و اختلاف^(۳) معتقد از یکدیگر بسی کینه دیرینه در سینه داشتند و این مرانرا ساهی مبطل^(۴) و آن مرین را مخطی می گفت در شب بمحلت یکدیگر می رفتند و آتش در مقام سنی و متسنیع می زد

این مرانری همی زند مقلب و آن مرین را همی زند منقار و بچند روز محصور بشومی این فتنه عظیم آن شهر صحیح الادیم علیة النسیم ضاحکه التراب باکیه السحاب چون دست غراف شد و آن نزهت

---

(۱) سورة الانفال . - (۲) ل : اختلاف . - (۳) ل : اختلال . - (۴) ل : تمامی و مبطل .

آباد که قصور ان از جنّاتِ تجرّی من تحتها الانهار^(۱) حکایت کردی

بیت

سواد او بمثل چون سپهر مینا رنگت   هواء او بصفت چون نسیم جان پرور
صبا سرشته بخاکش طراوت طوبی   هوا نهفته در آبش حلاوت کوثر*
جمع اکرام و منبع مکارم   مرحله قافله نزهت   و قبله ارباب فرحت که
طالبان هر میسور و معسور   رخت اقامت در ان وطن معمور نهادندی
و دل برداشتن از ان مقدور   هر مسافر و مقیم نبودی   سکان و قُطان
هنگام هجرت از ان مکان   بایکدیگر گفتندی   بیت

کر است زهره که با این دل ز صبر نفور   در افکند سخنی از وداع نیشابور
درجه* ان مصیبت^(۲) بجایی رسید که نه مجاور فایده استظلال از مدار غنی
می یافت   و نه مسافر را پناهی بود که وقت حاجت انجامی شتافت   هر
یک از ان مظلومان را وِردِ زمان و وظیفه زبان این بود که   بیت

نه مرا مسکن و ماوا نه مرا خانه و جای   نه مرا مونس و محرم نه مرا یار و ندیم
بر دلم حسرت اصحاب بلا نیست بزرگ   بر تم فرقت احباب غذا نیست الیم
که گمان برد که اقم من مسکین هرگز   بحین رنج و مشقت ز چنان یار و نعیم
مساکن وزیر و دبیر زیر و زبر و منازل امیر و مشیر بی بام و در شد بیوتات
قدیم از پای درآمد   و جنّات نعیم   عالیها سافها^(۳) گشت و بعد از
حدوث این حادثه و حلول این واقعه باز ماندگان اهل نیشابور که آیت
لَبَلُّوْا نَکُم بَشِیْءٌ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَ الْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ^(۴)

(۱) سورة البقرة * ... (۲) ل: این مصیبت هایل . - (۳) سورة هود . - (۴) سورة البقرة .

گویی در شان ایشان نازل شده و آخر جناهم من جنّاتٍ و عیون و زروع
و مقامِ کریم^(۱) حالت ان دلریشان پریشان گشته بعداب الجوع مبتلا
شدند شعر

قد اصبح الناس فی غلاءٍ و فی بلاءٍ تداولوه
و کاران غلابجایی رسید و روز بازار آن عنا بنهایتی انجامید که اگر یکی
از دست لشکر بلا جسته بود یا مجهول الاسمی از صدمه قهر ان کفره
خسته نشده چنگ در دامن مرگ زد و میگفت شعر
فيا حسداً منی لمن یسکن القبرا وقد عزّت الجنة^(۲) حتی نسی المحبّ الاحبة
و غزان دران زمان با اکثر اهالی بلاد خراسان همان شیوه ورزیدند
و رنود و او باش و شرار الناس آن بلاد با ایشان یکی شدند و شاه نامور
سلطان سنجر دو سال در میان ان قوم پر مکر بماند و عاقبة موید که از
وزراء او بود و بوفور شهامت و دوران دیشی ممتاز و از ارشاد هر مرشد
و موبد بی نیاز جمعی غزانرا با خود یکی کرد و باسم شکار بر عادت معتاد
بر نشستند و از پیش چند معبر ترتیب داده بودند و در مقابل ترمذ
معدّ گر دانیده و از جیحون بگذشتند و بقلعه ترمذ رفتند و از تحکّمات
هر مدبر نجات یافت و چون آوازه فوز این فرصت و نیل این موهبت
بسمع لشکر بهم برآمده و امراء پراکنده کائین^(۳) القوائد فی الضمائر
و القوائد پیوست مشیاً علی الهام لا علی الأقدام متوجه حضرت سلطان
اسلام شدند و سلطان روی بدار الملك ری نهاد و جهت انک خزاین خالی

(۱) سورة الشعراء . - (۲) ل . - (۳) آ : کاسان . ل : کائان .

می دید و ممالك از رونق عمارت عاری می یافت و رعاة منتشر و ولایة منكسر
و مملکت مُشَمَّر* و صحیفه سلطنت مبتر نوایر فکرت استیلا گرفت
و آتش غم در حریم جان افتاد و عارضه که آخر امراض و مُنَغَضُ اعراض
بود عارض شد و مرضی که اسباب و علامات آن لایح بود ظاهر گشت
و مصرع طبیعت از مقاومت علت چون ضییب ازل کلی قانون شفاء آن
امراض اورا تعلیم نداده بود و فصول منهاج ان فضول اورا تلقین نکرده
قاصر آمد و کاسر تن و جان اغنی رنج بی دوا و درمان غالب گشت و متقاضی
بی محاباء اَجَل که صد هزار سنجر و قیصر و دارا و سکندر را هنگام نبرد
در محبس عدم انداخته است و بسیار کیقباد و قباد و خسرو و فرهاد را گاه
جنگ جنگ در دامن زده و خاك ممت بر پیرامن پیخته باسترداد متاع
خویش برخاست و از پای ناشست تا سراپای وجود سنجر را بهم برزد شعر
منولی سلاطین الانام^(۱) لقد مضی و بفوته للملك ضاق الحنجر
قد نال من دنياه خمس اذرع* من بعد ضبط الممالك سنجر
و بفوات ان سلطان عادل و ممت آن شهریار کامل فتنه چون نرگس دیده
شوخی باز کرد و عدل معتدل مزاج بنفشه صفت سر بر زانو حسرت نهاد
و از در و بام آسمان این ندا بسمع انس و جان آمد بیت
ای سلطنت چو صبح بدُر جامه تا بناف وی مملکت جو شام بی رموی تا بدوش
ای تاج عقد ملک چو بکست خاك خور وی بخت جام شاه چو بشکست زهر نوش
مستقط راس سلطان سنجر سنجار شام بود و وقت ولادتش رجب سنه

تسع و سبعین^(۱) و اربعایه مدّت عمرش هفتاد و دو سال و اند ماه^(۲) و زمان پادشاهیش شصت و یک سال بیست سال در مملکت خراسان از قبل برادر و چهل و یک سال در ممالک جهان وزراء او شهاب الدین ابوالحسن برادرزاده خواجه نظام الملک طوسی و شرف الدین ابوطاهر قی و طغانبک کاشغری و معین الدین ابونصر کاشی و صدر الدین ابواسحق بن نظام الملک و پسر برادرش ناصر الدین طاهر بن نخر الملک و نصر الدین محمود ابی توبه و قوام الدین ابوالقسیم^(۳) طغرانی توفیق مبارکش توکلت علی الله و من یتوکل علی الله کفاه.

السلطان مغیث الدین محمود بن محمد بن ملکشاه یمین امیر المؤمنین.

سلطان محمود طالعی مسعود و صفاتی محمود و صورتی خوب و سیرتی مرغوب و بیانی ملیح و زبانی فصیح داشت طبع لطیفش در آک هر مه شکل بوذ و رای رزینش فنکاک هر معضل جمع و خرج دیوان بقلم خویش محفوظ و مضبوط داشتی و جامع الحساب مملکت لوح ضمیر منیرش بوذی در ذات ملک صفات او حکم با حکم و حلم با علم^(۴) متقاربان بوذند و فضل با سخاوت و هنر با شجاعت متلازمان شعر

هو الدین والدینا هو اللفظ والمعنی هو الذروة العلیا هو الغایة القصوی
اما عمر گرامی که سرمایه امانی و سر دفتر کار نیست مساعدت نمود

(۱) آول : تسعین . - (۲) آ : و ند ماه . - (۳) آول : ابو القسم . - (۴) آ :

حلم با حکم و حلم .

و بخت معاضدت نکرد و پیش از آنک شهباز مراد چشم بازگشود و عروس
 ملك روى تمام بنمود م سر در كفن وفات پيچيد و برفت گویند
 در مباشرت مداومت نمودی و أثناء الليل و اطراف النهار معاشرت
 دوست داشتی و چون از مرتبه اعتدال بحد كمال رسید قوت نفس روى
 بنقصان نهاد و امراض مزمن كه تدیران عسیر بود باز دید آمد* و جان
 نازنین در سر آن هوس كرد و رب شهوة ساعة اورث حزناً طویلاً
 و جلوس آن سلطان تیز^(۱) دولت بر تخت سلطنت در شهر سنه احدى
 و عشره و خمسمایه بود و تخت گاه و كاخ او بغداد و اصفهان و میان او و امیر
 المؤمنین المسترشد بالله مخالفت و مضادت بوده و عداوت و مخاصمت*
 و دو نوبت بدر بغداد رفت و شهر را بستند و چون پادشاه نامور سلطان
 سنجر بعراق آمد میان او و سلطان محمود كه محسود اقران و مغبوط جهانیان
 بود جنگی عظیم رفت و آخر الامر محمود تن بهزیمت داد* و روى برادر فرار نهاد
 بعد از آن سلطان سنجر را جاذبه رقت جنسیت و داعیه قرابت و لحت^(۲) در
 حرکت آمد و محمود را باز خواند و حكومت عراق برو مسلم داشت و دختر
 خود را مامهلك^(۳) خاتون در حكم او كرد و اساس قرابت قدیم بمواصات جدید
 مستحكم شد و گویند سلطان محمود خادمان بسیار داشتی و جهت آنك
 اكثر اوقات در حرم محترم بودی و رفع ظلامه مظلومان و عرض قصه غصه
 محتاجان ایشان كردندى هر يك بر انب عوالی و مناصب اعالی برسیدند
 و بر نتمیر و قَطْمِير* و قلیل و كنیر احوال دیوان اطلاع یافتند و ولادت سلطان

در حادی عشرين شوال سنه تسع وتسعين واربعمائه بوزه و سال عمرش
بیست و هفت و مدت ملك چهارده و زراء اوریب الدوله ابو منصور
قیراطی و کمال الدین سمیری و شمس الملك عثمان بن نظام الملك و قوام الدین
ابوالقاسم و انوشروان بن خالد کاننی توقعش اعتصمت بالله.

السلطان رکن الدین ابو طالب طغرل بن محمد بن ملکشاہ یمن امیر المؤمنین.

سلطان طغرل از سلاطین عهد خویش بعدل و شجاعت و بذل
و سخاوت ممتاز بود و بخانی رضی و کرم جبلّی از میان خسروان جهان
مستثنی از هزل و ملاهی و فواحش و مناهی اجتناب نمودی و بمقتضی
اشارت لا یوجد العجول محموداً* تانی و وقار درهمه کار از واجبات
دانستی فسانهء فریدون را آیات داد گستریء او ناسخ بود و قواعد
نصفت و عدل پروریء انوشروان حکایات او منسوخ کرد و چون سلطان
محمود از مضایق دار دینی بمحایق فردوس اعلی رفت و رخت دولت از
مدارج سرای سفلی بمعارض عالم علوی برد سلطان سنجر که عم طغرل
بود بنا بر رعایت حقوق خویشی و محافظت مراسم یگانگی ولیء عهدی
و قایم مقامی بوی تفویض کرد و زمام بسط و قبض و عنان ابرام و نقض
کلیات و جزویات امور طول و عرص ممالک بسط ارض بوی سپرد و
چون از خدمت سلطان مراجعت کرد* و بعراق آمد مبان او و برادرش
مسعود خصمه تی باز دید آمد و حسدی که از لوازم جهاندار است با سوابق

هقدی که از خصایص خویشیست متلاحق شد و بوضع اساس
 یگانگی برخاستند و برفع قاعدۀ یگانگی میان دربست و روزگار غدار
 روزی طغرل را مقبل میخواند و زمانی برادرش را طالع مسعود میبخشید
 هنگامی خوئل و خدم طغرل طعمۀ سنان قهر مسعود می شدند و علم
 اقبالش نگونساری گشت و گاهی خیل وحشم مسعود ذایل و خوار آیت
 فرار میخواندند بلی آخر الامر فتح اصلی و ظفر کلی مسعود را بود* و
 و بمراد و مقصود برسید و منهی تقدیر نداء شعر

اذا لم یعنك الجد فاجد باطل وسعیك فيما لم یقدر مضیع

بیت

بکوشش بزرگی نیاید بجای مگر بخت نیکش بود رهنمای
 بسمع طغرل رسانید و در شهر همدان در محرم سنه تسع و عشرين و خمسمایه
 آفتاب عمرش منکسف شد و ماه جاهش منکسف گشت و بروضه رضوان
 و قصور جنان رفت بیت

چرخ از دهنش نواله در خاک افکند دولت قدحش پیش لب آورد و بر بخت
 سال عمرش از بیست و پنج نگذشت و زیادت از سه سال بر بخت
 سلطنت قرار نگرفت وزراء او قوام الدین ابوالقاسم^(۱) و شرف الدین علی بن
 رجا بود توقیعش اعتضدت بالله وحده.

السلطان غیاث الدین ابو الفتح مسعود بن محمد قسیر امیر المومنین .

سلطان مسعود سرآمد ملوک عجم و قدوة شاهان امم بود و بقوت
و شوکت بر خلق عالم مقدم سخاوتی داشت که شرح آن در قلم نکنجد
و ذکر آن در حیز فهم نیاید بروت و فتوت بافریدون دم از اخوت زدی
و با حاتم طیّ دعویّ مساهمت کردی احیاء قواعد خیرات معن
زایده * و یحیی بر مکی * اورا میسر شد و اقتدا بمآثر و مکرّمات دارا
و کسری اورا دست داد شعر

انك ملكی بیک سوال بداد و انك ملكی بیک سوار گرفت
اموال ولایت و منال مملکت همه بر نیکخواهان حضرت قسمت فرمودی
و یجمع و ادّخار مال جدّ و جهد نمودی بیشتر اوقات خزانه اواز نقود
و حلّی و جواهر و لآلی خالی بودی و آنچه عمال نواحی از مال مقرری
بخزانه عالی فرستادندی او در بارگاه معالی با صاغر و عالی بخشیدی و بحکم
بشّر مال البخیل بمحادث او وارث^(۱) ذخیره را منکر بودی و إمساك
و بخل بر مقتضی البخیل بعید من الله بعید من الناس بعید من الجنّة
قریب من النار محرّم دانستی و بدین واسطه امور حضرت آن سلطان
مقبل که بیت

کیف جوادورا ابرخواست گفت سخی سپهر گفت مخوانش سخی که محض سخاست
همواره در سلك انتظام بود و کار مملکتش مدام بر وفق مرام با وجود این
خصایص و مناقب که چون شهاب ثاقب درخشان بود با طایفه درویشان
انسی عظیم داشتی و بنا بر اشارت انا عند المنکسرة قلوبهم شکسته
دلان درست ایمان را عزیز و محترم و موقر و معظم دانستی^(۱) و لاریب بیت
دل شکسته پسندند نادان بصیر درست قلب نخواهند روی اندوخته
و همواره نفس سرکش را این نصیحت کردی بیت

گر تکبر کنی با خواجگان سفله کن و رتو اضیع میکنی با مردم درویش کن
و بر مقتضی اکرموا العلماء فانهم ورثة الانبیاء فمن اکرمهم فقد اکرم الله
ورسوله علماء ایام و فضلاء نام را تعظیم و احترام تمام فرمودی و تفخیم
و اکرام ایشان از لوازم دانستی و بفحوی إن اکثر اهل الجنة البلاء^(۲)
لیلی صفت با هر مجنون و بیهوش عقد مهریستی و بزنجیر ارادت هر پیر
از شراب معرفت مدهوش را و شراب المعرفة هو شراب و کل شراب
دونه سراب در قید مصاحبت کشیدی و مجلس او از ندیمان خوش بیان
و ظریفان شیرین زبان خالی نبودی و از هزل و مطایبه منع نکردی
و المزاج فی الکلام کالمالح فی الطعام و چون متقاضی اجل دامن برادرش
طغرل بگرفت و از سرای دینی بمنزلگاه عقبی برد سلطان بیغداد بود امراء
عراق او را طلب کردند تا بیایند و بر تخت مملکت قرار گیرند و چون بواسطه
نزغ الشیطان که میان برادران رفته بود امراء طغرل از سلطان مقبل منہزم

بوژند از تبریز سلطان داود را نیز طلب کردند و لیکن سلطان مسعود را توفیق باری ممد شد و بخت یاری نمود و بهفته از بغداد بهمدان آمد و امراء من حیث الضروره پای بوس کردند و بر تخت سلطنت نشست و دوستی و تودد با داود^(۱) آغاز نهاد و ولی عهدی بوی داد و دختر خود را گهر خاتون محکوم قضاء او گردانید و مبنی بر انک داود و اتابک قره سنقر^(۲) بوقت شتودن وفات طغرل با خدمت امیر المؤمنین المسترشد بالله عهدی کرده بوژند و مکتوبی نوشته که اگر خلیفه بطلب ملک عراق و خراسان ملتفت شود ما بندگان کرمطاع و بر میان بندیم و بمعاضدت و مساعدت و مظاهرت ید بیضا نمائیم خلیفه از بغداد بعزم این کار بیرون آمد و چون از دینور بگذشت سلطان بالشکربی کران بوی رسید امراء خلیفه منہزم شدند و روی براه هزیمت نهاد سلطان حاجب خاص را بفرستاد تا امیر المؤمنین را زمین بوس کند و ملازم حضرتش باشد و هر چه از آیین خلافت^(۳) بوژ جهت خلیفه ترتیب کرد و باتفاق روی باذریجان نهادند و چون بحدود مراغه رسیدند فراعنه ملاحده خلیفه را کارد زدند و شهید کردند و چون خبر این واقعه بپسرش راشد رسید لشکری آتش هیئت باذ حرکت که در صف هیجا از بهرام نیزه ربودندی و تیغ از میان آفتاب گشودندی گرد کرد و با پیغام برخاست و سلطان با تبعی بی کران بیغداد رفت و راشد بحکم لا یجتمع السیفان فی غمد واحد م غوغا بوژ دو پادشه اندر ولایتی بگریخت و باصفهان شد و شهر را

(۱) ل : داوود . - (۲) آ : اقسقر . ل : سنقر . - (۳) ل : آ : خلافه .

حصار داد و اتفاقاً در آن سال^(۱) قحطی شامل و غلاتی هایل افتاده بود و گرانی نرخ بجائی رسیده که هر بازاری در پلّه ترازوی^(۲) بی انصافی بعد از هزار شور و زاری دانه^(۳) گندم با مروراید و زناً بوزن معاوضه میکرد و جوی از شعیر بعد از بسیار^(۴) فریاد و نفیر بشعیری از کافور مقایضه^(۵) میداد سِعر^(۶) شعیر بمرتبه شعری رسیده سنبله آسمان با سنبله زمین حسد ورزیده حرارت گرسنگی^(۷) آتش در خرمن جان و تن هر مرد و زن زده و دود از هر دودمان بر آورده واقعه بی نانی آب روی هر آدمی با خاک کوی برابر کرده عزیزان قناعت گزین و الغزّٰل من^(۸) قنع که عمری بفحوی القناعة مال لا یفند دم از توانگری میزدند و بهرزید و بسکری التجا نمی کرد بحسبهم الجاهل اغنیاء من التعفّف^(۹) در آن قحط سال صفت کأن لم تغن بالامس^(۱۰) گرفتند و توانگران دینی پرست که مدتی در تحصیل مال و تکثیر منال کوشیده بودند و مرغ نفس را بطمع دانه در دام بلا انداخته از آن غلا بی برگ و نوا شدند و علی هذا کاران داهیه دهیا و حادثه شنعا بغیاتی رسیده که اولاد آدم را دم بدم از نا یافتن گندم دم سرد از دل پردرد برمی آمد ماذر بی نان بچه نا توانرا طعمه خود میکرد و پدر مهر پرور نور بصرو پاره جگر چون شهّد و شکر میخورد و درین

(۱) ل : شهر . - (۲) ل : ترازو . - (۳) ل : دانی . - (۴) ل . - (۵) آ :

مقایضه . ل : مضاعه . - (۶) آ : شعر . - (۷) ل : کرسنک . - (۸) ل . - (۹) :

سورة البقرة . - (۱۰) سورة یونس .

سال در اصفهان یکی از ملاحده راشد خلیفه را شهید کرد* و سلطان بر
 برادر راشد المقتنی بیعت فرمود و او را بر مسند خلافت نشاند و از
 بغداد بعراق آمد و چون سال دیگر^(۱) بمدينة السلم^(۲) رفت محمد
 خزانه دار را خازن اسرار گردانید و وزارت بوی تفویض فرمود و چون او
 مردی ضابط مشفق بود و میخواست که اثر کفایت و کیاست بظهور رساند
 امراء حضرت را جامگی و اقطاع نه در خورد لشکر میداد و خزینه را
 معمور میداشت و بنا بر تهوّر و دلیری احترام امرا کما ینبغی نمی کرد
 و امرا در کسر حرمت و وضع منزلت او متفق الکلمه شدند و بخدمت
 اتابك قره سنقر^(۳) نوشتند که ما از دست این وزیر بجان رسیده ایم
 و دل از حیات برگرفته و سلطان اعتماد کلی بر وی کرده و یوماً فیوماً مواد
 رفعت او در تزییدست و بامتداد مدّت بجایی رسد که تدارك نپذیرد بیت
 اگر بردباری زحدّ بگذرد دلاور گمانی بسستی برد
 قره سنقر^(۴) آن سخن بسمع ارادت بشنود و چون مصاحب رکاب
 سلجوق شاه از آذربایجان بعزم فارس بیرون آمد و بمرغزار سگ* نزول
 کرد پیغامی بسطان فرستاد که اگر سر و دست محمد خازن بمن نفرستی
 و جانب آن خائن بر من راجح داری من بجهمی که منصوب و مأمورم
 نزوم و مبادا که بعصیان منسوب شوم و درین باب مبالغت و الحاح بجای
 رسانید که سلطان را جهت محافظت مملکت و دفع فتنه و وحشت اجابت

---

(۱) ل: و سال دیگر جون . - (۲) آ: السلم . - (۳) آ: اقسنقر . ل: سنقر . -
 (۴) ل: آ: اقسنقر .

لازم نمود و الفتنة نائمة لعن الله من أيقظها^(۱) و چون تسکین شر^(۲) آن شرّ و دفع صدمه آن فتنه و ضرر بی ارتکاب این سیئه و مباشرت این خطیه میسر نمی شد بر مقتضی ترك الخیر الكثير لاجل الشرّ القلیل شرّ کثیر بقتل وزیر رخصت داد و الضرورات تبیح المحظورات و از انجا گفته اند بیت

عنان بزرگی هر آنکس که جست نخستش بخون دست بایست شست
قره سنقر^(۳) بعد از نیل مراد بفارس رفت و سلجوقشاه بر سریر سلطنت
نشاند و چون مراجعت کرد و بآذربایجان شد هم در آن سال با تیر قضا
دوچار خورد و متقاضی انتقام عنان^(۴) احتشامش بگرفت م روزگار
این چنین هزار کند و چنین گویند که سلطان سنجر با عباس والی
ری بی عنایت بود و سلطان مسعود را فرمود تا روی بری نهد و او را
بگیرد و سلطان از همدان بری رفت و عباس پیش آمد و شرایط استقبال
باقامت رسانید و خدمتهای^(۵) پسندیده بجای آورد و کرم سلطان بحکم الانسان
عبد الاحسان^(۶) رخصت رنجاندن او نداد و او را بنواخت و ببغداد
رفت عباس بر عادت لثیان شیمت بذ دولتان پیش گرفت و لباس
عصیان در پوشید و با بوزابه و عبد الرحمن هم عهد و هم پیمان شد و در
طغیان و کفران و مخالفت سلطان با ایشان یک زبان گشت شعر
اذا انت اکرمت الکریم ملکته و اذا انت اکرمت اللّیم تمرّدا^(۷)

(۱) حدیث شریف .. (۲) ل .. (۳) ل .. آ: اقسقر .. (۴) آ: متقاضی عنان ..

(۵) آ: ل: خدمتهاء .. (۶) میدانی ج ثانی ص ۲۶۳ .. (۷) دیوان منبّی ص ۵۸ .

نکویی با بدان کردن چنانست که بذکردن بجایی نیک مردان
و عصابهٔ اِدبار به پیشانی باز بست و محمد و ملکشاه را بر طلب سلطنت
تحریض و ترغیب کرد و ایشانرا در اصفهان بر تخت مملکت نشاند
و چون سلطان ازین جرات آگاه شد بفرمود تا لشکر منفرق جمع شوند
و اتابک ایلدگز از تبریز بیاید و خود از بغداد بیرون آمد* و چون
بحلوان رسید اتفاقاً برفی عظیم افتاده بود و دشت و صحرا پنبه زار شده
و کوه و کنار از حجلت سرما چاذر گازی* در سر گرفته نه طیور را
مجال پریدن بود و نه آدمی را امید راه بردن و سلطان بحکم البرد یقتل
باز گشت و چهار ماه زمستان که از یم زمهریر جمله کرم روان فرات
و دجله خفته بودند و سفینهٔ خون سکنه در سینه آرمیده در بغداد
توقف کرد و چون طلایع سپادریع رایت بشارت یحیی الارض بعد
موتها^(۱) بر افراختند^(۲) و سبأک^(۳) فروردین سیم برف در مشام زمین
گذاخت و صانع^(۴) بوقلمون بامر صانع بیچون تاج زرین بر سر زرگس
نازنین نهاد و صباغ گردون در چهار بازار ربع مسکون بنفشه نیلگون بر
صحن چمن آورد بیت

به گامی^(۵) که نقاش طبیعت خامه برگیرد ز نقش عالم آرایش جهان ز بی دگر گیرد
صبا صباغ و عطّارست و بنداری که هر لحظه حوصباغی با خبر برد عطّاری ز سر گیرد
زمانی که بنات نبات که از عتاب احتساب سحاب در حجاب ثیاب

(۱) سورة الزوم و سورة الحديد . - (۲) ل : افراشت . - (۳) ل : صایع . -

(۴) ل : هنکامی .

بیاض چون نقره ناب رفته بوذند و روی بیرقع کافور رنگ ننگ بر بسته
بامید پشت گرمی جمشید خورشید آسمان بر روضه رضوان آمدند و مخدره
عذراء غبرا خود را در حله حضرا و حلّی زهرا گرفت بیت

صبا بسبزه بیاراست دار دنی را نمونه گشت چمن مرغزار عقبی را
نسیم باز در اعجاز زنده کردن خاك ببرد آب همه معجزات عیسی را*

سلطان متوجه آذربایجان شد و امیر جاولی و تمامت حواشی ملازم رکاب
عالی بوذند و در آن زمان ملک سلیمان برادر سلطان و عباس و بوزابه و محمد
و ملک شاه با هم در ناحیت اعلم بالشکر و حشم و طبیل و علم نزول کرده
بوذند و لشکر سلطان از کثرت ایشان می هراسید اتفاقاً من حیث لا
یحتسب^(۱) که بامداد میان هر دو صف مصاف خواست رفت سلیمان
از لشکر کرانه کرد و راه ری گرفت و عباس علیکم بالسواد الاعظم^(۲)*

فرو خواند و از عقب سلیمان روان و دوان شد و بوزابه چون عقد آن
جمعیت بهم برآمده دید با محمد و ملک شاه بهم روی باصفهان نهاد
و سلطان مسعود نام محمود مقام بری رفت و برادرش سلیمان شرایط
استقبال باقامت رسانید و ملازم حضرت شد و بعد از آن بذ طالعی
سلیمان جاولی و امراء دولت را بران داشت که بسطان گفتند^(۳) سلیمان را
مطلق العنان بگذاشتن و از کار او غافل بوذن از مصلحت ملک دورست^(۴)

و مبادا که جمعی متابع و معاون او شوند و او را حبّ جاه بر خیزد و بطرفی

(۱) سورة الطلاق . - (۲) حدیث شریف . اول: عليك . - (۳) ل: داشت
که گفتند . - (۴) مصلحت ملک کارداری دور نیست .

روذ سلطان بنا بر^(۱) سخن حاسدان سلیمانرا در حجره که قرارگاه او
 بود موقوف و محبوس گردانید و ملک‌شاه پسر را از قلعه فرحین باز آورد
 و اتابکی او بامیر جاوی داد و بعد ازان برادر را بجای پسر^(۲) فرستاد
 و آن بیچاره مظلوم در آن قلعه مدتی در غرقاب حیرت و گرداب حسرت
 بماند و بامید لا تأسوا من روح الله^(۳) روزی شب می برد و پیوسنه
 این ترانه می گفت

بیت

غصه اینست کز ریاض جهان گل نبوئیده خار می بینم
 بر تن خویش بفصل خزان کسوت نوبهار می بینم
 و جاوی متوجه اذریجان شد و چون بزنجان رسید قصد فصد کرد و در
 حال برخاست و بتیر انداختن رفت و رگ دستش بکسست و متقاضی
 اجل کمین برکشاد و از کمان قضا ناولک جگر دوز بلا بر هدف جانش زد

شعر

مشی بر جلیه عمد آنحو مصرعه ليقضى الله امرا كان مفعولا
 و بعد از وفات او سلطان اتابکی پسر بعد الرحمن داد و فرمود تا بیورت
 آر آن روز و عبد الرحمن عاقبت اندیشی و دور بینی کرد و از سلطان التماس
 نمود تا از امرا ایلدگز و خاصبک و قیصر که از بوذن ایشان بحضرت سلطنت
 ایمن نبود^(۴) با وی باران روند سلطان اجابت فرمود و چون امراء مذکور
 بندگان محمود و چاکران مسعود بوذنند و از خبث باطن عبد الرحمن اطلاع

(۱) ل - (۲) ل : بجای او - (۳) سورة يوسف - (۴) ل .

داشتند در فرصتی عبدالرحمن را بکشتند* و بشارت حصول آن نصرت و نیل آن فرصت بحضرت سلطنت فرستادند سلطانرا قتل آن منافق عظیم موافق افتاد و چون عباس که در مخالفت سلطان موافقت عبدالرحمن کرده بود و با وی عقد مخالفت مستحکم گردانیده و این الظالمین بعضهم اولیاء بعض^(۱) ازین حکایت آگاه شد بتدبیر هر نلیس و تزویر فرو رفت و با امیر المؤمنین المقتدی قرار کرد که روز عید چون سلطان بصحرا آید خول و عید را بزجر و تهدید منفرق^(۲) گردانند و سلطانرا هلاک کنند اتفاقاً روز عید بارانی عظیم بیامد و وحلی تمام ظاهر شد چنانچه مور از خانه بطلب دانه نمی توانست شد و مرغ از آشیانه کرانه^(۳) نمی توانست کرد و سلطان بواسطه رحمت خالق از زحمت خلاق جان ببرد و بعد از هفته عباس و سواس را بگرفت و اندازاً للناس بکنار دجله بردار کرد* و موافقان او بعد از یاس^(۴) جامه در نیل زدند و سلطان تاج الدین وزیر را بفارس پیش بوزبه فرستاد و پیغام داد که هم عهدان ترا در خلاب خذلان انداختیم اگر ترا لحاق بذیشان هوس است و عمر عزیز بس تا ترا بذیشان ملحق گردانیم م إلیق الفرد بالاعم لاغلب بوزابه ازین پیغام بیناک و غمناک شد و خوفناک گشت و در حال لشکری بهم آورد و محمد و ملکشاد را بر گرفت و باصفهان برد تا ایشانرا مُلک شاه گرداند چون بمقصد رسید محمد را بر تخت سلطنت نشاند و او را گفت بیت

پنج نوبت همی زنی بجمال پنج دیگر بزن بسلطانی

(۱) سورة الجاثیة . - (۲) ل : متفرق . - (۳) ل . - (۴) آ : باس : ل : باس .

و چون سلطان ازین حادثه اطلاع یافت لشکر گزرد کرد و روی بجنک
 نهاد و در مرغزار قراتگین * بدیه کهران میان ایشان مصافی رفت که
 صفت آن در طی ضمیر و فذلک تحریر نکنجد و عاقبة الامر میسرۀ لشکر
 سلطان شکسته شد و میمنه از هم گسسته گشت بلی چون سعادت مساعد
 و دولت مضاعد بود غلامی حبشی که یکی از حواشی سلطان اورا بٹن
 بخش دراهم معدوده در تحت بیع آورده بود بوزابۀ بسیار تبع را که چون
 تبع بکثرت اتباع افتخار میکرد در میان معرکه پیاده بیافت و بشناخت^(۱)
 و بگرفت و هر چند بوزابه گفت نیمۀ از ملک پارس بتو دهم و مرادست بدار
 قبول نکرد و دست بسته بحضرت سلطان برد بیت

خصم را سوی حضرتش تقدیر بسته دست و شکسته پای آورد
 و سلطان بقتل او حکم کرد و سرش ببغداد فرستاد تا بر در حرم مقتفی عبرۀ
 للنظار بیاویزند بیت

بس بقائی^(۲) نبوذ خصم ترا در دولت چه عجب رایحۀ گل ببرد جان جُعل
 و محمد و ملک شاه خاسرو نادم^(۳) مراجعت کردند و بفارس رفتند و باذبی دولتی
 خیام سلطنت ایشانرا برهم زد و در ورطۀ نکبت انداخت شعر
 ما کلّ ما یتمنی المرء یدرکه تجری الیراح بما لا تشتهی السفن^(۴) *
 فما کلّ طلابٍ من الناس بالغٌ ولا کلّ سیّارٍ الى المجد واصل
 و چون پنج سال ازین حکایت بگذشت در رجب سنه ست و اربعین
 و خسمایه سلطان رخت اقامت از نزهت خانۀ دینی بمغفرت سرای عقبی

(۱) ل - (۲) ل تفاوت - (۳) ل - حاسر آ و ناده - (۴) دیوان متنبی ص ۲۷۹

برد وهاتف تقدیر نداء وَأَتَمَّتْ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي^(۱) در بارگاه اوداد

یت

صاحب نظری کجاست تا در نگردد تا آن همه آنچه پیشش آمد از زید
و در مدرسه جمال الدوله در همدان سلطان جهان را دفن کردند مدت عمرش
چهل و پنج سال بود و زمان حکمش هفده سال و وزیرانش شرف
الدین انوشروان خالد الکاشی و عماد الدین ابوالبرکات الدرجینی و کمال
الدین محمد الخازن و عزّ الملک ابوالعزّ البروجردی و مویّد الدین اسمعیل
الطغرائی و تاج الدین شیرازی و شمس الدین ابوالنجیب توقیعش اعتمادی
علی الله .

السلطان مغیث الدین ملکشاہ بن محمود

یمین امیر المؤمنین .

شاهنشاه ملکشاہ شاہی بوذ شجاع و دایر و در میدان مبارزت
چون شیر بحسن خلق مشهور و بسخاوت و احسان بر خلق مذکور
عیش و طرب بر دوام کردی و هزل و شرب مدام مدام پیوسته بزمگاه
او بشاهدان بی نظیر آراسته بوذی و بمعشوقان کشمیر پیراسته خاک
تختگاه او چون گل و ریحان خوشبوی و مطربان بارگاه او چون بلبل
و هزارستان خوشگوی یت

ز خاک مجلس او بوی خلدی آمد چنانک نِکَحَتْ غنبر ز کلبه عطار

وسلطان اتفاقا بر پری چو ره که زنجیر زلف پرتاب او هزار عاقل را مجنون
کرده بود و صد کامل را مفتون گردانید بیت

ازین مه پاره عابد فریبی ملایک صورتی طالع زیبی
که بعد از دیدنش^(۱) صورت نبندد وجود پارسایانرا شکیبی^(۲)
عاشق زار شد و در دام هوس جوانی و عشق شهوانی گرفتار گشت

بیت

بر دل از عشق چرخ نیست که تادرافند^(۳) آب بی تیرگی و اینینه بی رنگاری
و همواره در جمعیت خانه که زهره را بران رشک می آمد و خورشید از
سر غیرت از دینده آشک می بارید با دلارام خوش خرام در تجرع کاسات
مرام و جامات مدام بی زحمت لیام انام لیالی و ایام می گذرانیدند

شعر

الحر یاقوتة والکاس لؤلؤة من کف لؤلؤة ممشوقة^(۴) القدیر
و منظور کز بده زلف بریده بدست^(۵) ان شاه پسندیده آثار داذه بود
و هر زمان از لحن خویش نغمه می ساخت و بسر پنجه لطف بر رباب
طرب زخمه می زد و بسان ناهید چنگ و بر بط می نواخت و ملاطفت
ان معشوقه هر یان با ارادت سلطان ضم شد و زاد فی الطنبور^(۶) نغمه
و سلطان آن لذت روح پرور را غنیمت میدانست و ان فرصت از
خلاصه زندگانی و نقاوه^(۷) آمائی می پنداشت شعر

(۱) ل. - (۲) کلیات سعدی ص ۸۵ - (۳) ل. - (۴) ل. - (۵) ل. -

(۶) : آول : طنبور. - (۷) ل.

و الذَّ ایام الفتی و احبَّها ما کان یزجّیه مع الاحباب
 و چون مملکت موروث داشت و معشوق محبوب قرین بود و دست
 قدرتش حمایت گردن مطلوب گمان برد که مدّة العمر عروس دولت در
 کنار باشد و الی آخر الامر سعادت یار و بذان اعتماد تدبیر کار مملکت
 و محافظت رسوم سلطنت مهمل گذاشت و ندانست که از دهر بد مهر
 وفا نیاید و از معشوق ستم پیشه دنی جز جفا نراید شعر
 ابدًا تستردّ ما تهبّ* الدن یا فلیت جودها کان بخلا
 داماد عروس دهر بد مهر مباش کین فاحشه را خون عزیزان مهرست
 إِنَّمَا الدنیا فناء لیس للدنیا ثبوت
 إِنَّمَا الدنیا کیت نَسَجَتْهُ العنکبوت^(۱)

و از کثرت عیش و مداومت^(۲) طرب با امراء دولت نمی پرداخت
 و ایشانرا بر مّتهم بمجلس معاشرت با یار بار نمی داد و المجالس اخلاها
 و احلاها و چون خاصبک که خود را از خواصّ میدانست در حکم عموم
 داخل بود و چون عوامّ خارج از ملاقات و دیدار سلطانِ عاطل
 و سلطان از قاعده ما من عامّ الاّ و قد خصّ منه البعض و استماع
 قضیه و لله فی حکم العموم خصوص غافل از سر غیرت عاصی گشت
 و حسن جاندار را بر آن داشت که سلطانرا بخانه خود مهمان برد و خوانی
 معتصم وار بینداخت و شراب ارغوانی بکام تابخ و بجام شرین بردست
 ساقی نازنین نهاد و سه شبانروز از ساغر جان می ستندند و در روضه

(۱) دیوان امام علی، بولاق ۱۲۵۱، ص ۱۵۰ - (۲) ل: ملازمت.

جنان بموافقت پیکر سمین دهان شرابی که شعر

تحفی الزجاجة لونها فکانها فی الکف قائمة بغیر اناء

می نوشیدند عاقبة الامر چون بساط نشاط در نور دیدند سلطان بخت
برگشته و معشوق زلف آشفته انک بیت

زلفش چو بد ابری در آید بس کس که ز خان و مان بر آید
هم رایت خوش دلی نگون شد هم دولت بی غمی سر آمد *

موکل کردند و از مسند اختیار و شاهی در و هدهد اضطرار و تباهی انداخت
و خاصبک ظفر یافت و زبان بلامت بر کشاد و چون سلطان خود را
بذین سان دید تحمل و صبر پیش آورد و بلسان رضا با خاصبک بی
وفا گفت بیت

کنون که وقت خمارست می بیاید خورد ز دست ظلم تو ناکام شربتی قائل
القصه چون سلطان را درین قید مبتلا کرده بوذند کس را بخدمت برادرش
سلطان محمد فرستادند و او را استدعا کردند تا بیاید و چون ملک شاه
از ملک سیر آمده و روی بختش چون قیر شده بجای برادر بر تخت
سلطنت نشیند و ملکشاد را بکوشکی بردند و بی بار هم دم و رفیق
محرم^(۱) پای تدبیرش بقید محکم کردند و مقید و محبوس گردانید ملک شاه
که ملک موروش^(۲) از دست رفته بوذ و محبوب از نظرش محجوب
شده سر بر زانو حیرت^(۳) نهاد و از سر حسرت و ندامت و مشقت
این ترانه دوستانه میگفت شعر

(۱) ل: بی یار و محرم و رفیق هدم . - (۲) ل: . - (۳) ل: زانو حسرت .

فیا لیت ما بینی وین احبتی من البعد ما بینی وین المصائب
و بزبان باذ صبا که محرم اسرار اخوان صفا^(۱) و پیام گزار یاران با
وفاست^(۲) این نشید بگوش معشوق دلربا و یار رعنا و حریف زیبا
و ظریف با وفا می رسانید که

بیت

انجا که تویی من آمذن نتوانم و انجا که منم تو خود نیایی دانم
و مدت پانزده روز دران مسکن دلگیر با هزار غم و تشویر در فراق
غمگسار یا قوتین دهان و دلدار داودی ألحان که مقابل فراق جان و مفارقت
از جهان بوذ و شعر

إنَّ المنيَّةَ والفراقَ لواحد   او توأمان تراضعا بلبان
از عمر چه خوشترست وصات   و ز مرگ چه صعبتر جدایی
بسر برد و این مقال وصف حال او شد شعر

بالامس انا و وصلها و الخمر   والیوم اذی خمارها والهجر
یا دهر کلاهما لیدیك استویا   بع ذاك بهذا وفداك العمر

بیت

دی ماومی و عیش خوش و روی نگار و امروز غم جدایی ورنج خمار
ای گردش ایام ترا هر دو یکدست جان بر سر امروزنهم دی باز آ*
و بعد از ان شبی بدلات شهاب سعادت و دالت^(۳) نجم شهامت از ان
محنت خانه بگریخت و بطرف خوزستان رفت و مدتی مدید و عهدی

(۱) ل : ان صفا . - (۲) ل : با ولاست . - (۳) ل : دلالت .

بعید انجا بود و خواهرش گوهر نسب بهر وقت از اصفهان بخوزستان
میرفت و اموال بسیار بهدیه می برد و برادر را بران می داشت که
لشکری جمع کند و تبعی گرد آورد سلطان محمد ازین حال آگاهی یافت
و ملک ایاز را بفرستاد تا خزانه ملک شاه قهراً و قسراً برگرفت و در ربیع
الاول سنه خمس و خمسين و خمسماية بجوار رحمت باری تعالی رفت
و چون سلیمان شاه در همدان از گشتیء ملک در خنصر عنصر هایون کرد
و ملک شاه از خوزستان باصفهان آمد و بر تخت سلطان قرار گرفت در دل
داشت که سلیمان شاه را مقهور گرداند و همه ملک را بدست آرذ اما
عمر عزیز وفا نکرد و بعد از پانزده روز که باصفهان آمده بود باناوك
جگر دوز قضا دوچار خورد و هادم اللذات اساس سلطنت را خراب
کرد بیت

بس نامور بزیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بروی زمین در نشان نماند
خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر زان پیشتر که تا یک بر آید فلان نماند (۱)
مدت عمرش سی و دو سال و چهار ماه بود وزیرش شمس الدین ابوالنجیب
توقیعش استعنت بالله .

السلطان غیاث الدین ابو شجاع محمد بن محمود
قسیم امیر المؤمنین .

سلطان ماضی محمد سلجوقی بیت

(۱) کلیات سعدی ص ۵۳ .

ان خسروی که در صف هیا و را خرد همتای پیل جنگی و شیر ژیان نهاده
اعقل شاهان دهر و اکمل شهریاران عصر بود رایی ثاقب و فکری
صایب و قولی راسخ و عهدی ثابت داشت رعایت احکام شرع نبی آخر
الزمان باقصی الغایه و الامکان رسانید و در محافظت جانب^(۱) مشاهیر
ایمه عالم و کبار فضلاء امم بجان کوشید حضرت او کعبه اعیان و مشرب
احسان بود و عدل او پاسبان هرناتوان و امان بخش هر پیر و جوان بیت
حوانده تیعش بر حلائق خطبه فتح و توح^(۲) داده عدلش در ممالک مژده امن و امان
* و سبب ملک این سلطان چنان نقل کرده اند که چون برادرش ملکشاه
اکثر زمان بر طرف گلستان و صحن بوستان با شاهد موی میان و ساغر
ارغوان بسرمی برد و دل را در خم چوگان زلف معشوق یا قوتین دهان^(۳)
انداخته بود و جان از زنجیر زلف پریشان یار مهربان آویخته^(۴) و با
وجود علو قدر و بسطت ملک چون همای استخوان میجست^(۵) امراء
زمان او را از خوزستان طلب کردند بیاوند و بر سریر سلطنت نشست
و جمال الدین قفشت * بن قایماز که با استدعاء سلطان رفته بود در اثناء راه
با سلطان گفت که خاصبک در حق تو همان کند و اندیشید که با برادرت
ملکشاه کرد و او با خلیفه عهدی کرده و میخواهد که خاندان شمارا
عالیها سافها گرداند سلطان این سخن بسمع قبول راه داد و بگوش ارادت
بشنود و چون در محرم سنه ثمان و اربعین و خمسمایه بهمدان رسید و امراء
دولت بحضرت سلطنت آمدند و مراسم عبودیت و خدمت باقامت رسانیدند

(۱) ل . - (۲) ل . - (۳) ل : یا قوتین لبان . - (۴) ل . - (۵) ل .

روز اول بر غزار قرانگین طوی کردند و دوّم بکوشك مر غزار همدان رفتند و تحف بسیار و طرف نیّف ایشار کردند و آن جمع منفرق گشتند خاصبك بقدّم ادب بایستاد و زبان بنصیحت برکشاد و آیین سلطنت خواندن گرفت جمال الدین قفشت از پس پشتس در آمد و بمعاونت صارم محمد^(۱) یونس اورا بگرفت و بموضعی خالی برد و از متابعان خاصبك زنگی جاندار بمظاهرت ولی نعمت بر خاست و شمشیر برّان و تیر و کمان و گرزگران برداشت و قصد سلطان کرد و ملازمان حضرت سلطان اورا بگرفتند و مقید و محبوس کردند و چون این گفت و گوی در کوشك افتاد و لشکر خاصبك ازین حال خبر یافتند و امیر خود را اسیر و در قید زنجیر دیدند فریاد و نفیر بر آوردند و ناله و واویلا به آسمان رسانیدند و آغاز هر گونه تدبیر کردند و موكّـلـان خاصبك و زنگی جاندار را بردار کردند و سر هر دو بفرمان شهریار بیدین و یسار لشکر جرّار انداخت و سبّاه دخیسته و جان شکسته شدند و تیر تفرقه را نشانه گشتند و از آن وادی ازیم اُعادی روانه شدند و قصد ملک شاه چنانچه در فصل سابق در حیّز تحریر آورده شد بر خاصبك مبارک نیامد و اگر چه در تدبیر سلطنت و استقامت مملکت بجان کوشید از دست برد فلك اُمان نیافت و از حادثه دهر جان نبرد شعر

فلما اشتدّ ساعده رماه^(۲) ولا ربّ عاقبت ظلم چنین بود و فذلك ستم همین و كذلك نولّى بعض الظالمين بعضاً بما كانوا يكسبون^(۳) بیت

(۱) ل: صارم بن محمد . - (۲) میدانی ج نانی ص ۱۲۷ . - (۳) سورة الانعام .

چو خون خداوند ریزد کسی بگیتی در نگش نباشد بسی
گویند درین حالت که قصد گرفتن خاصبک میکردند شومله نای
که از متعلقان و متابعان او بود چون مزاج وقت آشفته دید و کار مخدوم
بهم برآمده یافت و اِنَّهٔ لَفِی خَوْزٍ وَفِی فَوْزٍ بِحُكْمٍ تَضَرَّعَ اِلٰی
الطَّیِّبِ قَبْلَ اَنْ تَمْرُضَ^(۱) از کوشك فرو آمد و انگشتی خود بر کاب دار
خاصبک داد و گفت بدين نشان اسب خاصبک بمن ده تا بشور
روم و تحفه که بهیده بسطان خواهد داد و در گنج نسیان بمانده بیاورم
رکاب دار اسب بداد و او توسن مراد در زیر زین کشید و آیت فرار بر
خواند و من نجابر اسه فقد ربح^(۲) و تا در قید حیات بود بخدمت
هیچ سلطان نیامد بیت

بدریا در منافع بی شمارست و گر خواهی سلامت در کنارست^(۳)
وما السلطان الاّ البحر عظمًا و قرب البحر محذور العواقب
و سلطان محمد چون از کسر این قلب که سبب کسر قلب خاصگیان خاصبک
بود فارغ شد معتمدان را بر سر خزانه و گنجینه و خانهٔ خاصبک فرستاد
و چندان نقود و اجناس و کنوز و خزاین و جواهر و دفاین و بنات و معادن^(۴)
و حلّی و لالی و خبول و مواشی در تحت تصرف آوردند که انامل کُتّاب
و اوارجهٔ^(۵) حساب از حدّ و عدّ آن قاصر و حدّت و هم از ادراک آن
عاجز بود چون خبر قتل خاصبک مشهور شد سلیمان شاه که در عهد

(۱) آ: تمرّض . - (۲) میدانی ج ثانی ص ۲۱۲ . - (۳) کلیّات سعدی ص

۶۲ . - (۴) ل : خزاین و دفاین و بنات و معادن . - (۵) آ : اوراقه .

برادر خود سلطان مسعود از قلعه گریخته بود باذریجان رفت و با امراء ان نواحی قاعده متابعت مہد گردانید و از انجا بالشکری بسیار بقصد سلطان روی بہمدان نہاد اتفاقا لشکر سلطان متفرق^(۱) بودند و اکثر با قوم خاصبک ملحق شدہ و عہد اتفاق و وفاق بستہ سلطان چون از آمدن سلیمانشاہ واقف شد لشکریان ملازم را بانواع عاطفت و مرحمت مخصوص گردانید و زر بسیار و جامہ بی شمار بحرّوار^(۲) داد و حدیث جوّع کلبک یتبعک را رعایت نفرمود^(۳) و لشکریان کافرکیش مال مخدوم خویش میستند و بگریختن پیش دستی می نمودند و پیش^(۴) از جنگ بہزیمت رفتن مسابقت می نمودند سلطان چون حال اعوان عوان* سیرت شیطان جبلّت بر ان صفت یافت با خود گفت شعر

و اذا الدیار تغیرت عن حالها فدع الدیار واسرع التحویلا
لیس المقام علیک حتما واجبا فی بلدہ تدع العزیز ذلیلا
و از میدان مقاومت عنان یکران شجاعت بگردانید* و از ہمدان باصفہان رفت و سلیمانشاہ بمرغزار ہمدان فرود آمد بالشکری کہ بنان از بیان اعداد ایشان فاتر بود و اقلام از تحریر اعلام ان پیل تنان کوه پیکر قاصر و چون آوازہ آمدن او بہمدان بدروازہ سمع لشکر سلطان فرورفت جمعی کہ خان و مان در ہمدان داشتند همان دم عزم وطن کردند و حب الوطن من الایمان^(۵) بر خواند و اندیشہ سلطان من حیث الاضطرار بنا بر

(۱) ل. آ: متفرق. - (۲) ل. آ: بی شمار. - (۳) آ: فرمود. - (۴) ل.

آ: بگریختن و پیش. - (۵) حدیث شریف.

انك آلت كارزار نداشت و خود را بی یار و همرازمی دید. بران قرار گرفت که اگر سلیمان شاه متوجه اصفهان شود او بخوزستان رود و بامید دمیدن صبح نجات باذیال صبر تمسك نماید^(۱) چه بیت

جهان پیوسته بریک حال نبوذ لعل الله یحدث بعد ذلك
روزی دوسه چرخ ار نه^(۲) بفرمان گردد مگذار که خاطرت پریشان گردد
تو عمر زحق خواه و صبوری کن از انك تا در نگری کار بسان گردد
و شاه و سپاه دل بر حکومت سلیمان شاه نهانند و سلیمان شاه را^(۳) وزیر
بود نغراالدین رازی کاشی لقب و امیر حاجی خوارزم شاه نام امرای اتفاق
کردند که وزارت بشمس الدین ابوالنجیب می باید داد و حجاب بمظفر
الدین الپ ارغو^(۴) خوارزم شاه این حکایت بشنید^(۵) و دل از کار و بار
برگرفت و خواست که مملکت را بهم برزند و تدبیر جزان ندید که
با خواهر سلطان که در تحت حکم او بود تقریر کرد که لشکریان بر مخالفت
سلطان متفق شده اند و او را زحمتی خواهند داد و از نیکو بندگی و رعایت
شرایط قربت و خویشی چنان سزد که تو این حکایت بگوش سلطان رسانی
خواهر تاخیر روان داشت و در حال برفت و از سرمهر بانی برادر مشفق را
ازین حال اطلاع داد و خوارزم شاه در شب لشکر خود را بر نشاند تا
بحوالی تخت گاه آمد شد^(۶) می کردند با اسم انك سلطان را محافظت میکنند
سلیمان شاه از غایت بذ دولتی و از سربزدلی بترسید و با چند کس از
خواص خود برخاست

بیت

(۱) آ: مانند ل. ل: نمود. - (۲) ل. - (۳) آ: سلیمان شاه. - (۴) آ و ل: الرغو.

- (۵) آ: نشنید. - (۶) ل. آ: شد آمد.

نماز شام چو خورشید کند گردان بکوه رفت فرو و ز چشم گشت نهان
 ذلیل و خوار و متحیر و خاکسار مثل اذل من اموی بالکوفة
 یوم عاشوراء روی بمازندران نهاد و از سر حجلت میفگت شعر
 فلو كانت الدنيا تنال بفطنة وحلم وعقل نلت اعلی المراتب
 ولكننا^(۱) الارزاق حظاً وقسمة بفضل ملک لا بحيلة طالب^(۲)
 و دران تعجیل بی فایده ملک آرا میدردا سراسیمه کرد و لشکر آسوده را
 تفرقه^(۳) و آشفته گردانید و من نأنی اصاب او کاد و من تعجل اخطأ
 و لو کاد^(۴) و این نصیحت را کار بند نشد یت

هیچ کاری مکن ز روی شتاب زانک اندر شتاب نیست صواب
 الأناء^(۵) حصن السلامة والعجلة مفتاح الندامة روز دیگر امرا که
 ازین تهمت چون گرگ یوسف عالی همت مبرا و معرا بوزند جمع شدند
 و هر یک از صغار و کبار کرد فراز و نشیب هر کار و بار بر آمدند تا موجب
 این حرکت باز دانند و سبب تشویش این جمعیت معلوم کنند و چون
 بر کماهی حال کما ینبخی اطلاع نمی یافتند در حق یکدیگر متهم شدند
 و در هم افتادند و هست و نیست سلیمان شاه بتاراج پیردند و بز مگاهی بزواهر
 جواهر آراسته و تختگاهی بطرایف و ظرایف^(۶) پیراسته چون دشت
 عرفات و دستگاه غرقاب بکردند و پنداشتند که زمان و عدم که الله مغام
 کثیره تأخذونها^(۷) در رسیده است م مصائب قوم عند قوم فوائد^(۸)

(۱) آول : ولكننا . - (۲) دیوان امام علی ص ۸۰ . - (۳) ل . - (۴) آ : اخطا

او کاد ، ل : اخطا لو کاد . - (۵) ل . - (۶) بطرایف ظرایف . - (۷) سورة الفتح .

وسلیان شاه بذآختر و خوارزمشاه بذگوهر بی موجب سلطنت موروث
و مملکت مکسوب بر باد دادند و آیت یُخْرِ بون بیوتهم بایهیدهم و ایدی
المؤمنین^(۱) صفت حال ایستان شد و مغموم و محروم ماندند* و الفطام عن
المألوف شدید^(۲) در جهان پراکنده گشتند فاصبحوا لایری الامساکنهم^(۳)
و دهر بذمهر آواز ذاک بساط قد طویناهُ دران مساکن بر آورد
و نداء هذه الدولة قد تولت دران اماکن داد م

والدهر من احکامه بکدیر عیش قد صفا م از چرخ نه اینست نخستین
بیداد و مدت این فرمان روائی قریب الزوال از بیست و هشت روز
نگذشت^(۴) و چون این خبر بسطان محمد رسید از تسطن^(۵) روزگار
غدار و تفرعن ادوار بذکار و تصاریف لیل و نهار انگشت تعجب
بدندان گرفت و چون این انقلاب بی ایام معدودات^(۶) اتفاق افتاده
بود از غایت عاقبت اندیشی و دور بینی پنداشت که آن خبر از حلیت
صدق خالیست و ان اثر از لباس صحت عاری و بنا بران این آوازه
در انداخته اند تا او خود را در دام بلا و ورطه عنا اندازد و قطعاً حرکت
نکرد و هر چند طبع جام دوست میل میکرد و نفس ذنی پرست
بزبان حال میگفت بیت

کاندرین بحر بی کرانه چو غوک دسب و پای بزنجائی بوک
دست بعروه و ثقی صبر میزد و الصبر أحجی بذوی الحجی و عقال عقل

(۱) سورة الحشر - (۲) میدانی ج ثانی ص ۲۲ - (۳) سورة الاحقاف .

(۴) آول : نکذشت - (۵) آول : سطن - (۶) سورة البقرة .

بر پای مراد می نهاد و با عماد انک گفته اند بیت
 هر انک او میآ بود دولتی را آگو او نجوید بجویدش دولت
 مصابت می نمود و نفس سرکنش را این مناصحت میکرد بیت
 خوش باش که گر ملک جهان بدهند يك ذره ز قسم دگران ندهند
 و چون چند روز برین بگذشت و خبر واحد که مفید^(۱) ظن^(۲) باشد
 بحدّ تو اثر که موجب علم بود رسید و طائفه^(۳) که تواطؤ^(۴) هم^(۵) علی
 الکذب محال بود روایت کردند و محقّق شد که باذبی دولتی ان جمع را
 تفریق کرده و قسام^(۶) امل^(۷) بخت اورا بر تخت تضعیف نهاده روے
 بهمدان نهاد* و شکر این موهبت که اورا م من نصرة الله لا من
 تسبیح داود دست داده بود با فامت رسانید و راست گفته اند بیت
 هزار نقش بر آرد زمانه و نبوذ یکی چنانک در اینده نصور ماست
 و در سنه خمسین و خمسایه سلیمان شاه از خراسان باصفهان آمد و در ان
 زمان رشید جامه دار حاکم و والی انجا بود سلیمان شاه رسولی بوی
 فرستاد و رشید را گاهی بسبیل لطف و امر و زمانی تهدید سنان و گرز
 بمطاوعت دعوت کرد رشید جواب داد این امانت براذر زاده تو بمن
 سپرد و امثال امر أن تؤدوا الامانات الی اهلها^(۸) از واجبات و بر
 مخدوم و ولی نعمت ستم و کفران نعمت از محرمات سلیمان شاه چون
 ازین درنوهید گشت بمدينة السّام^(۹) رفت بخدمت امیر المؤمنین المقتدی
 و مدّتی انجا ملازمت کرد بعد از زمانی خلیفه اورا خلعت سلطنت

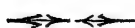
(۱) آ: مقید . - (۲) آول: تواطؤهم . - (۳) سورة النساء . - (۴) آول: السّلم .

پوشانید و جرعهٔ مملکت نوشانید و چون سلطان شد و فرمان روان گشت
بتبریز شد و جمعی طوعاً و کرهاً متابع او شدند و سلطان محمد جهت دفع
او عزم اذربایجان کرد و میان ایشان مصافی رفت* که شرح آن در
حیّز اقلام و مرکز اوهام نگنجد و لشکر سلیمان شاه بشکست و اواز انجا
بموصل افتاد و چون سلطان محمد درین جنگ پیروز آمد و خصم را
مقهور و منکوب گردانید^(۱) در آخر سنه خمسین و خمسیاه متوجه بغداد
شد و بجانب غربی فروز^(۲) آمد بنا بر آنکه امراء خلیفه اورا نویذی
میدادند که ما شهر تسلیم خواهیم کرد در جنگ تقصیر می نمود و جدّ
و جهدی چنانچ عادت نیکبختان باشد نمی کرد و بساط نشاط و عیش
کسترانیده بود و فی روضه احسن من الطاوس و ازیّن من سوق
العروس^(۳) آرمیده ناگاه خبر آوردند که ملک شاه و اتابک ایلدگز
بدرهمدان آمده اند و لشکر سلطان جهت محافظت خان و مان یگان
و دوگان میگریختند و دکان جنگ معطل می گذاشت^(۴) و بهمدان
میرفت سلطان چون دانست که سکون لشکر و الحاله هذه مستحیل
و ممتنع است فرمود که باتفاق فردا از آب بگذریم و بهمدان رویم
طائفه لشکریان دور اندیش گفتند فردا غلبه بسیار جمع شود امروز
از فردا گذشتن بصواب نزدیکترست و آغاز کردند و از آب می گذشتند
بقیه لشکر موافقت واجب دانستند اتفاقاً جسر خراب شد و سفائن

(۱) ل: مقهور گردانید. - (۲) فرو. - (۳) میدانی ج اول ص ۲۰۱. -

(۴) ل: می می گریختند می گذاشتند.

چون حروف تهجی از هم فروریخت و هریک بطرفی افتاد و رجاله بغداد که تعداد اعداد ایشان مانند حصاء بطحا محال نمود ان فرصت را غنیمت شمردند و دست نهب و غارت دراز کردند و نعمتی اُحلی من میراث العمة الرقوب بیافتند و سلطان در سرای سعدالدوله رفت و بقیه لشکر از یم جان در جوشن و برگستوان جستند و زین الدین علی نامی از حواشی سلطان مقدم ایشان شد و صف در صف بستند و شمشیر انتقام از نیام بیرون کشیدند^(۱) و موافقت و مبارزت نمودند تا خزانه سلطان از سر پنجه غصب آن رونود^(۲) و او باش بسلامت از آب بگذرانیدند و آنچه از ثقل نقل آن متعذر بود مانند بازار و خیمه و خرگاه آتش در ان زدند و سلطان متوجه همدان شد* و چون نزدیک رسید اتابک ایلدگز بحکم اذا جاء الحقّ زهق الباطل^(۳) از همدان باذریجان رفت و ملکشاه راه خوزستان گرفت* و سلطان محاربت و مقاتلت ترك کرد و رحله الشتاء^(۴) و الصیف زمستان بساوه می بود تا بستان بهمدان و در ذی الحجة سنه أربع و خمسين از تکاپوی این جهانی خلاص یافت و بنعمت خانه باقی^(۵) رفت و مدت عمرش سی و دو سال بود و زمان حکمش هفت سال و وزیرش جلال الدین ابوالفضل و توقیعش اعتمادی علی الله.

---

(۱) ل : از نیام برگشیدند . - (۲) ل : رباد . - (۳) سورة الاسرى . - (۴) ل : بر حلة الشتاء . - (۵) ل : بنعمب جاوداتی .

السلطان معزّ الدین ابو الحارث سلیمان بن محمد برهان امیر المومنین.

سلطان سلیمان شاه پادشاهی بوذ خوش خوی طرب جوی شکلی خوب داشت * و شمایل مرغوب و قدّی محبوب با رخساری چون مرجان رنگین و گفتاری چون جان شیرین و چون سلطان محمد از دار دنیا رحلت کرد امرا باستصواب یکدیگر بموصل فرستادند و او را بخواندند و اتابک قطب الدین مودود چنانچه آیین حکام باشد و رسم ملوک عظام او را روانه کرد و در ربیع الاول سنه خمس و خمسین و خسمایه بهمدان آمد و همان زمان بر تخت سلطنت مکان یافت و ملک ارسلان را که در اذریجان پیش اتابک ایلدگزمی بوذ بحکم مصلحتی که وقت اقتضاء^(۱) آن بوذ ولیّ عهد گردانید و در خطبه و سکه نام او را قرین نام خود ساخت و سلطان سلیمان اکثر اوقات بله و مزاح بسر می برد و در صبح و غبوق جرعه راح از کفّ نئی نهاد و زخمه چنگ و رباب از آن جناب بعیوق میرسید^(۲) و بجام شراب چهره رای^(۳) صواب خراب میشد و عزّ الدین و ناصر الدین آتش پیوسته ملازمت حضرت میکردند و در معاشرت یار و در خلوت محرم اسرار می بوذ و میان ایشان و موفق گرد باز و پیوسته حسدی که شیمت نزدیکان سلطان و عادت ابناء زمان باشد می بوذ و عزّ الدین و ناصر الدین

(۱) ل : مقتضی . - (۲) آ : میرسد . - (۳) ل : جهره آرای .

بر مقتضی خذ اللصّ قبل أن يأخذك^(۱) سلطانرا بران میداشتند که
گردد بازورا بگیرد و هلاک کند و بدین عزم سلطانرا بخانه او همدمان
بردند گرد بازو ازان حیل آگاه بود و خودرا نگاه داشت^(۲) و ان
فرصت از دست برفت و آن سعی کالقمرفی الشتاء ضایع ماند و گرد بازو
بذان واسطه پیغامی باتاباک ایلدگز فرستاد و گفت ملک ارسلا نرا بر
تخت سلطنت می باید نشاند و در ان باب ترغیب و تحریصی^(۳) هر چه تمامتر
بکرد و سلیمان شاه از مداومت عیش و طرب بتدبیر ملک و قمع اعدا و تقویت
اجتناب می پرداخت و کار بجایی رسانید که امراء دولت و نواب حضرت
بر متهم ازو ملول شدند و دل از متابعت و گردن از مطاوعت^(۴) او برگرفتند
و او نیز بحکم القلوب تتشاهد در حق ایشان بدگماز شد و بسنان زبان
شعر

جراحات^(۵) السنان لها التیام ولا يلتام ما جرح اللسان
پیکان ز درون برون شود بی مشکل بیرون نشود حدیث ناخوب ز^(۶) دل
خاطر همکنان بخراشید امرا گردد آزدند و با گرد بازو متفق و یک زبان
شدند و دل بر سلطنت ملک ارسلا ن نهاد و سلیمان پریشان و پشیمان
شد^(۷) والغائب لا یستدرک و بامرا پیغام فرستاد که اگر شما از
حکومت من ملول شده اید اجازت دهید تا مالی که از موصل آورده ام
و نعمتی که موصل ان بدین مقام من بوده ام برگیرم و بیت
بهر کجا که روم پادشاه وقت خودم بعقل و علم توانگر بصبر و حلم شجاع

(۱) مبدای ح اول ص ۲۳۰ - (۲) ل : میداشت - (۳) ل، آ: تحریصی - (۴) آ: -
(۵) آ اول : و جراحات - (۶) آ: از - (۷) ل : سلیمانرا بریشان و پشیمان کردند .

اکثر اہم را گفتند این التماس بعید نیست و بیک بار حرمت سلطنت باطل
 نتوان کرد^(۱) و بعضی کہ از خوف و منہزم بودند خواستند کہ خرسنگی
 در راہ ملتسم او اندازند و گفتند^(۲) این کار کلی بی مشورت اینانچ کہ از
 امراء بکفایت و کاردانی و کیاست و دور اندیشی ممتازست نتوان کرد
 کس را بوی^(۳) فرستادند تا وجہ صواب در ان باب بیان کند امیر اینانچ
 گفت اگر شمارا با او کراہتی^(۴) و او را با شما خصومتی هست * زہار تا
 او را این رخصت نہدہد چہ بخراسان روز و لشکر جمع کند و بر طلب
 ملک برخیزد و بنیان مملکت ویران گرداند و چون ملک ارسال را
 خواندہ اید او را موقوف کنید تا آمدن وی امر ابجکم شعر
 شاور صدیقک فی الخفی المشکل و اقبل نصیحة ناصح متفضل
 واللہ قد اوصی بذاک حبیبه فی قوله شاورہم و توکل
 بروفق اشارت او را^(۵) پیش گرفتند و در آخر رمضان سنہ خمس و خمسین
 و خمسماہ ملک ارسال بر رسید و بر تخت سلطنت نشست و سلیمان را
 در کوشکی موقوف کرد و چون ماہی بدین بر^(۶) آمد سلطان ارسال را
 و اتابک ایلدگز قصد اصفہان کردند و سلیمان شاہ را بہمدان بقلعہ علاء الدولہ
 فرستادند^(۷) و ہم انجا در ربیع الاول سنہ ستہ و خمسین دعوت حق را
 لبیک اجابت زد و بجوار رحمت حضرت صمدیت رفت مدت عمرش

(۱) ل : حرمت سلطنت نتوان برد . - (۲) ل : اندازند گفتند . - (۳) ل :
 بری . - (۴) ل : کراہتی . - (۵) آول : او . - (۶) ل : ماہی بر . - (۷)
 ل : سلیمان شاہ را بقلعہ ہمدان فرستادند .

چهل و پنج سال بوذ و زمان حکمش شش ماه و چند روز و زراء او شهاب الدین^(۱) ثقه و مظفر الپ ارغو^(۲) توقيعش استعنت بالله وحده .

السلطان رکن الدین ابو المظفر ارسلان بن طغرل
قسیمیر امیر المومنین .

سلطان ارسلان از شهسواران میدان^(۳) شجاعت و شهریاران اقلیم^(۴)
سخاوت بوذ و بحلم و مروّت و کرم و فتوّت بر اقران سابق و برخوّل
و خدم و لشکر و حشم مشفق صورتی با صفا و سیرتی زیبا و شکلی
رعنا و سخاوتی^(۵) چون دریا داشت بیت
ملت از مدح جنابش خطبه عالی داشته دولت از نامش دهان سگّه خندان داشته
دیر خشم گرفتی و زود عفو فرمودی و اگر یکی از خنده تکاران او بر
جریمه اقدام نمودی یا کبیره را مرتکب گشتی^(۶) و مرشد شرع نداء
فاعفوا و اصلحوا^(۷) بسمع عقلش رسانیدی آیت سمعنا و اطعنا^(۸) بر
خوانندی و ایشانرا بتشریف لا تثریب علیکم^(۹) بنواختی منشیان درگاه
عالی او مجرمان عاصی را منشور عفونا عما سلف^(۱۰) دادندی و محرران
دیوان او بنام خاطیان شامی^(۱۱) مثال اغماض بتوقیع عفونا عنکم^(۱۲) انشا

(۱) آ: الدولة . - (۲) آول: الرغو . - (۳) ل: میادین . - (۴) ل: اقلیم . -
(۵) ل: عطایی . - (۶) ل: سدی . - (۷) سورة البقرة . - (۸) سورة البقرة ،
سورة النساء ، سورة المائدة ، سورة النور . - (۹) سورة يوسف . - (۱۰) سورة
المائدة . - (۱۱) آول: میرخواند ص ۱۰۰ : بحرمان ساهی . - (۱۲) سورة البقرة .

کردندی هیچ مجرم از حضرت او بخطاب لا تعتذروا اليوم^(۱) مخاطب نشدی و هیچ مذهب با وجود معائب^(۲) بی پایان از زبان این سلطان معائب نگشتی از غایت علوهت با حساب مملکت و دخل و خرج خانواده سلطنت پرداختی و بکثرت و قلت آن ملتفت نبودی در حسن لباس و نفاست آن مبالغت فرمودی و جامه مذهب مرصع پوشیدی و در مطعم و مشرب تکلف و تنعم کردی و بحکم ما لک ما اکتل فانیت و ما لبست قابلیت^(۳) در ترتیب و تزین این دو نوع مساهلت نمودی

بیت

توانگرا چو دل و دست کامرانت هست بخور و ببخش گر دنی و آخرت بردی
هرگز در انجمن اولغو و جفا بر زبان اعدا و احبا نگذشتی و سرّاً
و چهاراً ناسزا^(۴) نگفتندی و بدایت حالت او آن چنان بود که چون
پذیرش^(۵) حظایر قدس* بر مجالس^(۶) انس اختیار کرد و از محنت خانه
دنی^(۷) بی بهجت سرای عقبی رفت و طفلی بود لب از شیر ناسته و از پیش
من ارادان یتیم الرضاعة^(۸) نانشسته برخاسته و ابن عم او ملکشاه سلجوق
درین غم با او همدم بود و سلطان مسعود بن محمد این دو در یتیم را در
صدف لطف و تربیت^(۹) می پرورد و در ظل رافت و سایه قرابت می داشت
و بر مقتضی اکرموا الیتیم فاننی کنت فی الصغری یتیم^(۱۰) در مراعات

---

(۱) سورة التحريم .. (۲) ل .. (۳) حدیث شریف .. (۴) ل .. (۵) ل .. آ :
بود پذیرش .. (۶) آ : مجالس ناسزا .. (۷) آ : محنت دنی .. ل : محنت سرای خانه
دنیا .. (۸) سورة البقرة .. (۹) ل .. آ : صدف لطف .. (۱۰) حدیث شریف .

جانب ایشان رسوم مروّت محافظت میکرد و آن دو گوشواره سلطنت را چون فرزند دلبند و جگرکوشه بتن و جان پیوند مراقبت می فرمود و چون زمانی برین سان و چند سالی برین زمان بگذشت و صبح دولت از بُنا گوش این دو شاه زاده با هوش دمیدن گرفت و تشریف تکلیف در پوشیدند و قباء تمیز در بستند از مرتبه طفولیت بدرجه رجولیت رسیدند ظلّ سلطان سریع الزوال سایه شفقت از مفارقات احوال ایشان باز گرفت و حسد و غرض و الحسد فی القرابة جوهر و فی غیرهم عرض^(۱) باز دید آمد و در سنه اربعین و خمسایه آن با کوره روضه سلطنت و ثمره شجره دولت که اعزّ من الکبریت الاحمر^(۲) بوذند در قلعه تکریت^(۳) موقوف کرد و مقید و محبوس گردانید و جان نازنین این دو بزرگ زاده هم در زمان خردی^(۴) هدف خدنگ جور دهر شد و آن دو در دانه که در درج^(۵) سلطنت و درّی برج مملکت بوذند و موسم آن در رسیده که لب عروس مملکت بدن دان گیرند و بمساعدت دولت زلف دلبذیر اورا بزنجیر تدبیر کشند در خاک مذلت و هوان افتادند^(۶) و پای آن دو یکنانه فرزانه ملک سیرت ملک صورت که گاه آن بوذ که پا^(۷) بر تارک فلک نهند در خلاب حسرت^(۸) و آب بلیت فرو رفت شعر

---

(۱) میدانی ج اول ص ۲۰۳ - (۲) میدانی ج اول ص ۴۲۹ - (۳) آ: بوذند و در قلعه تکریت - (۴) آ: خردکی - (۵) آ: فرج - (۶) ل: افتاد
(۷) ل: پای - (۸) ل: آ: فلک خلاب نهند در حیرت .

و ظلم ذوی القربی اشدّ مضاضةً علی المرء من وقع الحسام المهند (۱)
 وان دو عالی نژاد کریم نهاذ اگرچه در مکتب دهر پر نوائب بر عجایب
 لوح تجارب مطلع نگشته بوذند و سبق تمیز و ورق تکلیف در کنار
 ننهاذ و نقاش تقدیر نقش تدبیر هر امر عسیر بر لوح ضمیرشان نکرده
 در آن مصایب سازکاری میکردند و بفحوی فاصبروا حتی یحکم الله (۲)
 آبی بر آتش محنت که دوز آن بسی دوزمانرا واهی بنیان کرده و شرر شرّ
 و اثر ضرر آن بسیار کریمانرا از خان و مان بر آورده میریختند م

دواء* الدهر الصبر علیه بیت

ما صبر گزیدیم بدام تو که در دام بیچاره شکاری شود از سخت طبیدن
 و چون ابناء آن زمان تعرّف چگونگی احوال ایشان میکردند و آن دو
 نوباوه بستان شاهی (۳) کره پریشانی بر پیشانی نمی انداختند و چون
 پیران سال خورده و منتهیان حوادث کشیده معمران جهان دیده
 و محرمان سرد و گرم چشیده در آن مصیبت مصابرت* می نمودند
 و دم از مقاومت و مبارزت فسحت میدان محاربت میزدند و هر یک
 بر زبان مفاخرت می گفت شعر

تلفت حیه ضحاک علی قدمی و کبر جمشید قد یحیی بر قشّاء

بیت

تاریک شبر را سحر آید روزی و ز گم شده یارم خبر آید روزی

(۱) معلقة طرفة : المعلقات السبع مصححة باعتناء احمد عمر المحمصاني ، طبع ثانی

قاهره ، ص ۱۴ - (۲) سورة الاعراف - (۳) آول : شامی .

این دلوتهی که در چه انداخته‌ام نومیذ نیم که پر بر آید روزی
کاملان زمان از حیل و جلادت ایشان منجیر می‌شدند و عاقلان
جهان از درایت و کفایت ^(۱) ایشان متعجب می‌گشتند ولا غرَوَ
من المسك أن يفوح ومن البدر أن يلوح یت

بچه بط اگر چه دینه * بوذ آب در یاش تا بسینه بوذ

فی القصه درین نکبت ارسلان که غرض از تحربك بنان بیان حال
اوست مدتی بی پایان بماند و همواره بحضرت کبریا عز و علا می‌نالید
و بامید نوید ثمرة الصبر بنجح الظفر روزی شب می‌برد و در اوقات
اسحار که مظان اجابت دعوات باشد از سر صدق ^(۲) و نیاز این دعاء
میکرد یت

از بی‌پذیری شکسته‌ام خود تو نخواه ای ماذرایام شکستی دگر
و چون سلطان مسعود بجوار رحمت معبود رفت و امیر حاج بلال از لشکر
خلیفه بغداد منہزم شد * و پیامد و از خدمت سلطان محمد محمود اجازت
خواست تا لشکری جمع کند و بغداد برد سلطان اجاب کرد بعد
ازین گفت مارا درین معرکه خداوند چتر ناگزیر باشد چه گاه انک
امیر المؤمنین المقتدی بنفس خود بمقاومت میان در بندد لشکر در مقابله
او بی سروری خداوند تاج و تخت تیغ مقاتلت از نیام مخاصمت بر
نکشد ^(۳) و در محاربت شروع والحالة هذه محرم و محظور پندارند
و چون سلطان بنفس خود تحمل این مشقت نمی‌فرماید از آن دو مالک

(۱) ل : کفایت و کیاست . - (۲) ل . - (۳) آ : بکشد .

زاده^(۱) مَلَك خوی مَلَك جوی که در قلعه تکریت اند یکی را بیاید
آمذ^(۲) و تاج سلطنت در مقابله چتر خلافت بداشتن سلطان اجابت
کرد^(۳) و مسعود بلال برفت و از تکریت ارسال را که اصل آن محبوسان
بوذ برون آورد و بعد از معانقه با عروس مراد بغداد رفت بیت
اول شکسته باش که اوج سریر مَلَك یوسف پس از مجاورت قعر چاه یافت
و مقتنی لشکر آماده کرد و بمعرکه آمذ* اتفاقا لشکرش بشکست
و تیغس از هم بگسست و قوم عجم در دم غارت و ستم پیش گرفتند و بدان
مشغول شدند و لشکر بغداد مرّه بعد آخری عودی کردند و عجمیانرا
بهزیمت رفتن واجب شد* و مضی مامضی بعد ذلک چون سلطان محمد
از دینی برفت انگشتی مَلَك بدست سلطان سلیمان افتاد و بنا بر قضیه
که در فصل سابق ذکر رفت امر سلیمانرا معزول کردند و باجماع قومی
که اهل حل و عقد بودند سلطنت بر سلطان مقرر شد و بر تخت سلطنت
قرار یافت و در سینه سته و خمسین و خسمایه با اتابک ایلدگز با هم از
ساوه عزم اصفهان کردند و آن زمان والی اصفهان عزّ الدین صماز^(۴)
نامی بوذ و اول از سلطان منہزم گردید^(۵) و او نیز بامیر حسام الدین
اینانچ که از مخالفان دولت و معاندان حضرت سلطان بوذ در مخالفت
موافقت کرد و مَلَك محمدرا از فارس بخواند تا بیاید و مَلَك از دست
ارسلان بستاند مَلَك محمد بیامد و در ولایت کابلہ نزدیک قلعه فرحین^(۶)

(۱) ل . - (۲) ل : آمدن . - (۳) ل : فرمود . - (۴) ل : صماز . - (۵) ل .

(۶) : آول : برزین .

میان او و سلطان ارسلان جنگی عظیم رفت و عاقبة الامر محمد را بهزیمت رفتن لازم شد و عازم جانب خوزستان گشت و من ینصره الله فلا غالب له* و بعد ازین فتح ملک البخاز را داعیه تصرف در مملکت اسلام بر خاست و بغصب اموال مسلمانان و حتک حرمت اسلامیان دندان طمع تیز کرد* و سلطان ارسلان که بتأیید آسمانی و خصایص جهانبانی ممتاز بود جهت محافظت بیضه اسلام بحکم و جاهد وافی سبیل الله حق جهاده^(۱) بدیار کفر رفت* تا دمار از نهاد ان کفره فخره بر آرد و چون بهم رسیدند بر مقتضی و قاتلوم حتی لا تکن فتنه^(۲) فحول فصول لشکر اسلام در خطبه اِزواج ارواح کفار رغبتی هر چه تمامتر نمود و چندان قتل برفت که شمشیر آهن دل^(۳) از بسیاریء آب خون گریست و زبان سنان مانند سر زبان سرنخ گشت* و درین وقت که لشکر اسلام بدین کار میان در بسته بودند ملاحدۀ مخاذیل غیت ایشان غنیمت دانستند و در ان فرصت در چهار فرسنگیء قزوین سه قلعه حصین بنا کردند و بناء آن باعلیء علین بردند اهل قزوین چون از فعل آن ملاعین که رخنه دین^(۴) بودند اطلاع یافتند بحضرت سلطان آمدند و از وقوع ان واقعه و صورت آن حادثه خبر دادند سلطان کمر مجاهدت بر میان بست و روی بمحاربت نهاد و بتوفیق باری عزّ شأنه بمدّت چهار ماه آن سه قلعه که در ان پنج نوبت فرعونیت میزدند وصیت ان بچهار گوشهء عالم بل

---

(۱) سورة الحجّ . - (۲) سورة البقرة . - (۳) ل . آ: اهنین دل . میرخواند : آهن دل . - (۴) ل .

که بفلک هفتم رسانیده خراب و بیاب کردند فتلک بیوتهم خاویه^(۱) بما ظلموا^(۲) و از قزوین لشکر با ثبات بولایت قهاب رفتند و قلعه ان جهال اردال که^(۳) بر سر صخره صمّا نهادند^(۴) بر فرق کوهی که سر بسما برده و آن بنا را بنا بر انک سیاهان انقاسی را کافورِ اُسلم علم* باشد و غلامان^(۵) زنگی را صبیح نام* بقلعه جهانکشای شهرت داده بدتی اندک بستیدند و مسلمانرا بحفاظت آن برگماشت* و معبران دارالضرب اخبار و مؤولان مشکلات آثار چنین آورده اند که ان مُرده دلان که فردا یالیتی کنتُ ترا^(۶) گویان بمحشر زمرِ بشر آیند بحال این فعل نا محمود در عهد سلطان مسعود یافتند* و اوبا تمامت لشکر سه ماه متوالی خیمه در حوالی آن قلعه عالی بزد و در دفع آن کفره فسقه جدّ وجهد بسیار بنمود و چون نزدیک شد که آن مرده جفیه در گرداب حسرت و خلاب مذلت افتند مخالفتی که از افعال ذمیمه و اوصاف ناپسندیده است میان امراء گزیده ظاهر شد و بدان واسطه سعی چندین گاهه هبا متشور کردند و دست از هم برداشتند و نحن کما کنّا والعناء زیاده وصف ایشان گشت فی الجمله بتوفیق یزدان در عهد ارسلان این دو فتح حسن بر آمد و آن دو قوم مجهول که فتح ایشان اظهر من الشمس و این من الامس بود مقهور و مخدول شدند و سلطان بعد از نیل مقصود و مطلوب آخر سینه تسع و خمسین مظفر و منصور

---

(۱) سورة النمل . — (۲) ل . — (۳) ل : بنا نهاده بودند . — (۴) آ : باشد و زنگی را . — (۵) سورة النبا .

باصفهان آمد اعدا مقهور و اولیا مسرور^(۱) و امرا بر متهم محکوم و مامور
 الا اینانج که اوپناه بادرگاه شاه مازندران برده بود و داغ عصیان بر
 جبین نهاد و عاقبة الامر او نیز از ان پشیمان شد و طریق صالح می جست
 و بالتماس او شاه مازندران رسولی چرب زبان بحضرت سلطان فرستاد
 و شفاعت کرد تا غباری که از فعل او بر لوح ضمیر شهنشادی نظیر نشسته
 بآب عفو و انغماض محو فرماید و إقطاع و بلاد بر عادت معتاد برو مسلم
 و مقرر^(۲) دارد سلطان اجابت فرمود و مواعید دلپذیر داد و العفو
 عند الاقتدار من علو الانذار چون رسول مراجعت کرد و اینانج خبر وفات
 شرف الدین گردبازو* که از امراء مشفق و ناصحان مُحِقّ و گردان
 مصافّ شجاعت و مردان^(۳) میدان مبارزت بود بشنید طمع خام در
 سر گرفت و تضاعف إقطاع و انعامات التماس نمود سلطان کرّة ثانیة^(۴)
 رسول را اکرام نکرد و بر وفق مرام جواب نداد اینانج پیش خوارزم
 شاه رفت و از وی مدد خواست و روی بعراق نهاد و سلطان بمرغزار
 شروویاز^(۵) ... * بواد غیر ذی زرع^(۶) که اکنون بفر و دولت و یمن
 نظر^(۷) کیما خاصّیّت پادشاه گیتی آیت رحمت سبحانی خاتم نبوت
 سلطانی زبده دوزمان جنگیزخانی محیی مراسم مسلمانی حاکم اقالیم
 الدّنیاء مظهر کلمة الله العلیاء ناصر الدین الاسلام و هادم سائر^(۸) الادیان

(۱) ل : اعداء دولت مسرور . - (۲) ل : بلاد که ... مسلم بوده مقرر . -
 (۳) آ : مراد . - (۴) ل . - (۵) آ : شیر و باز . ل : شیر و یاز . - (۶) سورة ابراهیم
 (۷) ل . - (۸) آ اول . سایر .

الخان بن الخان المكنون سلطاناً عن الماء والطين غياث الدنيا والدين
الجايتو سلطان محمد خان یت
جهاندارى که بی مثل و قرین و شبه و جنس آمد

بعلم و حلم و نرم و رزم و عزم و حزم و نخر و فر
خداوندی که دارد وقت جود و حرب و مهر و کین

کف حاتم تن رستم دم عیسی دل حیدر
لا زالت أعلام سلطنته فی الخافقین خافقاً والسنة البرية بدعائه ناطقة
مصری جامع شده که بامعماران کارخانه فردوس مکان و مهندسان
روضه جهان جهات ربع مسکون را بزبور عمارات دلکش جنات حیات
بخش جهان میگردانید و بحکم لکم فی الارض مستقرّ و متاع^(۱) در
بسیط روی زمین بنیاد مدائن و بلاد آراسته و چون زلف دایران
چین می نهند چنان عمارات از دست کس^(۲) بر نیامده اشارت هذا
البلد الامین^(۳) جز بقلعه حصین و حصن متین آن خلد برین نمیتوان
کرد و امید لنخرج به حباً و نبأنا و جنات ألفافاً^(۴) جز از زمین آن
صحراء بهشت آیین چشم نمی توان داشت کشت زاری دارد چون
روضه جنّت دلکشا و مرغزاری مانند پرّ طاوس زیبا بزمگاهی چون
بزم کاوس و دست کیکاوس آراسته و بازاری بر مثال عارض بتان کشمیر
و پیکران دایذیر پیراسته مباع هر متاع در أصقاع و أرباع و أرجا^(۵)

(۱) سورة البقرة و سورة الاعراف . (۲) ل . (۳) سورة التین . (۴) سورة
النبا . (۵) ل .

و آنجا مآتشهای الانفس و تلذذ الاعین^(۱) بر نظر اصناف برآید می آراند
و مسافران کنگان مسکنت را ایفاء کل مقصود ازان مصر جنّت آیین
روی می نماید بیت

ارکانش با مدارج افلاک متصل ایوانش با مطالع خورشید مستوی
دست ظفر جرخ بیرده بارتفاع
کوی سبق زخلد ربوده بنیکوئی^(۲)

چون برجها گردون ایوان او بلند چون رکناه عالم ارکان او قوی
چون پادشاه اسلام نصر الله لواء عدله فی اقطار الارض ذات الطول
والعرض دهر اطویلاً و وفقه لاشاعة المعدلة و افاضة المکرمة علی کافة
البریة بکرة و اصیلاً تا آنکه معموره عالم و مساکن بنی آدم و مسجد
فرمان قضا دوران و محل حکم قدر جریان اوست آن دار الملک را
تشریف خصوصیت پوشانیده و بسمت نام مبارک و سوم و موصوف^(۳)
فرموده^(۴) و او را بسلطانیه شهرت داد^(۵) بتقریر خواص آن خطه
مطمینه که عوام و خواص در آن متفق الکلمه اند چه حاجت و بتحریر
اوصاف آن بلدة طیبه چه ضرورت بیت

کعبه را جامه کردن از هوس است تاینی جمال کعبه بس است
فی القصه اینانج که لشکر از اهل شرک و فساد فراهم آورده بود و خیال
فاسد را در هوس خانه دماغ راه داد و بحدود ری رفت و قلعه طبرک را

(۱) سورة فصلت . - (۲) ل . - (۳) ل . - (۴) ل : فرمود . - (۵)

حصار داد و چون امید از فتح آن برگرفت بالشکری که از خوارزم
با خود آورده بود اندیشه تاختن اُبهر و نجان کرد سلطان ارسلان
از شرو باز^(۱) بر مرکب عز و ناز دولت مساعد و بخت یار بزنجان شد

شعر

جمال العلی فی موبک هو قلبه و زین الهدی فی مجلس هو صدره
و اتا بک ایلدگز از اذریجان برسید و چون اینانچ خبر آمدن او بشنید
از اُبهر باز گشت و در آن ولایت بسی اموال مسلمانان بغارت^(۲) پیرد
و بسی مادر محنت زده را بفراق فرزند بتاراج برده در خاک مذلت
و هوان نشاند و از خانه هر پیر و جوان از جور آن یغنائیان فریاد
و اسفا علی یوسف با سمان رسیده چشم پدران در فراق قرّة العین
مانند ابر بهاری بعینه گریان توانگران در آن حادثه از مطیّه عنا پیاده
گشتند و درویشان در آن نائبه در رنج و عنا^(۳) افتابذند فی الجمله بعد
از تاراج بی کران عازم جانب خوارزم و خراسان شد و سلطان آن زمستان
در درّی مقام فرمود^(۴) و بهارگاه که سلطان ربیع درخت^(۵) رفیع
نوبت ملک بزد و رایت جهانگیری بر افراخت و لشکر زمهریر کوس
رحیل فرو کوفت و فراش بهار شمع ازهار نزهت خانه اشجار بر افروخت
و اثر فر فروردین در صحن بساتین جنّت آیین باز دید آمد و از آمدن
طلایع سپاه اردیبهشت باغ و راغ آیین بهشت گرفت بیت

(۱) آ. ل. : سرو باز. — (۲) ل. : بغارت و تاراج. — (۳) ل. : بلا. — (۴)
ل. : کرد. — (۵) ل. : ربیع در جمن.

بلبلان درگل پرستی آمدند بی دلان بی می بمستی آمدند

بمرحله نعل بندان نزدیک مشهد رفت و اتابك باذریبجان شد و در
ان وقت عمر علی یار* را که مباشر ایالت ری بود و قلعه طبرك او داشت
هوس عصیان در سر آمد و طریقه طفیان بر دست گرفت و با اعتماد
بلندی قلعه و احکام آن امضاء احکام حکام نمی کرد سلطان او را
استدعا فرمود و در ساوه در هده^(۱) حبس و قید انداخت أعطی ایاك
تمرة فان ابی فجرة^(۲) چون عمر علی یار^(۳) از حکم و فرمان روایی بواسطه
خام طمع در زحمت^(۴) و بی نوایی افتاد م

و تقطع اعناق الرجال المطامع^(۵) و خبر او باطراف و اکناف جهان
رسید و دارالملک ری از والی صاحب شوکت خالی مانده اینانچ مرّة
بعد اخری تارة بعداولی قصد ری کرد و با لشکر بی کران که از شاه
مازندران و شهنشاه طبرستان ستده بود بجنگ آمد سلطان امیر نصر
الدین پهلوان و چند صفدر چون رستم دستان و گردان زاولستان را
بمقابله او فرستاد و در صحراء ری بهم رسیدند اول شکست بر اینانچ
افتاد و آخر بر لشکر سلطان و مملکت ری اینانچ را مسخر شد تا در سینه
اربع و سستین^(۶) که اتابك ایلدگز بالشکری بی پایان از اذریبجان بعزم
جواب دهی اینانچ بحوالی ری آمد و سلطان بخرقان اینانچ پیش از انک
بجنگ گاه رفت میدانست که نه مرد میدان ایشانست و جواب آن

(۱) آ: هده. — (۲) میدانی ج اول ص ۴۰۹. — (۳) آ: بار. — (۴)

ل. — (۵) شرح عتبی ج ثانی ص ۲۹۱. — (۶) آ اول. خمین.

قوم نه کار انسان ^(۱) ورحم الله امرأ عرف نفسه قدره بدر صلح آمد
 ورسولانرا بفرستاد و متوسطانرا در میان آورد و امان خواست و قرار
 کرد که بخدمت اتابك بروند و باتفاق بحضرت سلطان روند و اینانج
 بنا بر انك سلطان مرد کریم و شاهی روف رحیم بود اعتماد آن داشت
 که عرق عادت قدیم نکند ^(۲) و کشتی وجود اورا غرق نکند ^(۳) و عرق
 غضب پریشانی نیاورزد اتفاقا در آن شب که روز دیگر میان اتابك
 ایلدگز و اینانج ^(۴) ملاقات خواست بود اینانج را بقتل آوردند و کسی
 کشنده را ندانست و ندید ^(۵) و خاصگیان اینانج که چون برادران یوسف
 مجرم و متهم بودند روی بیابان بی پایان نهادند و مانند ایادی سبا
 و منفرق ^(۶) الابدان شد و سلطان از خرقان بری آمد و کار با طراوت
 اول رفت و مواد پریشانی زایل گشت بیت

ایام بکام و اختران فرمان بر و افلاک نهاده بر خط طاعت ^(۷) سر
 و در شهر سنه تسع ^(۸) و خمسين ملك البخاز که بایجاز در مقدمه ذکر آن
 رفت دیگر باره ^(۹) عزم بلاد اسلام کرد و چون ملهم عقل بگوش
 هوش سلطان فرو خواند که بیت

این يك عدو دین که بمادست دفع او حفظت کند که کار چنین صد هزار کرد

- (۱) ل. آ: کار هر انسان. — (۲) ل: خرق نکند. — (۳) ل: در
 غرقاب فنا نیندازد. — (۴) ل: میان او و اتابك. — (۵) آ: کسی کشنده را ندید.
 ل: کسی قاتل را ندانست و ندید. میرخواند: کشنده معلوم نشد. — (۶) ل: ایادی
 ایدی سبا متفرق. — (۷) ل: اعطا. — (۸) ل: خمس. — (۹) ل: بار.

و مبشر بشارت دولت این اشارت بسمع مبارکش رسانید که شعر
 ویل للمغرور عصاك فانه متعرض لخالب الضرغام
 و سلطان و اتابك و امراء دولت بنحجوان جمع شدند که باتفاق انجا
 روند و ملك البخاز مقهور گردانند اتفاقاً مزاج مبارك سلطان لختی از حد
 اعتدال بچسپید و او را بقلعه كندیا^(۱) بردند و اتابك و لشكر از انجا
 با بخاز رفتند و البخازی که پهلوان مجازی بود^(۲) قوت^(۳) مقاومت^(۴) با عسكر
 ظفر مرگب سلطان غازی نداشت و پناه بر کوه برد و لشكر اسلام بیت
 لشكري نا کشیده قهر شکست سپهی نا چشیده زهر فرار
 البخاز را خراب کردند و بسوخت چون مراجعت نمودند سلطان اتابك
 و امرا را نوازش بی کران فرمود^(۵) و بهمدان آمد و چون منقولست از
 منہیان اخبار که سلطان را ماذری بود که جمهور خلق بدین داری و نیکوکاری
 و رعیت پروری و جهان داری و اتفاق داشتند و زهراء دهر و حمیراء
 عصر و زبدۀ کیان و بلقیس دوران بود و نزد ابناء الزمان اعز من الزمان
 فی یونان^(۶) * بیت

آفتاب اندر هوا گویش آمد شد نداشت تا بتائیش مسما واضع اسما نکرد
 سرفرا گویش کیزانش نیاراست آورد لؤلؤ کافوروش تا نام خود لالا نکرد
 و آن بانویہ جهان^(۷) جندان لطف و احسان در حق علماء زمان و افاضل
 دوران بتقدیم رسانید چندان^(۸) خیرات و مہرات و انعامات و صدقات

(۱) ل . (۲) ل . (۳) آ . (۴) ل . (۵) ل : نوارش فرمود . (۶) آ :
 یونان : ل : توامان . (۷) آ و ل . میرخواند : ان بانوی جهان . (۸) ل : و جندان .

در بارهٔ جهانیان بفرمود که شرح آن در زبان قلم که سفیر قلم زبانست ^(۱) نگنجد و ذکر آن از صحایف ایّام علی تعاقب الشهور و الاعوام منمچی نشود ما حان حین و آن آوان ^(۲) و در آن وقت بجوار رحمت یزدان پیوست و سلطان بوفات آن کاملهٔ دوزمان مملکت و عاقلهٔ خاندان دولت دل خسته شد و پشت استظهارش شکسته گشت و در آن واقعه قغان از نهاد شاه و پاسبان برآمد و در آن حادثه و آفت زهره جامهٔ زربفت چون ^(۳) آسمان کبود کرد و مشتری رداء سروی در نیل زد و دولت سلطان روی بنقصان نهاد شعر

و ما کان قیس هلمکه هلمک واحد ولكنّ بنیان قوم تهدّما *
و چون ماهی ازین مصیبت بگذشت اتابک ایلدگز که سوار معرکهٔ شجاعت و سوار ساعد مملکت بود در میدان کلّ من علیها فان ^(۴)
از یکران حیات در افتاد و از اسب زندگانی پیاده گشت و سلطان بعد از آنک مرضش روی بانحطاط نهاده بود و از دست جاشنی گیران لطف خدا غداء ^(۵) م

اذا سلّمت فکلّ الناس قد سلّموا ستده سیّدهٔ معظمه فاطمه
خواهر علاء الدوله همدان را در تحت نکاح آورد و در جمیدی الاول سنه
احدی و سبعین و خمسایه بخانه او رفت و هم درین ماه روزی چون
امراء دولت بر معهود عادت بدرگاه سلطنت آمدند صاحب بارگاه

(۱) ل: سفیر زبان است. — (۲) ل: — (۳) ل: جو. — (۴) سورة الرحمن.

(۵) اول: غذا.

قل يتوفاكم ملك الموت الذى وُكِّلَ بكم^(۱) نداء م امروز روز
دیدن آن شهریار نیست در آن مجمع داد و آن شاه سعید روی بحضرت
فعال لما یرید^(۲) نهاد و ضمائر امرا و عامه رعایا ازان حادثه شنعا
سراسیمه گشت یت

ز ملك و دوات باقى نبود هیچ ولیك چه سود ازان که چنین بود در ازل مسطور
چو جرّه* باز اجل بال قهری بکشاید به پیش ضربت اوجیه عقاب وجهه عصفور
مدّت عمرش چهل و سه سال بود و زمان پادشاهیش پانزده سال و هفت
ماه و نیم وزیرانش شهاب الدین ثقه و نخر الدین بن معین الدین مختص
توقیعش اعتصمت بالله وحده.

السلطان الاعظم ركن الدنيا والدین معزز
الاسلام والمسلمین ابو طالب طغرل بن ارسلان
قسیم امیر المؤمنین.

کمال دولت و کامیاری و وفور حشمت و بختیاری سلطان ماضی
طغرل سلجوقی ازان زیادت بود که دست عبارت بدامن شرح
اندکی ازان رسد یا عشری از معشار آن در حیز و صف آید بتایید الهی
و عنایت لایزلی که مستدعی سعادت ابدی و مقتضی دولت سرمدی است
اختصاص یافته بی تکاپوی جنگ چنگ در دامن مراد زد و بی تعب

طلب عروس مملکت را در کنار گرفت و بی زحمت غرس میوه سلطنت از درخت دولت بچید و در رعایت رعیت نام نیک اندوخت و در اشاعت خیرات و انعام در باره رعایا ورعاعه و دفع ظلمه و سد اطماع مستأکله و رفع رسوم اهل عدوان و احسان در حق عامه عالمیان مشار الیه گشت و در احیاء قواعد اجداد و تجدید مراسم اسلاف سعی بلیغ نمود و در عهد پادشاهی او کزی جز در زلف^(۱) دایران چین بدست نمی آمد و فتنه جز از چشم خوبان نازنین بر نمی خاست ذاتش مستجمع کمالات نفسانی و خصایص جهانبانی بود صورت پسندیده و سیرتی گزیده داشت و بعلم و هنر آراسته و بعقل و فضل پیراسته بود در سخن دانی موی شکافتی و شعری روان چون آب حیوان گفتی تعظیم علماء و انعام در باره فضلا علی الدوام فرمودی و التفات خاطر ایشان سبب ازدیاد رونق امور و اتمام مناهج جمهور دانستی^(۲) و در حق شیخ الاسلام ربّانی بایزید ثانی ظهیر الدین بلخی که در عهد خویش با کمال علم و غزارت فضل مذکور بود و بتقوی و دین داری مشهور اعتقادات صادقانه و صفای صوفیانه داشت و شبها بقدم ارادت جهت استراحت بزایوه شیخ رفتی و مصالح ملک و دین با وی مشورت کردی و امراء دولت را این معنی گلوگیری آمد و از چاره و تدبیر عاجز آمدند و باتفاق با سلطان نفاق آغاز نهادند و بعهود و موثیق مقرر کردند که یداً واحداً باشند و در قصد سلطان بکوشند و شیخ بفرست و قراین

(۱) ل : ز سر زلف . - (۲) ل : داشتی .

قولی و فعلی بدانست^(۱) و بحکم رخصت ذکر مساوی الشخص لمصلحة الغير بنا بر رعایت حقوق مصاحبت^(۲) با سلطان بگفت بیت
 چو کاری بی فضول من بر آید مراد روی سخن گفتن نشاید
 و گرینم که ناینا و چاهست اگر خاموش باشیم گناهست*
 سلطان با امرای عنایت کشت و اثر آن بظهور رسانید امرای کرد هر
 حیل و مکر برآمدند تا مگر از خشم سلطان امان یابند و مکتوبات
 بقتلغ اینانج که ساکن روی بود نوشتند بشکایت سلطان و انک او اکثر
 اوقات بخانه ظهیر الدین بلخی می باشد و در کل قضایا مخالفت از صواب
 دید او خطای می پندارد و مارا پشت پای زده و کالعدم انگاشته و التماس
 کردند تا او موافقت نماید و اجازت دهد تا ایشان بمشورت سید علاء
 الدولة همدان سلطانرا بگیرند و این مکتوبات در میان عصایی تعبیه
 کردند و بدست قاصدی دادند تا بری برد و بدین تدبیر قناعت
 نکردند^(۳) و شبها رنود و او باش و شرار الناس را بر سر راهها می نشانند^(۴)
 تا باشد که بدان طریق سلطانرا هلاک توانند کرد و چون آن تدبیر موافق
 تقدیر نیامد سلطان ازان آگاه شد و با احتیاط تردد می فرمود^(۵) شعر
 یرید الجاحدون لیطفوه و یابی الله الا ان یتمه
 و فاصد بری رفت و در اثناء راه با پسر سراج^(۶) الدین قتلغ آبه شرابی

---

(۱) ل : بدانست قولی و فعلی . - (۲) آ : حقوق و مصاحبت . - (۳) ل :
 نمودند . - (۴) ل : نشانند . - (۵) ل : میفرمود . - (۶) ل : تاج .

دوچار^(۱) خورد و آواز قاصد تعرّف هر جایی میکرد^(۲) و قاصد از بی طالعی چنانچه شیوهٔ بد دولتان باشد ملالتی نمود و التفاتی کما ینبغی نکرد پسر سراج الدین از آن بی التفاتی برنجید گریز گران که بر دست داشت براند تا بر آن نادان زند او محافظت نفس را عصا در مقابل^(۳) صدمهٔ گرز بداشت و گرز بر عصا آمد و عصا خرد^(۴) و ناچیز شد و مکتوبات هر يك بطرفی افتاد یت

تعیها نیز که روزگار بر آرد تا ز دل بی دلی دمار بر آرد پسر سراج الدین مکتوبات بخواند و چون بر حال اطلاع یافت در رفتن شتاب کرد و بحضرت سلطان رفت و نوشتها عرض کرد و آن قصد منجیح و آن تجارت مریح نیامد سلطان روز دیگر که ارکان دولت بر معتاد عادت بحضرت آمدند^(۵) بیرون نیامد و سید فخر الدین علا الدوله را که بدان کبیره متهم و با آن جماعت همدم بود بخلولت طلب داشت و او را بنا بر آنک از خاندان نبوت و دودمان رسالت بود و بشرف سیادت و اتما بخانوادهٔ ولایت ممتاز خلعت عفو پوشانید و جرعهٔ لطف نوشانید و قصهٔ حال بر رایی رزین او عرض کرد و بعد از آن خواجه عزیز وزیر و پسران او موفق و کیلدر و ظهیر منشی و شهاب چک نویس^(۶) و قتلغ طشت دار و چند کس دیگر را که درین کار با ایشان همراه بودند طلب کرد و هر يك را نوشتهٔ خویش میداد و می

(۱) ل : دو چاری . - (۲) ل : تعرف حالی می کرد . - (۳) ل : عصا مقابله . -

(۴) آ و ل : آمد (آمد) و خرد . - (۵) ل : بحضور آمدند . - (۶) ل .

گفت اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا^(۱) یث
اگر بار خارست خود کشته و اگر پریانست خود رشته
ایشان با خار غم چار و ناچار دوچار خوردند و دُرْدی دردی بی دوا نوش
کردند و در آن روز که یوم تبلی السرائر^(۲) صفت آن بود در غرقاب
حیرت و مذلت افتادند و بامر سلطان جهان آن عاصیانرا در قلعه همدان
مقیّد و محبوس کردند بعد از آن متحیران بادیّه محنت و مجاوران زندان
مشقّت طوعاً و کرهاً التجا بجناب مجد و معالی شیخ الاسلام بلخی کردند
و گفتند اگر سلطان برین چند بی دولت که چون مرغ نیم بسمل
در اضطراب و از نظر مشتری^(۳) سعادت در حجاب آمده و بیاذ نکبت
از اعلیٰ علیین بتحت التراب افتاده بیخشد^(۴) ورقم عفو بر زلت ما
کشد^(۵) ما آنچه از املاک و اموال که لولاه لم تقطع یمین سارق ایثار
کنیم و از أعراض دنیوی بیکبار اِعرض نمائیم و حکم اُنِیبُوا اِلَى رَبِّکُمْ^(۶)
منقاد شویم و امر توبوا اِلَى اللّٰهِ^(۷) امتثال نمائیم و موتوا قبل اَنْ تموتوا
بر نفس سرکش خوانیم و ترک محرّمات و منہیات از لوازم شمریم و چون
دیگر مریدان ملازمت گوشه سجّاده مقدّسه بر خود فرض گردانیم
تا ازین میدان مردان بوکه سر بیرون بریم شیخ الاسلام ان سخن
بحضرت سلطان عرضه کرد و گفت اگر مجرمان عاصی و خاطیان ساهی
بر معاصی و مناهی اقدام نمایند پادشاهان لذّت صواب و الکاظمین

(۱) سورة الاسرى . - (۲) سورة الطارق . - (۳) ل . - (۴) ل : بیخشد .

(۵) ل : کشند . - (۶) سورة الزمر . - (۷) سورة التحريم .

الفیظ والعافین عن الناس^(۱) از کجا یابند و اگر مجرمان مرتکب جرایم
نکردند ذوقِ آجر فنِ عفی واصلح^(۲) بکام خسروان زمانه چگونه
رسد شعر

تَرَفَّقَ ایها المولیٰ علیهم فانَّ الرفق بالجنای عتاب
چون هست جهان بی وفا بر گذران گر دست رسیت هست بر گذران
از هر که گناه دینۀ عذر پذیر و زهر که جفا شنیده در گذران
وسلطان درین باب اندیشه فرمود^(۳) و در آن بود که جریمۀ ایشانرا
عفو کند^(۴) اتفاقاً درین میانه روزی جهت ملاحظت عمارت بقلعه
رفت و قتلغ طشت دار را هوس جان باختن و بر سردار وطن گرفتن^(۵)
بر سر آمد و زبان بر کشاد و ناسزا گفتن آغاز کرد^(۶) و گفت من
در تدبیر آن بودم که دمار از نهاد تو بر آرم و پذیرت ملحق گردانم چون
دولت تو بیدار بود و بخت من در خواب فرصت دست نداد اکنون
توقف در کشتن من^(۷) چراست بیت

وعده می ندهم هین من و قتال و طناب مهلتی می ننهم هان من و جلا و دوال*
سر من بر گیر و چنین و چنان کن والیأس احدى الراحتین* و دیرست
تا^(۸) گفته اند بیت

هر که دست از جان بشوید هر چه خواهد ان بگوید

(۱) سورة آل عمران . - (۲) سورة الشوری . - (۳) ل : می فرمود . - (۴)
ل : فرماید . - (۵) ل : ساختن . - (۶) ل : آغاز نهاد . - (۷) ل : اکنون در
کشتن من توقف . - (۸) ل : دیرست که .

سلطان گفت با پدرم که نعم این جهانی بتو داد و ترا از بندگی بخداوندی^(۱) رسانید چه کینه داشتی و در حق^(۲) آن ولی نعمت چه اندیشه کرده بودی گفت باشارت اتا بک محمد سید علاء الدوله ده هزار دینار زر سرخ بمن داد تا پذیرت را در حمام حمام دادم و حمام روحش را از قفس کالبد بصحراء ممات فرستادم سلطان ازین سخن عظیم در خشم رفت و چشم مرحمت در هم نهاد و بقتل آن محبوسان حکم فرمود م
 إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ^(۳) و هر چند سید علاء الدوله در جریمه اوّل معفو بود بلی چون این کبیره^(۴) ضمیمه قضیه اوّل شد و از میان آن قوم اوّل الجریده و واسطه القلاده و سرالمسئله و بیت القصیده او بود زَلَّةَ الْعَالَمِ یضرب بها الطبل^(۵) در تدبیر فوات او مشغول شد و چون قتل چنان سیّدی م همنبوت در نسب و همپادشاهی در حسب* از دین داری و نیکوکاری بعید بود در آن تلغشی میکرد و توقفی می فرمود و در آن وقت که از همدان بیرون می رفت التماس کرد تا بمسافرت با وی موافقت کند و از وطن اصلی مهاجرت نماید سید علاء الدوله تمارضی ساخت و نسکاسلی می نمود اما چون سلطان در مبالغت^(۶) افراط میکرد و در ارادت مصاحبت با وی الحاح می فرمود از مطاوعت چاره ندید و چون دو منزل از همدان^(۷) بیرون

(۱) ل : از پایه بندگی بخداوندی . - (۲) ل : چه کینه و در حق . -
 (۳) میدانی ج اوّل ص ۱۴ - (۴) ل . - (۵) میدانی ج اوّل ص ۲۸۶ -
 (۶) ل : مبالغت او . - (۷) ل : و چون از همدان .

شدند شیطان رحیم سلطان رحیم را از راه صواب بگردانید و بر آن داشت که بهلاک آن سید کریم اشارت کرد و او را زه بر نهادند و مرقدش بهمدان فرستاد و این حرکت مذموم بر سلطان مبارک نیامد و بذان واسطه کار و بار سلطنت و روز بازار مملکت بهم برآمد و سلطان مدتی در ششدره بلیت و بادیه نکبت افتاد و اتابک ارسلان از اذریجان بچنگ بر خاست و سلطان تخت گاه بگذاشت و روی باذریجان نهاد و اتابک ارسلان از عقب سلطان برفت و اسباب و اموال بیشمار^(۱) بتاراج داد و سلطان بعد از هزار حيله بچست و بقفجاق رفت* و از دار اخلافه باسم اتابک تشریف و منشوری بفرستادند و کار مملکت برو مقرر گشت و بعد از مدتی سلطان بهمدان آمد اسباب شاهي را پشت پای زده و تخت فرمان دهی بگذاشته و روی از عروس دني بزمهر شعر

شوّم ملول لا یدوم لصاحب نشوز فروك لا یحیب مخاطب
بگردانیده و بر سر تربت اسلاف و اجداد خود که پادشاهان دین دار و کامکاران نیکوکار و منصفان ظالم بر انداز و منتصفان مظلوم نواز بودند مقیم شده و بعد ذلک بمشورت و اشارت اتابک ارسلان امراء عراق و معتکفان خانه نفاق مخربان اساس وفاق از پی سلطان آفاق بیامدند و گفتند بحکم سوابق حقوق سالفه و تربیت گذشته از اتابک ارسلان کرانه کرده ایم و ازو برگشته و بخدمت آمده اگر سلطان

گناه ما ببخشد و مارا خلعت عفو ناما سلف پوشاند تا مکر خدمت
بر میان جان بندیم و ملازم حضرت شویم سلطان از بد طالعی این
کلمات مجوّف بتوجه بشنید و بر ایشان مغاطه ایمان که مخالفت آن
محلّ مخالف ایمان باشد عرض کرد و وعده فرمود که بمیدان سورین
عمد ملاقات مجدد گردانند و چون بمیدان رسیدند امرا گرد چتر
سلطان حلقه زدند و فخرالدین قتلغ که ننگ هر سگک دین بود شمشیری
بر چتر سلطان زد و باتفاق سلطانرا بگرفتند و کردند آنچه کردند فی
الجملة زحمت و ناکامی سلطان متضاعف شد و محنت و بد دولتی متزاید
گشت و بنا بر آنکه م برگه گل آسیب دندان بر ندارد بیش ازین
فریاد ایا موت^(۱) إنّ الحیوة ذمیمة میزد و می گفت م سیرم
ز حیوة محنت آگنده خویش و چون خبر این حادثه مشهور شد
اتابک ارسلان بهمدان آمد و ملک سنجر بن سلیمانرا از قلعه بخواند تا بر
تخت سلطنت نشاند ناگاه از دار الخلافه ملطفه باتابک فرستادند
مشمتمل بر آنکه ترا خود بر تخت سلطنت می باید نشست بدیگری
چه ضرورت و بقبله دیگر چه حاجت اتابک ارسلانرا خود نیم اشارت
تمام بود و این اشارت^(۲) بشارتی دانست و بکاری که بدان منصوب
بود و بشغلی که بدان منسوب قناعت نمود و خود بر تخت سلطنت
قرار گرفت و اذا اراد الله هلاک نملة انبت لها جناحین^(۳) امراء عراق

(۱) ل: ایا الموت . - (۲) آ: نیم اشارت . - (۳) شرح عتبی ج اول ص

۳۵۹ . میدانی ج اول ص ۸۶ . آول: النملة .

که در قصد و ایداء^(۱) ولی نعمت اتفاق کرده بوذند و هریک خود را
بمرتبه باتابك مساوی بل راجح می دانستند و دم از نخوت میزد^(۲)
با یکدیگر مشورت کردند و گفتند چون ما با^(۳) سلطان طغرل با
وجود حق نعمت و اتما بخانواده سلطنت بی مروتی کردیم و بکسر
حال او میان در بستیم دیگری بر ما چه اعتماد کند و کدام کس دوستی
مارا وزنی نهد و مبادا که اتابك چون بمخالصت ما وثوق ندارد در
هلاک ما سعی کند و خواهد که غلامان خود را بمنصب ما^(۴) منسوب
گرداند و باتفاق برفتند و اتابك را بگرفتند و بقتل آوردند* و روز
دیگر مملکتی که مستحقّی چون سلطان طغرل داشت بی خداوند پنداشتند
و مانند میراث پذیر و ماذر بر خود قسمت کردند و هریک مملکتی را
در تحت حکم خویش گرفتند و بر عراقیان حاکم و فرمان روان گشتند

بیت

بر بزرگان زمانه شده خردان سالار   بر کریمان جهان گشته لثیمان مهتر
بر در دونان احرار حزین و حیران   در کف رندان ابرار سیر و مضطر*
و بعد از انک اتابك را کشته بوذند   رسولان اطراف بعزم دیدار او کالبرق
الخطاف میرسیدند که می پنداشتند که بناء مملکت او بر قرار است
و اساس سلطنتش استوار و ندانستند که هر قاعده که بر خلاف اصل
باشد دیر نیاید و هر بنا که بنیاد آن بیاد هوس نهاده باشد زود از پای

(۱) آ. ل : ایداء . - (۲) ل : میزدند . - (۳) ل : ما چون با . - (۴) ل .

در آید م اِنَّ للباطل حولةً ثمَّ یضمحل^(۱) و چون حال بذین منوال می دیدند متعجب و متحسّر باز می گردیدند و در اثناء راه آیندگانرا می گفت بیت

آن قصر مملکت که تو دیدی خراب شد و آن نیل معدلت که شنیدی سراب شد
فی القصّه مملکت عراق بر خفر الدین قتلغ و امرا قرار گرفت و صارت
البئر المعطّلة قصرًا مشیداً^(۲) و گمان بردند که الی أن یرث الله الارض
آن طول و عرض بخواهد ماند و الی قیام الساعة و ساعة القیام توسن
فلك بذرّام لگام کام و مرام در دست آن مغروران ایّام بخواهد گذاشت
خود بزمانی اندک آن کار و بار بهم بر آمد و بازار آن جمعیت آشفته شد
و سبب آن بود که اسفہ سالار حسام الدین دزماری^(۳) و چند کس دیگر
که حق گزاری نعم و ایادی سلطان مفترض دانستند و شکر منعم
عقلاً و شرعاً متحتم می شناخت^(۴) جان بر کف نهاد و صاحب الحقّ
أحقّ بمّتاعه بر خواندند و سلطانرا از قلعه بیرون آوردند و بالشکری
چیده بر چیده م بدان امید که سعی کند فلك مشکور روی بعراق
نهادند و بدر قزوین میان هر دو قوم اتفاق ملاقات افتاد و اسبان
عراقیان گندم خورده بوذند و از چاه نکبت سیراب شده و بذین
واسطه قوّت مصاف نداشتند و سلطانیان هست و نیست ایشان بتاراج
ببردند* و عروس مملکت که یار قدیم سلطان بود برقع بر انداخت

(۱) میدانی ج ثانی ص ۱۲۷ . میخواند : صولة . - (۲) میدانی ج اوّل ص

۳۶۶ . - (۳) ل : دزماری . - (۴) ل : می شناختند .

و کدخدای قضا و قدر در کشور جد و پدر بر سلطان دادگر بر کشاد

یت

والحمد لله علی فضله   اذ رجع الحقّ الی اصله
صداء گنبد پیروزه^(۱) می دهد آواز   که آمد آب معالی بجوی دولت باز
و سلطان بر تخت سلطنت قرار گرفت   و بر سریر مملکت جای یافت
و بزبان شکر می گفت   یا ایت قومی یعلمون بما غفر لی ربّی و جعلنی من
المکرمین^(۲) و بفرمود تا فخر الدین قتلغ را بردار کردند   و در سنه تسع
و ثمانین و خمسمایه خواجه معین الدین کاشی را بر دست وزارت نشاند و او را
در حلّ و عقد امور مملکت نافذ الامر گردانید   و بفصل بهار بری
رفت و طبرک را بستد و خراب کرد و طمعاج خوارزمی را که از قبل خوارزم
شاه کوتوال قلعه بود کشته   بتحفّه بخوارزم فرستاد و ملک را از زحمت هر
گدایی و مداخلت هرجی سرو پای خلاص داد   و از اطراف و اکناف
جهان روی بدرگاه سلطان نهادند   و طایفه از خدم و خوّل که همیشه
میخواستند که ملازم آستان معدلت آشیان سلطان باشند   و در شدت
ورخا یار غار و از پادشاه باسزا بزاری و نیاز و روزه و نماز حشمت
و ملکداری و سلطنت و شهر یاری او مسألت میکردند و بحکم شعر
و اینی لارجو آن یعود زمانا   بوصل فن بعد الشتاء ربیع
انجاح مقصود را منتظر می بودند^(۳) و می گفت   یت
این دولت سرمستش هشیار شود روزی   و این بخت گران خوابش بیدار شود روزی

بحضرت سلطان آمدند و تختگاه رونقی تازه و رفعتی اندازه یافت و در محرم سنه تسعین و خمسمایه جمعی از راه حسد و کتاهممتی و حقد و فرعون طبعی تقبیح حال^(۱) معین الدین کاشی بر حضرت سلطان ماضی بکردند و وزارت بخواجه نخر الدین پسر صفی الدین درامینی تفویض فرمود و معین الدین را بگرفت و نخر الدین را بتمکینی هرچه تمام تر بر مسند تدبیر نشاند و خوارزم شاه تکش که کفران نعمت کار او و پیشه پذیر بود^(۲) و کابراغن کابر میراث یافته بهمی روی بعراق نهاد و اتفاقاً در آن چند روز سلطان مقبل مقبول بعیش و طرب مشغول بود و از تدبیر کار ملک ملول و آمدن خوارزم شاه را وقتی نهاد و ندانست که شر السمک یکدر الماء و چون کارد باستخوان رسید و حکایت در تقویت جان و تخریب خان و مان میرفت سلطان لشکر آماده کرد و از همدان بیرون آمد

و این دو بیت در آن وقت در سلك نظم آورد بیت
 رَوْ جوشن من بیار تا در پوشم کین کار مرا فتاد تا خود کوشم
 تاهست بکف گرز و سپر بردوشم من ملک عراق را بجان بفروشم
 و یوم التقی الجمعان^(۳) در شهر جمیدی الاخر سنه تسع و ثمانین و خمسمایه بود و چون از طرفین جنگ در پیوست و حمله کردند جمله امراء سلطان عصابه عقوق بر پیشانی ایدبار باز بستند و جوشن بی حمیتی در پوشیدند و خود بی مروّتی بر سر نهادند و سلطان بحکم انک گفته اند بیت

(۱) ل: صورت حال. — (۲) ل: کار او بود و پیشه بدر. — (۳) سورة آل عمران.

چو مرد بر هرخویش آئینی دارد شود بدیده دشمن بچُستن^(۱) پیگار
 بنفس خویش م علی مرکب کالریج تجری الموامیا در میان میدان
 دشمنان رفت بامیدانک م مگر بخت نیکش بوذرهنمای و لشکر
 از راهستیز طریق گریز برگرفتند و سلطانزافریدا و وحیداً بگذاشتند
 و چون سلطان پریشان حال گشت و از دلیران کارزار و شیران آدمی
 خوار غایب ماند جلّه روی بوی نهادند و او را در قید حکم خویش
 آوردند و قتلغ اینانچ قصد کشتن وی کرد و سلطان زن برد که مگر
 او را یقین^(۲) شود که او کیست بفوات او نکوشد^(۳) و دران کار عنان
 اختیار بدست شیطان بذکار مکار ندهند و خود از سر برگرفت م
 فریاد زد دست خویش فریاد کالاباحث عن حتفه بظلفه و الجادع مارن
 آنه بکفّه قتلغ اینانچ خود او را می طلبید شمشیر عدوان از غلاف عصیان
 بر کشید و از سر چهل با نفس بذاصل گفت م باری چون گنه کنی
 کبیره و سلطانرا شهید کرد و بَحْفَه بنزدیک خوارزمشاه برد
 خوارزمشاه چون خصم را کشته دید و مقصود بمحصول پیوسته یافت
 از اسب پیاده گشت و سجدۀ شکر گزارد و سر سلطان بیغداد فرستاد
 و تن نازنین آن سپهدار تاجدار را در بازار ری بردار کرد بیت
 پادشاهی پادشاهی^(۴) ایزد دست زیرا که او جاودانه کامکار و پایدار و پادشاست
 گویند در میان معرکه کمال الدین شاعر که از ندماء حضرت و مادحان
 درگاه ساطنت بوذ برگرفتند و پیش نظام الملک مسعود وزیر آوردند

(۱) ل : نخستین . - (۲) ل . - (۳) ل : نکوشند . - (۴) ل : پادشاه .

وزیر با تدبیر با شاعر نیک تقریر^(۱) گفت آن همه آوازه قوت
و شجاعت و شوک و مبارزت طغرل که در جهان افتاده بود خود
این بود کمال الدین بر فور جواب داد که بیت
زیژن فزون بود هومان بزور هنر عیب گردذ چو برگشت هور^(۲)
و خوارزمشاه بعد از نیل مطلوب و یافت مرغوب متوجه همدان شد
و چون بخت مساعدت میکرد و دولت معاونت می نمود بمدتی اندک
بسیار قلاع حصین بستند و بسی گردن کشان با تمکین را مقهور گردانید
و حکومت اصفهان بقتلغ اینانچ تفویض کرد وری به پسر خود یونس
خان داد^(۳) و خود بخراسان معاودت نمود^(۴) و آفتاب دولت سلجوقیان

شعر

الحائزون اسالیب العلی کمالاً^(۵) والفائزون باقداح السعادات
شادوا قصوراً من الانصاف شامخه و مهدوا کرماً فرش المبرات
بمغرب فنا فرو رفت و ماه حشمت خوارزمشاهیان از افق سعادت
بر آمد بیت

فرش بملک گیری رایت جو بر کشید طغرل برفت و تیغ شهی در نیام کشید
و فراس روزگار مکار غدار نا پایدار که در هر وقتی ملازم در صاحب
صدری باشد و در هر قرنی ملازمت عتبه رفیع قدری نماید بدست

(۱) ل: شاعر نیک تقریر را. - (۲) ابوالقاسم فردوسی: شاهنامه، بمی ۱۳۰۰ ج ثانی ص ۵۸. - (۳) ل: ییوس بسر خود تفویض کرد. - (۴) ل: کرد. - (۵) اول: کلاً.

ارادت* دست دولت و رفعت خوارزمشاهیان در بسیط زمین بکسترانید
و بساط سلطنت آل سلجوق را در نوردید شعر

ثم انقضت مدّة اقبالهم ودولة الدنيا متاع الغرور
زان گونه که آمدند بیرون رفتند نه هیج^(۱) ببردند و نه هیج^(۲) آوردند
ربنا تؤتی الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعزّ من تشاء وتذلّ
من تشاء بيدك الخير إنك على كل شیء قدير وهذا آخر كلامنا بتوفیق
الملك العلام .

(۱) ل : نهیج . - (۲) ل : نهیج .

ذیل

﴿ متن کتابده نجم ایله تمیز اولنان بعض عباردرک ﴾ —
 ﴿ شرحیله سائر معلومات متممه نی حاویدر ﴾

صحیفه ۲ سطره ۵ : فَلَاقُ چاتلاق و چانلامش شیئه دیرلر . —
 س ۸ : بوندن بر آز فرقلی بریتک نوادر افکار انوریدن اولدینی هر
 تقدیر تاریخ و صافده ادعاء اولنور ایسه ده کلیات انوریده (طبع لکنو
 ۱۲۹۶) بولنه مامشدر . — (الله) کله سنک (آله) تحفیفی عربجه دکل ، فارسی به
 مخصوصدر

ص ۳ س ۶ : (وَدَّ) و (سَوَاع) عربلرک جاهلیت زماننده طاپدقلمی
 ایکی پوت اسمیدر . بونلر حقنده اک اینی تفصیلاته هشام بن محمد الکلبیده
 نصادف اولنور . — س ۱۲ : بوقطعه نك ایلک مصرعی مرثیه نبی صلعم
 اوله رق دیوان حسان بن نابندندر (طبع تونس ۱۲۸۱ ، ص ۲۴) . ایکنجی
 بیتک دخی شاعر مشار الیهک اولدبغی شرح المنینی علی نارینج محمد العنبدیه
 (ج اول ص ۹۵) بیان ایدبلیر .

ص ۴ س ۷ : (هَلَا هَل) زهر قاتل معناسنه کلن (هَلْ هَل) ک عربجه ده
 قوللانلمیان بر جمعیدر . — س ۱۰ . بو عباره سورة الاعراف و سورة
 الانفال خاطره کلکله تسکبل اولندی . — س ۱۳ آول : کذب . — س
 ۱۵ : « بن عبد الله » آده اکسیکدر .

ص ۶ س ۷ : حَلَّاهُ وَايَلَه قَارِيشِيقِ بر علا جدر . - س ۱۰ :
(زمانه) آده يوقدر .

ص ۷ س ۱۸ : سادات تابعيندن بر ذاتدر كه حلم و فداكار لغيله
ضرب مثل اولدى . ۶۷۰ و ۷۷ سنه لرى آراسنده كوفه ده وفات ايتدى . -
س ۱۹ : (ابو رَضْوَى) مدينه منوره نك غرب جهتنده ساحله ياقن بر
طاغدر ؛ (ابو قَيْس) مكّه مكرّمه نك شرق طرفنده كى جبالدندر .

ص ۱۰ س ۲ : آول : يافت . - تصحيحا تندن آكلاشله جفى
وجهله نسخه لرك انشاسى بوراده غلظدن عارى دكلدر . - س ۱۲ :
طوغرىسى يالكىز ۶۶ سنه ايدى .

ص ۱۲ س ۴ : (سَكْسَك) چويك آت ديمكدر . - س ۸ .
(بوتيار) باليقچيل قوشيدر .

ص ۱۳ س ۱۵ : (سَهَاء) دبّاكبرا يچنده كوچوچك بر ستاره در .
ص ۱۴ س ۱۱ : (امان ييند) يرنده ل ده : (پرهيزد) .

ص ۱۵ س ۷ : رُئى و رُئى (رَأى) ك جمعيدر ؛ اصحاب رَأى
حاله ياقيشان برايت يا حديث بولماينجه رَأيه كوره مسئله كسديرن بر
صنف علما در . - س ۹ : حاتم طائى هجرت نبويه دن تقريباً اون سنه
اول وفات ايتدى . - س ۱۵ : (طَرَس) يا پراق ديمكدر . - (اللّٰحْ)
كوزلرك چوق آغلامقندن ياپيشمسيدير . - س ۱۶ . (يياراست) ك مفعول بهى
ص ۱۴ س ۱۵ ده (اعناق الخلق) در .

ص ۱۶ س ۱۲ : (مَزِيَّات) دنصوكره ل ده طقوز تقطه واردر .

س ۱۳ : بولكله نك آده نقطه لری اولمادیغندن معناسی یالکز قرینه ایله
آكلاشایر : ترنق صوی بولان دیرمق ، قوشك قانادلرینی قیرمق دیمکدر .
زیقله ییقامق یا قاپلامق معناسنده اولان (تزریق) او قدر مناسب دکلدر .
- س ۱۵ : عبد الله بن معاویه بن جعفر بن ابی طالبکدر : الکامل
للمبرد (طبع الاستانة ۱۲۸۶ ، ص ۱۲۰) .

ص ۱۷ س ۳ : لده یالکز (أسکنهم الله الجنان) وارد .
س ۱۵ : عبد الوهاب بن حنبله الغنوی نك بر نشیده سندن در : مبرد ص ۴۶ .
ص ۱۸ س ۷ : انوری (کلیات ص ۵۱) بیوردی :
بشهر خویش درون بیخطر بُود مردم بکان خویش درون بی بها بُود گوهر .
ص ۲۱ س ۱۴ : هجر نك برنجی عصر نده ابن عباسك نافع بن
ازرقه خطا با بالا ختراع سویل دیکی نکته در ؛ ابو القاسم محمود الزنجشری :
المستقصی فی امثال العرب (غیر مطبوع) .

ص ۲۲ س ۴ : (ابو الغول الطهوی) نك سوزیدر : شرح
التبریزی علی دیوان اشعار الحماسة لابی تمام ج اول ص ۱۶ - س ۱۲ :
۴۲۰ سنه سنده .

ص ۲۳ س ۱۵ : (سر چوبه ۰۰۰ آورد) آده اکسیکدر .
س ۱۷ : سلطان محمودك سؤالیدر . - س ۱۸ : بوده سلطانك سؤالیدر .
ص ۲۴ س ۴ : متنبینك عید اضحی تهنینی ایچون سیف الدوله یه
تقدیم ایتدیکی مشهور برقصیده دندر : دیوانی ، قاهره ۱۲۸۳ ، ص ۵۸ .
- س ۱۲ : (رباب) هوانك آلباق قسمنده کی بولوندر .

ص ۲۵ س ۲ : (اَيْلَ وَاَيْلَ، جمعى اَيائل) اکثرى وعل دينلن کيک جنسندن بر حيواندر .

ص ۲۷ س ۲ : ل : سنگدل ، که اليوم ايرانده زبازد در .
 ص ۲۹ س ۱۱ : (نسا) و (ايورْد) شمالى خراسانى استيعاب ايدن جسيم جولک جنوب کنارنده خوارزم يولنک چيقه جفى يرده ايکى کوچک قصبه در . بعضى ديرلر که (ايورْد) قصبه نك ، (باورْد) ناحيتک ا ديدر .
 ص ۳۲ س ۱۹ : ۴۲۹ سنه سنده .

ص ۳۳ س ۵ : ل ده بوراده شو سرنامه واردر : ذکر جلوس طغرلبک در نيشاپور بر تخت سلطنت . — س ۶ : ۴۲۹ سنه سنده .
 — س ۱۸ : صوک بش کله آده اکسيکدر .

ص ۳۴ س ۱۰ : بوراده ل ده سرنامه اوله رق (ذکر مصاف دادن سلطان مسعود با سلجوقيان در بيابان سرخس و منهنم شدن سلطان)
 اوتونور .

ص ۳۵ س ۹ : (نشاند) رکابدارک سؤاليدير . — (گفت)
 يعنى پادشاه جواب ويردى . — س ۱۲ . (جد) بخت معناسنه کليز . بوجهتن قيامت کوفى حقنده لا ينفع ذا الجَدِّ عَنكَ الْجَدُّ ديرلر (لسان العرب) .

ص ۳۶ س ۱۷ : (جودى) موصل ولايتنده دجله نك شرق طرفنده سفينه نوحك طور دينى طاغدر .

ص ۳۷ س ۸ : عبارده بوراده ناقصدر . — س ۱۱ : ل ده بوراده

شو سرنامه واردر : قصه نوشتن سلجوقیان بحضرت امیر المؤمنین و قسمت کردن مملکت بر یکدیگر .

ص ۳۸ س ۳ : بتون اسمی ابو محمد هبة الله بن محمد بن الحسن بن المأموندر . — س ۱۰ : بوراده لده (بالخیر ان شاء الله) اوقونور؛ بعده بر یکی فصلک عنوانی کلیر : بیان حال رسیدن سلطان طغرلک بحضرت امیر المؤمنین القائم بامر الله .

ص ۳۹ س ۱ : قصائد انوریدن : کلیات ص ۲۷۱ . لکن ایلک اوّل بومصرع انوریده دکل، بلکه انورینک فوق العاده صورتده مدح و باباسنی قدر احترام ایتدیکی سخنور بدیع ابو الفرج رونی نک غیر مطبوع دیواننده کوریلیر . شاعر مشارالیه ۵۰۰ سنه سنه طوغری هندستانده وفات ایتدی . — س ۸ : ۴۵۰ سنه سنده . — س ۱۶ : ۴۵۱ سنه سنده .

ص ۴۱ س ۱۱ : ۴۵۱ سنه سنده .

ص ۴۳ س ۵ : (خُلْد) و (خُلُود) اصل اقامت معنا سنده

ایکی مصدر در . — س ۸ : ۴۵۴ سنه سنده .

ص ۴۶ س ۱۷ : سورة توبه دن بالاقباس تشکیل اولنمش عباره در .

ص ۴۷ س ۱۴ : لده بوراده « حکایت » واردر .

ص ۴۸ س ۱۲ : ۴۵۶ سنه سنده .

ص ۴۹ س ۱۱ : (تَرَكْ) فارسی اوله رق کوك کورله مسیله بوکا

مشابه بر چوق مجازی معناله کلیر . — س ۱۷ : بونک اک موافق تصحیحی (اِسْقَت) در .

- ص ۵۰ س ۱۴ : (جُبّ) قوینی دیمکدر .
- ص ۵۱ س ۱۳ : کسین قویونک قورتیلمق هوسیه آیاقلرینی هر طرفه صالوب اورم سندن کنایه در .
- ص ۵۳ س ۳ : (خودرا . . . انداخت) آده اکسیکدر . —
- ص ۱۳ : ل ده بوراده « حکایت » واردر .
- ص ۵۴ س ۱ : نسخه لرده (جاه) واردر . بوییت انورینک ناموسنی مدافعه ایچون پادشاهه عرض ایلدیککی بر قصیده دندر : کلیات
- ص ۲۶۳ .
- ص ۶۳ س ۳ : ۴۸۱ سنه سنده .
- ص ۶۴ س ۹ : (انسیاب) ییلانک هجوم ایتسنه دیرلر .
- ص ۶۸ س ۶ : بو قطعه ناک متنی ویتلرک تعاقبی حقنده ابن النظام ، میرخواند ، دولت شاه ایله سائر مورخین و اصحاب تذکره آراسنده فرق کلی واردر . — س ۱۶ : (شعرای) قبه سمداه پارلدا یان ییلدیزلرک اک پارلاغیدر .
- ص ۷۰ س ۳ : الثانية ، الثالثة الخ یرنده ل ده (اخری) واردر .
- س ۷ : آول : تراجع — (نقصان) خسران معناسنده در .
- ص ۷۱ س ۷ : صوک اوچ کله آده نقصاندر .
- ص ۷۴ س ۱ : ۴۸۷ سنه سنده .
- ص ۷۵ س ۶ : خالد بن صفوانک سوزیدر : میدانی ج اول
- ص ۳۸۲ .

ص ۷۶ س ۹ : ۴۸۷ سنه سنده . — س ۱۲ : ۴۸۸ سنه سنده .

— س ۱۴ : ۴۸۸ سنه سنده .

ص ۷۷ س ۱۰ : ۴۹۰ سنه سنده .

ص ۷۸ س ۸ : لده بوراده شویکی سرنامه واردر : ذکر
خروج کردن امرا بر سلطان برکیارق .

ص ۷۹ س ۱ : ۴۹۲ سنه سنده .

ص ۸۰ س ۲ : ۴۹۴ سنه سنده . — س ۱۱ میدانی ج اول
ص ۴ : المستقصی به دخی مراجعت بیوریه .

ص ۸۱ س ۵ : بوقطعه کستانک آداب صحبت قسمندندر :
کلیات ص ۱۳۵ .

ص ۸۲ س ۱۲ : سورة هود ، سورة يوسف و سورة فصلت ؛
ل : الکافرون .

ص ۸۳ س ۱۰ : تقریباً ۴۸۸ سنه سنده . س ۱۵ : نسخه لده
(لغین) که (خزانه — خزائن) مثالی تقلیداً مصدر یعنی فعال باندن غلط
اوله رق تشکیل اولنان بر جمعدر .

ص ۸۴ س ۱۰ : آ (بی قصور) دخی اوقونه بیلیر .

ص ۸۵ س ۱ : (مُضِلّ) و (مُدِلّ) اسماء مکان کبی قوللانیر .

— س ۷ : لده بوراده « حکایه » واردر . — س ۹ : مدینی (مدنی) دن
فرقلی اوله رق مدینه منوره دن غیرى بلاد عظیمه اهالیسته دیرلر : بوراده
شبهه سز اصفهانلی دیمکدر .

ص ۸۶ س ۱۴ : ل - (مَرَق) ایشله نمه مش دری یه دیر لر .
 ص ۸۷ س ۱۳ : (زُبَّیة) صو آشامیه جق قدر یوکسك تپه در ؛
 میدانی ج اول ص ۷۹ .

ص ۸۸ س ۸ : ۴۹۴ سنه سنده .

ص ۸۹ س ۲ : سورة التحريم دن مشتقّدر . — س ۱۳ . مجنونك
 لیلی مدخنده کی مشهور ندای حسرت انكیزی بر وجه حال
 دكیشدیر یلمشدر ؛ کلیات سعدی ص ۱۱۶ .

ص ۹۰ س ۱۰ : ۵۰۰ سنه سنده .

ص ۹۲ س ۳ : ۵۰۰ سنه سنده .

ص ۹۵ س ۱۹ : ۵۱۰ سنه سنده .

ص ۹۶ س ۸ : مُكران ایرانك جنوب شرقیسنده بلوچستان
 ایالتنده هند دكیزی بوینجه پك کری قالمش بر مملكتدر .

ص ۹۸ س ۴ : (در . . . لشكر) آده اكسیكدر .

ص ۹۹ ش ۵ : قُرَيْطُ بْنُ عَنِيْفِك سوزیدر . حماسه ص ۸ . —

س ۱۲ : ۵۳۶ و ۲۳۷ سنه لونده . — س ۱۸ : ۵۴۴ سنه سنده .

ص ۱۰۰ س ۳ : سام خسته تقدّر ؛ سر سام التهاب دماغی یا حمای
 دماغی اولمیدر . — س ۴ : ۵۴۴ سنه سنك رمضانده . — س ۶ : ۵۴۵

سنه سنده . — س ۱۴ : ۵۴۷ سنه سنده .

ص ۱۰۱ س ۱ : بوراده لده شو سرنامه واردر . ذکر خروج
 غزان و سبب عصیان ایشان و خرابی خراسان بر دست ان ماهونان

وخاتمت کار سلطان رحمہ اللہ . — س ۹ : تاریخ النبیہ کورہ ایلک رسوم
اغنام اختلافی ۵۴۵ سنہ سندہ وقوعہ کلشدر .

ص ۱۰۵ س ۵ : جمادی الاول ۵۴۸ . — س ۷ : خاقانینکدر :
دولتشاہ : تذکرۃ الشعراء ، طبع پروفیسور براون ، لیدن ۱۹۰۰ ، ص ۶۶ .
ص ۱۰۶ س ۹ : (ذائع) مشہور ، (خامل) مشہور اولیاندر .
ص ۱۰۷ س ۱ : (پرگ) کوز قاپاغی معناسندہ در .

ص ۱۰۸ س ۱۳ : آ : اسکاف ؛ عبد الرحمن بن عبد الصمد احمد
ابن علی ابو القاسم النیشابوری ۵۴۹ سنہ سندہ اولدیریلدی . — س ۱۵ :
(بوذ .۰۰ ریاہ) لدہ اکسیکدر . — س ۱۸ : فَرَاءَ بَغْوَى لقبیلہ اشتہار
و ۵۱۰ دہ ، قول آخرہ کورہ ۵۱۶ دہ ارتحال ایتمش اولان ابو محمد الحسین بن
مسعود بن محمد شافعی ایدی . آثارندن الک نامدارلری وقتیلہ ایادی
ناسدہ متداول و آدلری (العراضہ) دہ دخی بالتلویح مذکور اولان (معالم
التزیل) ، (کتاب شرح السنۃ فی الحدیث) و (کتاب التہذیب فی الفقہ)
در . — س ۱۹ : کشاف صاحبی ابو القاسم محمود الزمخشریدر ؛ تاریخ
وفاتی ۵۳۸ سنہ سیدر .

ص ۱۰۹ س ۱ : بدیع الزمان احمد بن الحسین الہمدانی ۳۹۸ دہ ،
جریر بن عطیۃ الخطنی ۱۱۰ دہ وفات ایتدی .

ص ۱۱۰ س ۴ : انورینک بغداد مفارقتی زمانندہ انشاد ایلدیکی
قصیدہ دندر ؛ کلیات ص ۱۸۱ . — س ۱۰ : (درجہ) یرندہ نسخہ لردہ
(در) واردر . — س ۲۰ : سعدی (کلیات ص ۵۳) اثر یعدیل کلستانی

بو آیه کریمه ایله وصف ایدر .

ص ۱۱۲ س ۲ : معناسی خرما آغاچندن یمیش طوپلامق اولان
(تسمیر النخل) دن کنایه در . — س ۱۳ : یعنی مساحه سی بش آرشون
مقدارنده بر قبر نهایی الامر نصیبی اولدی .

ص ۱۱۴ س ۵ : سلطان محمودك خسته اولدیغی ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۶،
۵۱۷، ۵۲۱ و ۵۲۲ سنه لری ایچون مرویدر . — س ۹ : ۵۲۰ و ۵۲۱
سنه لرنده . — س ۱۲ : ۵۱۳ سنه سنده . — س ۲۰ : (تقیر) خورما
آغاچك کوتوکی، (قطمیر) خورما چکید كنك اینجه چك بر غشاسیدر .
ص ۱۱۵ س ۱۰ : بو ضرب مثلك مخترعی ۲۳۱ سنه سنده وفات
ایدن محمد بن زیاد الأعرایدر؛ میدانی ج ثانی ص ۱۶۴ . — س ۱۸ :
۵۲۶ سنه سنده .

ص ۱۱۶ س ۶ : با خصوص ۵۲۶ و ۵۲۷ سنه لرنده .
ص ۱۱۷ س ۷ : معن بن زائدة الشیبانی شجاعتیله ضرب مثل
اولدی؛ سجستان والیسی ایکن ۱۵۱ سنه سنده مقتولا وفات ایتدی . —
یحیی بن خالد بن برمك هرون الرشید زمانده فرط فضل و عقل ایله
ممتاز بر وزیر ذی شان اولوب ۱۹۰ سنه سنده وفات ایتدی .

ص ۱۲۱ س ۱ : ۵۳۲ سنه سنده . — س ۱۴ : همدان جوارنده در .
ص ۱۲۳ س ۵ : ۵۴۰ سنه سنده . — س ۷ : (گازر) چر پیچی،
(گازری) بم بیاض دیمکدر .

ص ۱۲۴ س ۵ : اصل انورینك ایکن ایران ادباسنجه اك زیاده

مقبول اولان بیتلردندر؛ کلیات انوری ص ۰۱۴ — س ۱۱ : سواد اعظم
جماعت مسلمینه دیرلر.

ص ۱۲۶ س ۱ : ۵۴۱ سنه سنده . — س ۱۱ : ۵۴۱ سنه سنده .

ص ۱۲۷ س ۲ : همداندر بر مرحله بعد و مسافه ده در؛ بو حرب

عظیم ۵۴۲ سنه سنده وقوعه کلدی . — س ۱۷ : دیار مصریه یه انتقال ایتیش
اولان متنبینک سیف الدوله ایله حلبده قالمش اجبانی خاطر لارکن
انشاء ایلدیکی مشهور بیتلر؛ دیوانی ص ۲۸۹ .

ص ۱۳۰ س ۷ : آ : سترد ، یب ؛ ل : یسترده ، یب ؛ تاریخ
وصاف مذکر یازار سه ده کلیله و دمنده ده مؤنث کوریلیر .

ص ۱۳۱ س ۶ : دیوان انوریدن : کلیات ص ۴۴۸ .

ص ۱۳۲ س ۱۷ : رباعیات انوریدن : کلیات ص ۵۲۵ .

ص ۱۳۴ س ۸ : بوراده لده « حکایت » واردر . — س ۱۴ :
بو اسمک املاسی آولده پک بللی دکلدیر .

ص ۱۳۷ س ۹ : (عوان) بکارتنی غائب ایتیش قیزی قادیندر . —

س ۱۳ : ۵۴۸ سنه سنده .

ص ۱۴۰ س ۳ : (ماندند) نسخه لرده اکسیکدر .

ص ۱۴۱ س ۹ : ۵۴۸ سنه سنده .

ص ۱۴۲ س ۳ : ۵۵۱ سنه سنده .

ص ۱۴۳ س ۱۰ : ۵۵۲ سنه سنده . — س ۱۲ : ۵۵۳ سنه سنده .

ص ۱۴۴ س ۴ : (داشت) آولده یوقدر .

ص ۱۴۸ س ۱۲ : بو ترکیب یا کلشدر؛ مأمول ایدیلن عبارہ (اُسکنہ اللہ حظائر القدس) در ۰ — (حظيرة القدس) جنت معناسنده اوله رق بوراده (لا یلجُ حظيرة القدس مُذ مِنُ الحُر) حدیث شریفی تخطر ایلہ نا بحمل قولانلدی .

ص ۱۵۰ س ۸ : نسخهلر بوراده پک اوقوناقلی دکلدر : آ : مر محسد وداء : ل : والد امر . میدانی (ج اول ص ۲۴۱) ه مراجعت بیوریلہ . — س ۱۳ : آده اکسیکدر ؛ ل : مصیبت و مصابرت .

ص ۱۵۱ س ۵ : (دینه) کسلمین متمادی یا غموره دپرلر . — س ۱۳ : ۵۴۷ سنه سنده .

ص ۱۵۲ س ۶ : ۵۴۹ سنه سنده . — س ۹ : ۵۴۹ ده .
ص ۱۵۳ س ۳ : آل عمران سوره سنک بر آیتندن مشتقد . —
س ۵ : ۵۵۸ سنه سنده . — س ۷ : ۵۵۸ ده . — س ۱۱ : ۵۵۸ سنه سنده .
ص ۱۵۴ س ۴ : ل : کافور اسم علم ؛ (نفس) مُر کبه دپرلر . —
س ۵ : بو معناده فارسیده (بر عکس نهند نام زنگی کافور) دیه بر ضرب مثل واردر . — س ۶ : ل ده بوراده «حکایت» واردر . — س ۹ : ۵۴۱ سنه سنده .

ص ۱۵۵ س ۹ : ۵۶۱ سنه سنده . — س ۱۴ : بوراده آول ده (فرو آمد) فعلی نقصاندر .

ص ۱۵۹ س ۳ : بو اسم (بار) و (باز) شکنده دخی کوریلیر؛
الکامل لابن الاثیر (یاغ) یازار . . .

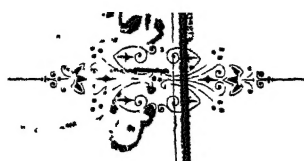
ص ۱۶۱ س ۱۴ : تَدْمُرُ ملکه سی زینب و (الزبّاء) اسمنده جنرالی
شجاعتله مشهور ایدیلر؛ میدانی ج اول ص ۴۲۷ .

ص ۱۶۲ س ۹ : قیس بن عاصم المنقری حقنده انشاد اولمش
بر مرثیه دندر: کتاب الأغانی ، بولاق ۱۲۸۵ ، ج ۱۲ ، ص ۱۵۴ و ۱۵۸ .
ص ۱۶۳ س ۶ : (جرّه) فارسیده ارکک دیمکدر .
ص ۱۶۵ س ۴ : کلستانک (سیرت پادشاهان) باینده وزیر
فاضل بزرجمهرک سوزیدر .

ص ۱۶۸ س ۱۴ : قصائد انوریدن : کلیات ص ۲۶۳ . — س
۱۵ : البحرینک امیر المؤمنین المتوکل مدحنده قوللانیدیغی مثلدیر: دیوانی،
طبع قسطنطنیّه ۱۳۰۰ ، ج اول ص ۵ .
ص ۱۶۹ س ۱۲ : قصائد انوریدن : کلیات ص ۴۰۰ .

ص ۱۷۰ س ۹ : ۵۸۵ سنه سنده .
ص ۱۷۲ س ۸ : ۵۸۷ سنه سنده . — س ۱۴ : انورینک سلطان
سنجره خطاباً انشاد ایتدیکی قصیده شکایت بیاندندر؛ کلیات ص ۱۶۷ .
ص ۱۸۳ س ۱۸ : ۵۸۸ سنه سنده .

ص ۱۷۸ س ۱ : (بدست ارادت) لده یوق ایسه ده میرخواند
طرفندن بویرده استعمال اولنور .

تصحیحات

صواب	خطأ	صواب	خطأ
ص ۱۵ س ۳	نَحْدَه	ص ۱۵ س ۳	نَحْدَه
۱۹ ۴	أَيَّ (آ)	۱۹ ۴	أَيَّ (آ)
۲۸ ۱۳	الْجُبْنَاءُ إِنَّ	۲۸ ۱۳	الْجُبْنَاءُ إِنَّ
	الْعَجَزُ		الْعَجَزُ
۳۲ ۵	أَوَّل.. مبدأ	۳۲ ۵	أَوَّل.. مبدأ
۳۳ ۱۲	مَرَّوْا بِعُبَابٍ	۳۳ ۱۲	مَرَّوْا بِعُبَابٍ
	السرى		السرى
۴۸ ۱۰	گرفت	۴۸ ۱۰	گرفت
۶۳ ۱۸	دانیهم	۶۳ ۱۸	دانیهم
۶۷ ۱۶	يَعْقِدُك (آ)	۶۷ ۱۶	يَعْقِدُك (آ)
۷۷ ۱	تسریئ	۷۷ ۱	تسریئ
۸۰ ۱۶	تَانِي (آ)	۸۰ ۱۶	تَانِي (آ)
۱۸	حُجْرٍ	۱۸	حُجْرٍ

۱۸۰ ۱۴ (صاحب ری) ۳۸۵ سنه سنده وفات ایتمس اولار

وریر ابوالقاسم اسماعیل بن عباد در

۱۹ ص ۱۴ س ۱۵ ده ص ۱۴ س ۱۳ ده

(این عبارات سمحه)

۱۸۲ ۲۰ ناقصدر

۱۸۴ ۱۸ ۴۸۷ ۴۸۵ یا حدود ۴۷۶

افاده ص ۳۹ س ۱۱ حلیفه ده خلیفه دن.

همه : فارسی متندن بر جوق فورمه لرینک پرووه لریری اوقومن لطفنده بولنه

اولان قاهرده مقیم فصلای ایرانیه دن دو قوتور میرزا مهدی خان حصرت لرلیله معلّم حسن طهرانی افندی به التفات و عایتلریدن طولانی عرض شکران و محبت ای

